

banka ve EKONOMİK yorumlar

YILLIK DEĞERLENDİRME RAPORU 1990 • YIL : 27 • SAYI : 2 • 4000 LIRA (KDV DAHİL)

Bankalara Mektup / 7

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 24

Ekonomide Bunalıma Doğru / 5

Emel Kurdaş

Emgirmeye Piyasası / 20

Doç. Doç. Dr. Mehmet Bolak

Emrgi Kaçakçılığı ve Bunun

Ekonomik

Emzantıları Üzerine / 27

Doç. Dr. M. Kemal Çakman

Endüstriyel Gelişmede

Bilimsel Araştırmanın Rolü / 39

Prof. Dr. Uğur Ersoy

Emalmak için Para

Emiş Basından) / 47

Doç. Dr. Nilsen Altıntaş

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 50

Emrupa Topluluğu'nda 1992

Ekonomik Entegrasyonuna

Emklaşırken Para Piyasası

Emrunları ve Türkiye / 51

Doç. Dr. Nurdan Aslan

Emrbest Muhasebecilik ve

Emaili Müşavirlik Mesleği / 57

Prof. Osman Fikret Arkun

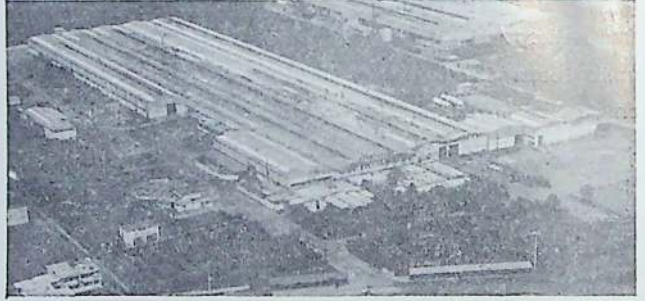
Emyın Ekonomik Olayları / 61

Dr. Yıldırım Kılıç

EKONOMİDE BUNALIMA DOĞRU
•
Endüstriyel Gelişmede Bilimsel
Araştırmanın Rolü

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LASTİK TELİ

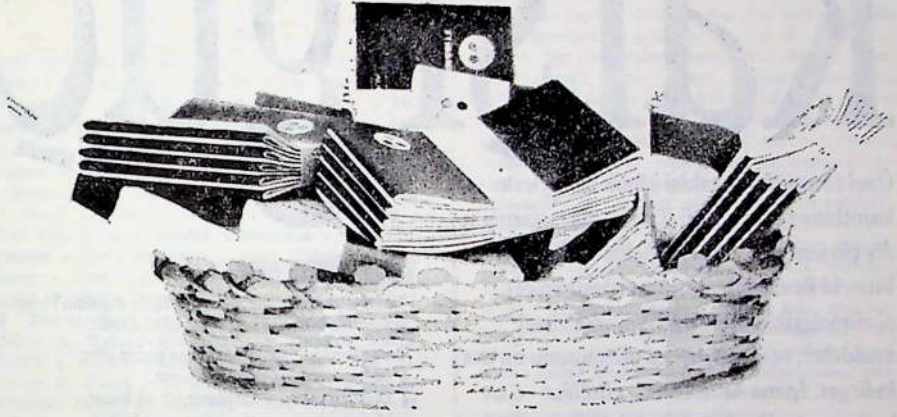
Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No:27 80040-İstanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

Uzmanlık sizin için önemliyse...

50 yıllık deneyimiyle Etibank; çağdaş bankacılık hizmetlerini titizlikle sürdüren, uzmanlığı iş çevrelerinde kanıtlanmış bankadır.

Etibank, ürettiği madeni kendisi ihraç eden, yüksek döviz pozisyonuna sahip, dış ticaret işlemlerinde uzman bankadır.

ETİBANK

"güçlü kuruluş, güçlü bankacılık"

Diş düşmanı tartar'a ve diş çürümelerine karşı güç

Özel formülünün etkisi klinik deneylerle kanıtlanan İpana Anti-Tartar, diş taşlarına ve diş çürümelerine karşı güçlüdür. İçerdiği Fluorid ile diş minelerini sertleştirir, diş çürümelerini önler. Bileşimindeki özel maddeler, yeniden diştaşı oluşumunu en aza indirger. İpana Anti-Tartar, günlük kullanımda diş çürümelerini de önleyen ideal "özel bakım" diş macunudur.

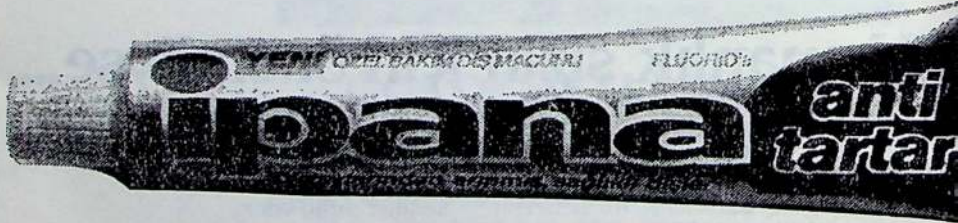
Tartar (Diştaşı) Nedir?

Tartar dişler üzerinde, özellikle diş ile dişetinin birleştiği bölgelerde biriken kireçleşmiş tabakalardır.

Tartar "periodontal" hastalıklara neden olur:

- İstenmeyen ağız kokuları oluşur.
- Dişetleri çekilir, iltihaplanır, sık sık kanar.
- Dişlerin direnci azalır, sallanmaya başlar.
- Diş çürümeleri hızlanır.

Tartar, ayrıca, dişlerin görünümünü de çirkinleştirir.

Tartar (Diştaşı) Nasıl Önlenir?

Tartar, diş hekimleri tarafından temizlenir. Ancak, zaman içinde, dişlerin dişetiyle birleştiği bölgede yeniden tartar birikimi başlamaktadır. İpana Anti-Tartar, bu birikimi geciktirir, en aza indirger. Diş çürümelerine ve diştaşlarına karşı güçlü İpana Anti-Tartar, her gün, düzenli olarak kullanılmalıdır.

Unutmayın!

İpana Anti-Tartar özel formülü, güçlü etkisi, farklı tadıyla, günlük ve özel diş bakımı için geliştirilmiş, çağdaş bir İpana ürünüdür.

Siz de, her gün düzenli olarak İpana Anti-Tartar kullanarak, diş minelerinizi sertleştirin, diş çürümelerini önleyin, diştaşlarından arının, sağlıklı dişler kazanın!

diş macununuzu biliyoruz

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Adına İmtiyaz Sahibi

KEMAL KURDAŞ

Yazı İşleri Müdürü

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Ege Cansen • Halûk Ceyhan • Prof. Dr. Lâtif Çakıcı • Mehmet Gün Çalıka • Şinasi Çelikkol • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhuri Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönensay • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Halûk A. Kabaalioğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Nuh Kuşçulu • Prof. Dr. Erol Manısalı • Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Öztaşlan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özilhan • Selâhattin Özmen • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükür Tekbaş • Osman N. Torun • Prof. Dr. Kemal Tosun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref TÜren • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalım • Doç. Dr. Güksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Basım-Yayım Danışmanı

M. Tarık Yaşa

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Ocak 1990 sayısından başlayarak Derginizin fiyatının (KDV dahil) 4.000 TL, 12 sayı için yıllık abone bedelinin 48.000 TL olduğunu; öğrenci abonelere bu yıl da % 50 indirim uygulandığını biliyorsunuz. Yapılan fiyat ayarlaması, maliyetlerdeki genel artışları karşılamaktan yine de uzak kalmıştır. Bir kez daha yineleyelim: Belirli konularda sürekli yayın yapan ve mali olanakları sınırlı olan kuruluşlar, giderek ağırlaşan piyasa koşulları nedeniyle, gerçekten zor durumdadırlar. Birçok bilimsel ve mesleki yayın organının kapanmadık zorunda kaldığı bu enflasyonist ortamda, Derginizin yaşamını bunca yıl sürdürdübilmesinin iki nedeni vardır: (1) Okurlarının, yazarlarının ve reklam veren kuruluşların Dergi'ye gösterdikleri yakın ilgi ve destek sürmektedir. (2) Dergi'yi yayınlayan Şirket'in ortakları için sosyal hizmet amacı önde gelmektedir. Özetlersek; fiyat ayarlamasına karşın eski okurlarımızın birçoğu abonelerini yenilemişlerdir. Bir başka sevindirici nokta, yeni abonelerin sayısının hızla artmasıdır. Bu gelişmelerden mutluluk duyuyor, perakende satışlarda da aynı sonucu alacağımızı ümit ediyoruz.

Bu sayıda «Ekonomik Yorumlar» bölümü yer almıyor. Bunun nedeni, ilginizi çekeceğini umduğumuz ayrıntılı iki yazının Dergi'de verilmiş olmasıdır. Bunlardan, «Ekonomide Bunalıma Doğru» başlıklı birincisinde, Türkiye ekonomisinin durumu irdelenmekte, bilinmeyen ya da üzerinde yeterince durulmayan bazı gerçekler su yüzüne çıkarılmaktadır. «Vergi Kaçakçılığı ve Bunun Politik ve Ekonomik Uzantıları Üzerine» başlıklı ikincisinde ise, bilinen bir gerçek değişik açılardan ele alınmakta ve yol açabileceği kötü sonuçlar vurgulanmaktadır. Her zaman olduğu gibi, Dergi'de yer alan diğer yazıları da ilginç bulacağınızı sanıyoruz. Bu arada «Endüstriyel Gelişimde Bilimsel Araştırmanın Rolü» başlıklı yazıyı okumanızı özellikle salık verilir.

Saygılarımızla,

AYLIK DERGİ ŞUBAT 1990 YIL : 27 SAYI : 2 400 LİRA (KDV DAHİL)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : 526 34 11 • YAZIŞMA : P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'de çıkan yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1990 İÇİN YILLIK ABONE : 48.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 24.000 TL. • İLAN FİYATLARI : Arka Kapak 1.000.000 TL, Ön Kapak İçli 600.000 TL, Arka Kapak İçli 500.000 TL, Tam Sayfa (Ekonomik Yorumlar bölümü öncesi ve içi) 400.000 TL, Tam Sayfa 350.000 TL, Yarım Sayfa 200.000 TL, Çeyrek Sayfa 100.000 TL, Renk Farkı 250.000 TL. • NOT : İlan fiyatlarına % 10 oranında KDV ilave edilcektir • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul) : Akbank Türbe Şubesi 443, İş Bankası Türbe Şubesi 15410, Yapı Kredi Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ - TERTİP - BASKI : Met/Er Matbaası, Piyerloti Cad. Anadolu İş Hanı No. 39/7, Çemberlitaş - İstanbul, Telefon: 523 28 90

• CİLT : ŞEMA, Telefon: 558 31 09 • BASKI TARİHİ : 26 Şubat 1990 • SAYISI : 6000

ekonomik göstergeler

	1987	1988	1989		
			Eylül	Ekim	Kasım
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	2998.5	3689.3	4985.6	5634.6	5957.3
Banknot Miktarı (milyar TL.)	3018.3	4485.1	7981.7	8233.9	8188.5
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL.)	3438.7	5142.3	6729.3	6387.5	5715.0
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL.)	1406.6	2081.9	3091.1	2819.3	2038.4
BANKALAR (milyar TL.)					
Toplam Mevduat	18565.1	28972.4	36607.1	40443.0	41886.7
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	5179.0	6528.8	6804.9	7180.5	7302.7
Tasarruf Mevduatı	6929.2	12711.3	19188.3	20938.5	21901.5
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	1512.1	1878.7	2795.7	2929.0	2954.9
Vadeli Tasarruf Mevduatı	5417.1	10382.6	16392.6	18009.4	18946.6
Mevduat Sertifikası	1392.1	1251.1	1596.3	1684.7	1828.7
Resmî Kuruluş Mevduatı	2237.3	1485.8	1823.8	2240.7	2104.0
Bankalar Mevduatı	2035.8	3263.2	1893.1	2135.4	1915.8
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	791.6	3732.1	5300.8	6263.2	6834.0
Döviz Tevdiatı	5598.1	9411.3	12252.9	12917.2	13292.2
Toplam Krediler	18700.6	27750.7	35654.1	37934.6	38898.3
Tarım	2758.6	4498.1	4388.2	5236.7	5399.2
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2312.7	3967.9	5149.5	5488.5	5714.8
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	686.1	931.6	1265.0	1312.5	1366.0
Gayrimenkul (İpotek Karşılığı)	1539.1	2426.7	2635.6	2394.6	2746.7
Denizcilik	59.7	91.4	102.6	102.9	101.7
Ticari, Sınal, Sair	11353.1	15934.9	22113.2	23339.4	23569.9
PARA ARZI (milyar TL.)	6593.0	11243.3	16310.6	16786.1	17225.2
FİYATLAR (DİE Toptan Eşya 1981 = 100, Tüketici 1978 — 1979 = 100)					
Toptan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	751.9	1274.2	1919.6	2002.5	2072.8
Tarım (Genel)	654.0	1073.9	1765.0	1914.7	1993.4
İmalat Sanayii (Genel)	755.0	1345.5	1957.3	2010.9	2073.2
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	2767.2	4848.3	7033.0	7566.8	7903.7
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	3194.4	5636.8	8103.3	8861.1	9057.0
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	14163.1	14339.7	11117.2	12663.4	14208.0
Dışsattım (FOB)	10190.0	11662.1	7953.6	9054.2	10248.5
İşçi Dövizleri	2021.0	1755.0	2211.0	2476.0	

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Sosyal güvenlik kurumları mevduatı, Ekim 1988'den itibaren, Resmî Kuruluşlar Mevduatı'ndan Diğer Kuruluşlar Mevduatı (Sair Mevduat) grubuna alınmıştır. (4) Banka kredilerine, Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank, eski DYB) kredileri dahildir. (5) Para arzı (M_1) dar tanımlıdır.

EKONOMİDE BUNALIMA DOĞRU

KEMAL KURDAŞ

GİRİŞ

Kı yıl'a yaklaşık bir süredir Türkiye, konvertibiliteye geçiş sloganı altında temelinde, ileri derecede Aşırı Fazla Değerlenmiş bir döviz kuru; ithalatın liberasyonu; gümrük himaye duvarının büyük ölçüde düşürülmesi; sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin giderek kaldırılması ve ihracata tanınan teşvik tedbirlerinin hızla azaltılıp etkisizleştirilmesinden oluşan beş bölmeli bir politika izlemektedir.

24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde Türkiye'nin ekonomik politikasının olumlu yönlerinden biri, döviz kurunun, başlangıçta yapılan yüksek oranlı bir devalüasyondan sonra, enflasyona paralel bir biçimde, bazen onun da üstünde bir oranda parça parça ayarlanmaya devam edilmesi; diğer bir deyişle Türk parasının iç değeriyle dış değeri arasındaki bağın gerçekçi bir düzeyde muhafaza edilmesi; günlük konuşma dilimizle gerçekçi bir kur politikası izlenmesiydi. Gerçi bu kur politikası dahi Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesinin Cari İşlemler Hesabını dengeye getirecek bir Denge Kuru düzeyinde gerçekçi değildi. 1980'den sonraki dönemde Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı ithalattaki bir kısım kısıtla-

malara ve yüksek oranlı bir gümrük himayesine rağmen yine önemli açıklar veriyordu ve Türkiye dış borç birikimi altına giriyordu. Fakat 1980 Ocak kararlarından sonra uzun süre izlenen kur politikası yine de geçmiş dönemlere kıyasla (1947'den 1980'e kadarki döneme kıyasla) bir hayli gerçekçi bir nitelik taşıyordu. Faiz ve genel olarak fiyat politikasındaki gerçekçi tutumla birleşen bu kur politikasındaki tutarlı uygulama sayesinde ki Türkiye, 1980-1987 döneminde dış ekonomik ilişkilerinde maziden gelen bir sürü kontrol, müdahale ve kısıtlama tedbirlerini kaldırabilme, 1567 sayılı Kanun'un saçmalıklarından kurtulabilme olanağına kavuşabilmişti. Gene bu tutumla Türkiye çok yüksek ve devamlı bir enflasyon ortamına rağmen ekonomisindeki makro dengeleri iyi kötü koruyabilmişti.

I — Politikalandaki Değişim :

1988 yılından itibaren (özellikle yılın ikinci yarısından itibaren) Türkiye'nin ekonomik politikasındaki bu olumlu tutumu da terkettiği kanısını verecek yeni politikalar ve gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır :

Türkiye özellikle 1980'den sonraki dönemde kamu kesimindeki aşırı

finansman açıklarından kaynaklanan sürekli ve yüksek oranlı bir enflasyon ortamı içinde yaşamaktadır. Bu çerçevede içinde 1988-1989 yıllarında enflasyon oranı % 70'ler dolayında seyretmiştir. 1990 için Hükümetçe öngörülen enflasyon % 54 olarak verilmişse de kamu kesimi gelir ve giderleri üzerinde yapılan incelemeler, içinde bulunduğumuz yılda da enflasyonun % 70 dolaylarında seyrini kuvvetli bir ihtimal olarak belirtmektedir⁽¹⁾. Hal böyle iken 1988 yılından, özellikle yılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de döviz kuru ekonomideki enflasyonun (ki yüksek oranlı bir enflasyondur) çok altında belirlenmeye başlanmıştır ya da; öyle bir düzen kurulmuştur ki döviz kurundaki ayarlama hep fiyat artışlarının çok altındaki bir düzeyde seyir etmiştir. Ağustos 1988-Aralık 1989 döneminde Türkiye'de toptan eşya fiyatları % 100, yani bir kata yakın bir oranda artarken döviz kuru sadece % 50 oranında yükselmiştir. Başka bir deyişle, bahsi geçen dönemde Türkiye'de iç fiyatlar bir misli artarken dövizin fiyatı sadece % 50 oranında değişmiştir. Türk Lirası içindeki mal ve hizmetlere karşı değerini % 100 oranında kaybederken, dövize karşı değer kaybı % 50 dolayında kalmıştır. Olayın başka bir ifadesi: Türk Lirasının dövize karşı, gerçek değerinin makul göstereceğinden çok daha yüksek bir düzeyde, aşırı, ya da fazla değerlendirilmiştir. Teknik dilde bir memleket parasının yabancı paralara (dövizlere karşı) gerçekte olduğundan daha fazla bir değerle değerlendirilmesine olanak veren döviz kuru, Fazla Değerlenmiş (over valued exchange rate) adıyla tanımlanır. Mahalli parayı yabancı paralara karşı gerçek değerinin daha altındaki bir

değerle belirleyen döviz kuruna ise, Az Değerlenmiş (under valued exchange rate) adı verilir.

1988-1989 döneminde Türkiye bir taraftan döviz kurundaki ayarlamaları yüksek oranlı enflasyonun çok altında tutarken, diğer taraftan iki kesimde, bu fazla değerlendirilmiş döviz kurunun olumsuz etkilerini daha da arttıracak, daha da hızlı ortaya çıkaracak, birtakım tedbirler almaya girişmiştir. Bu tedbirler iki bölümde özetlenebilir :

1. İhracata verilen bir kısım teşvik tedbirleri (vergi iade sistemini de kapsayacak şekilde) giderek ortadan kaldırılmış; teşvik sistemi bazı kredi ve vergi kolaylıklarıyla sınırlı çok dar, nispeten etkisiz bir sahaya sıkıştırılmıştır. Daha direkt bir ifadeyle, ihracata sağlanan teşviklerin önemli bir bölümü giderek yürürlükten kaldırılmıştır.

2. İthalat kesiminde liberasyon hareketine devam edilerek küçük bir liste dışında bütün maddelerin ve malların Türkiye'ye ithali serbest bırakılmıştır. İthalatta miktar tahdidi ve kota sistemleri fiilen terk edilmiştir. İthalatta ön karşılık tesisi mecburiyeti de kaldırılmıştır. Pek çok malda gümrük vergi ve resimleri ya sıfırlanarak ya da önemli ölçülerde azaltılarak gümrüklerdeki himaye duvarı zorlu bir biçimde aşağıya doğru çekilmiştir.

Özetlenirse; döviz kurunun hızlı aşırı Fazla Değerlenmesine imkân veren bir politika izleyen Türkiye, buna paralel olarak da ihracatındaki teşvikleri kaldırmış ve gümrük himayesini çok aşağı çekerek Türk pazarını bütünüyle yabancı mal ve hizmetlere açmış bulunmaktadır.

Şimdi yüksek enflasyon ortamında bu politikaların Türkiye ekonomisi üzerindeki muhtemel etkilerini ve vereceği sonuçları ayrıntılı bir biçimde incelemeye çalışalım.

(1) Konu, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi'nin Aralık 1989 sayısında ayrıntılarıyla tartışılmıştır.

II — Türkiye Ekonomisini Ne Bekliyor?

AA. İhracat Kesimi

Yüksek enflasyon ihracat kesiminin (Sanayi, Tarım, Madencilik...) maliyetlerini hızla arttıracaktır. Buna karşı dış fiyatlar Türk müteşebbisleri, Türk sanayii ve Türk ekonomisinin dışında belirlendiğinden, Aşırı Fazla Değerlenmiş kur politikasının gereği olarak, ihracat kesiminin Türk Lirası'yla ifade edilen ihracat gelirleri, maliyetlerdeki artış oranının çok altında bir oranda artacaktır. İhracat mallarının maliyetleri gelirlerin üstünde yükselecek; giderek ihracatçının ihracattan beklediği veya evvelce sağladığı kâr azalacak; bir süre sonra bu kâr, aynı trend devam ederse, tamamen kaybolacak; nihai olarak da ihracatçı, ihracat girişimlerinden zarar etmeye başlayacaktır. Sonuç, memleketin ihracat hamesinin evvela gelişme hızını kaybetmesi; giderek ihracatın durgunlaşması, Türkiye'nin dünyadaki ihracat pazarlarındaki yerinin zayıflaması; Türkiye'nin bu pazarlardan kısa bir süre sonra bütünüyle çekilmesidir.

İhracat kesiminin girdilerinde yerli üretilen mal ve hizmetler ne kadar yoğunsa, Fazla Değerlenmiş bir kurun ihracat üzerinde olumsuz etkileri de o kadar hızla ve yüksek derecede ortaya çıkar. Diğer bir deyişle yerli hammadde, yarımamul ve hizmetlere dayalı ihracat kesimi, yani memleketin gerçek ve muhtaç olduğu büyük sanayi (aynı nitelikteki tarım ve madencilik işletmeleri), hatalı kur politikasından herkesten önce en büyük hızla, en ağır derecede zarar görecektir bir kesim olur. Bu kesime yani kendi üretiminde yerli ham ve yarımamulleri kullanan gerçek sanayi kesimine (aynı nitelikteki tarım ve madencilik işletmelerine) mal ve hizmet veren yerli kuruluşlar da, ihracatçı gibi ilk hatta ve en hızlı

şekilde zarar görecektir arasında olacaklardır.

İhracat kesiminde olup da hammadde ve yarımamüllerinde büyük ölçüde ithal mal kullanan üreticiler ise, Fazla Değerlenmiş, yani enflasyona göre çok daha geriden değişen suni bir döviz kuru ortamında, girdilerindeki ithal mal oranının yüksekliğiyle ters orantılı olarak daha az zarar görecektir. Kısaca; bir üretim dalı ne kadar ithale dayalıysa Fazla Değerlenmiş yani yüksek kur politikasından zararı o kadar az olur. En az zarar görecektir ekonomik teşebbüsler ise girdilerinin tamamına yakın bir kısmını dışarıdan sağlayan üreticiler, yani genel deyimle montaj sanayicileridir.

Yüksek kurun diğer bir etkisi sanayicinin ve diğer üreticilerin ham ve yerli mamullerinde derhal ithale doğru bir kayma politikasına dönmesidir. Yüksek enflasyon ortamından izlenen Fazla Değerlenmiş bir kur politikasının tahribatından mümkün mertebe kaçabilmek için daha ilk andan itibaren sanayici ve diğer üreticiler, üretim girdilerinden hangilerinin dışarıdan getirilebileceğini aramaya başlarlar ve girdilerinde olabildiğince ithale dönerler. Çünkü ithal girdileri enflasyon ve hatalı kur sebebiyle yerli girdilerden çok daha ucuz hale gelmiştir. Böylece girdilerle ilgili talep yerli üreticiden ithal kesimine yani dış dünyaya kayar. Hem ihracat kesimindeki sanayi, tarım ve madencilik işletmeleri hem onlara girdi veren diğer yerli sanayi sıkıntıya, bunalıma girer. Buna karşı ithalat patlar. Fazla Değerlenmiş bir kur ortamında; sanayici ve yatırımcılar, enflasyonla pahalılaştıran işçi ücretlerinden kaçabilmek için mümkün olduğunca ithal malına ve teçhizatına yönelirler. Bu davranışın baskısı da ekonomideki toplam istihdam kesiminde ve işsizlik düzeyinde hissedilir. Yatırım malları üreten yerli sanayi yıkıntıya doğru gider, işsizlik artar.

BB. Turizm ve Diğer Döviz Kazandırıcı Faaliyetler

Turizm kesimi de yüksek enflasyonla şişen maliyetlerini bir taraftan girdilerini mümkün olduğunca ithal ederek düşürmeye çalışmakla beraber⁽²⁾, maliyetleri ile düşük kurdan hesaplanan TL gelirleri arasında yine aleyhte bir fark olacağından, bu farkı kısmen olsun telafi edebilmek için, dövizle ifade edilen fiyatlarını olabildiğince arttırmaya gayret ederler. Diğer bir deyişle yüksek enflasyon ortamında turizm sektörünün de maliyetleri yükselir; dış fiyatları dövizle sabittir; maliyetlerini kıstak için ithalata döner, fakat yine de yeterince kısamaz ve durumunu koruyabilmek için dövizle ifade edilen fiyatlarını da yükseltmeye çalışır. Böylece turizm kesimi fiyat açısından milletlerarası pazarda kendilerini handikaplı bir duruma sokar. Bunun Türk turizmine olan talebi olumsuz etkilemesi kaçınılmaz olur. Sonuçta turizm kesimi, gerçek gelişme potansiyeline erişemez veya enflasyon ortamında kur politikasının mantıksızlık ve devam derecesiyle paralel olarak, yavaş yavaş durgunluğa, iş hayatından çekilmeye, yani kapılarını kapatmaya kadar zorlanır. Aynı çerçeve içinde döviz getirici diğer bütün ekonomik faaliyetlerin de sıkıntıya düşeceğini belirlemek kolaydır. Neticede ihracat kesimi ile birlikte turizm ve diğer her türlü döviz kazanan hizmetler, kara nakliyeciliği, deniz nakliyeciliği vs. kendilerinden beklenen döviz kazançlarını sağlayamaz hale gelirler ve bütün döviz girdilerinde bir durgunluk ve nihai olarak bir gerileme ile karşılaşılır. Mantıksız politika çok daha uzun süre devam ederse, sonuç döviz kazanan ve ona mal ve hizmet veren ekonomik sektörlerde ciddi bir durgunluk ve gi-

derek bir çöküştür. İşsizlik hacmindeki artış bu gidişin doğal sonucu olur.

CC. İthalat Kesimi

Yüksek enflasyonist bir ortamda, Fazla Değerlenmiş döviz kuru yani ucuz dövizle, ithaldeki total liberasyon, kısaca, Türkiye ekonomisinin bütününü dışa açılması ve büyük ölçüde aşağıya çekilmiş veya sıfırlanmış bir gümrük himayesi birleşince, ekonomide ithal talebinin hızla artması normaldir. İç pazar ucuz ve serbest ithalle gelen bol yabancı malların istilasına uğrar. Başlangıçta ekonomi henüz böyle bir istilaya tam manasıyla uğramamışsa, yarın mutlaka uğrayacaktır. Yerli sanayi ve diğer faaliyet kesimleri yeterli bir gümrük himayesi veya madde yasakları, miktar sınırlamaları gibi korumalardan da mahrum olduğundan, ucuz ve bol yabancı ithalat karşısında eskisi gibi iç pazara çekilip gümrük himayesinin gerisinde kendilerini koruyamazlar. Kendi pazarlarında yabancı ile son derece handikaplı şartlarda mücadele etmek zorunda kalırlar; zemin kaybederler; bir süre sonra da pek muhtemelen ithal seli içinde boğulurlar. İthal talebinin artışı, ithalat için gerekli döviz talebini ve döviz giderlerini artırır, giderek patlatır.

Özetlersek; alman bu tedbirlerin bir bütün olarak ekonomide yaratacakları sonuç ekonominin dışta rekabet, içeride yabancı mala dayanma gücünü yıpratarak ekonomide döviz giderlerinin hızla kabarması, döviz getiren faaliyetlerin zafiyete düşmesi, giderek memleketin dış ticaret dengesinin ve onunla birlikte cari işlemler dengesinin hızla bozulması; bu dengeler başlangıçta fazla vermekte iseler kısa sürede bu fazlalıkların erimesi, giderek memleketin ticaret ve cari işlemler dengesinin açık vermesi ve bu açıkların hızla büyümesi olur. Daha rahatsız edecek bir sonuç ise, içte

(2) İthal talebini arttıracak diğer bir olgudur.

ve dışta, dış rekabetin baskısı altında ekonominin bütün kesimlerinde bir gerileme ve bunalmın ortaya çıkmasıdır.

III — Cari İşlemler Açığı ve Döviz Dengesi

Dışa açık bir piyasa ekonomisinde yüksek enflasyon ortamında uygulanacak Fazla Değerlenmiş bir kur politikasının normal sonucu; iç ekonomide sebep olduğu yaygın depresyon yanında Dış ödemelerin Cari İşlemler Hesabını açık hale getirmesidir. Ancak, böyle bir açık, o ekonomide her halükârda derhal bir döviz krizi meydana geleceği, böyle bir krizin ortaya çıkacağı manasında alınmamalıdır. Çünkü o memleket Dış Ödemeler Dengesi Cari İşlemler Hesabındaki açığı, Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini, varsa ticaret bankalarındaki döviz rezervlerini kullanarak veya dışardan borç alarak, dış memleket bankalarından ya da bazı tedbirler alıp (2) milletlerarası sermaye ve para piyasalarındaki birikmiş likit fonların ekonomisine akışını teşvik ederek veya varsa kendi vatandaşlarının yurtdışındaki dövizlerinin yurda dönüşünü özendirerek; genel bir deyişle çeşitli sermaye ve rezerv hareketleri kanalıyla yeni döviz imkânları sağlayıp bunları ekonomisine aktararak; cari işlemlerindeki açığı finanse edebilir; dış ödemelerinde ve döviz pazarında bir döviz darlığına meydan veremeyebilir; hatta bu tedbirlerle ekonomisinde bir süre (ne kadar devam edebileceği ayrı bir sorundur) bir döviz bolluğu görünümü bile yaratabilir.

Başka olasılıklar da vardır. Dışa-

(2) Örnek : Ekonomisindeki faiz oranlarını, milletlerarası para ve sermaye piyasalarındaki faiz oranlarının üstünde belirleyerek, teknik deyimle bir faiz farkı yaratarak... Uzun yıllardır Amerika'nın yaptığı gibi.

rıya o kadar çok borçlanır ki, ya da günümüzün deyimiyle dıştan o kadar çok likit sermaye akışını kendine ceb-beder ki, borçlandıkları dövizlerin bir kısmı ile cari işlemlerdeki açığı kapattığı gibi, döviz akımının fazlasıyla döviz rezervlerini takviye dahi edebilir. Cari işlemleri açık verdiği halde döviz rezervleri artmış görünür. Yapay döviz kuru - cari işlemler açığı - dış borçlanma - döviz rezervlerindeki artış aynı senaryo içinde birleşir. Bu senaryo içinde karaborsa da kendiliğinden kaybolur. Çünkü ekonomideki bütün döviz talepleri resmi kanallardan bol dövizle tamamen tatmin edileceğinden, karaborsaya talep kalmaz. Karaborsadaki döviz kuru ile resmi piyasadaki döviz kuru arasında hemen hemen fark kalmaz.

Değişik bir cepheden bakışla yukarıdaki açıklamalarımızdan çıkarılabilecek ilginç gözlemler vardır :

- Bir memleket döviz rezervlerini arttırıyorsa, buna dayanılarak; «Pazarda belirlenen döviz kuru normal bir kurdur, doğal denge kurudur, hatta bir miktar Az Değerlenmiş bir kurdur.» denemez. Yukarıdaki izahatımızın belirttiği gibi, o memlekette döviz kuru Aşırı Fazla Değerlenmiş, cari işlemler açık veriyor olabilir; fakat bu açık dış borçlanmayla kapatılıp döviz kuru Fazla Değerlenmiş düzeyinde tutulmuş ve dış borçlanmanın fazlasıyla da döviz rezervleri arttırılmış olabilir.

- Bir memlekette karaborsa kuru ile piyasada belirlenen resmi kur arasında bir fark olmaması da, her zaman «piyasadaki döviz kurunun gerçekçi, normal olduğu» şeklinde yorumlanamaz. Karaborsanın kaybolması, karaborsa ve resmi kurların birleşmesi, verdiğimiz örnekteki gibi, pekala dışarıdan borçlanma ile sağlanan dövizler sayesinde gerçekleştirilmiş olabilir. Aslında döviz kuru Fazla Değerlenmiş bir düzeydedir ve cari işlemler de açık vermektedir. Amma açık bol

borçlanma ile kapatılmaktadır. Bütün döviz talepleri de karşılandığından hissedilir bir karaborsa doğmamaktadır.

• Döviz kuru ve/veya dış sermaye hareketleri, Fazla Değerlenmiş bir döviz kurunun ekonomide yarattığı cari işlemler açıklarını finanse etmekte; dolayısıyla Fazla Değerlenmiş bir döviz kurunu savunup devam ettirmekte kullanılabileceği gibi; aksi olarak; bu kaynaklardan döviz piyasasına döviz akıtılarak, başka bir deyişle, yerli paraya talep yaratılarak döviz kurunu Denge Kurundan Fazla Değerlenmiş bir düzeye doğru götürmek veya cari işlemler piyasasından rezervlere döviz çekerek ve/veya dış borçları ödeyerek döviz kurunu Az Değerlenmiş bir düzeye çıkarmak için kullanılması da mümkündür. Yani döviz kuru, rezerv ve/veya sermaye hareketleriyle karşılıklı etkileşim içinde çalışır.

Bu kısımdaki açıklamalarımızı bitirmeden evvel önemli bir hususa özellikle işaret edelim :

Bir memleketin döviz rezervleriyle ve/veya çeşitli dış borçlanma ve sermaye hareketleri mekanizması kullanılarak sağladığı kaynaklarla, Fazla Değerlenmiş bir kur politikasını izlemesi, Cari İşlemler Hesabında yarattığı açığı finanse etmesi, böylece bu fonlarla döviz dengesini kurması ve bir süre sürdürmesi; o memleketin Fazla Değerlenmiş kur politikasının ekonomisine yaptığı ve yapacağı tahribattan, çeşitli çarpıklıklardan kurtulduğu; o çarpıklıkların olmadığı veya olmayacağı manasına gelmez. Yani bir ekonomi, Fazla Değerlenmiş bir döviz kuru sebebiyle cari işlemleri açık veriyorsa, fakat bu açık döviz rezervlerinden ve/veya çeşitli sermaye hareketleri kaynaklarından yararlanılarak karşılanıyorsa; bu karşılama döviz kurunun fazla değerlenmiş olmak vasfını ortadan kaldırmaz ve o kurun ekonomide yapageldiği veya ya-

pacağı tahribatın da ortadan silinmesi anlamına gelmez. Sadece onun tahribatının sonucu olan cari işlemler açığının bir yerden karşılandığını gösterir. Döviz açığı rezervlerle ve/veya sermaye hareketleri ile karşılanırsa bile yapay Fazla Değerlenmiş bir kurun tahribatı ve çeşitli sakıncaları aynen devam eder. Tabii bir gün bunların hesabını görmek gerekir. Yalnız döviz açığının rezerv ve/veya sermaye hareketleriyle kapatılıp Fazla Değerlenmiş bir kur düzeyinin devamına olanak verilmesi, yapay kurun tahribat ve sakıncalarına bir de rezervlerin erimesi veya dış borçların, özellikle kısa vadeli olanlarının artması, kısaca ekonominin dışı daha fazla borçlanması gibi yeni bir sakıncayı getirmiş; ekonomideki çeşitli problemlere bir yenisini eklemiş olur. Gerçekten sorumlu hiçbir hükümet, «Döviz kuru yapay olsa ve cari işlemler açık verse ne gerekir; ben bu açığı nasıl olsa dışarıdan kaynak bularak kapatıyorum; kaynak buldukça da bu politikalara devam ederim.» diyemez; diyememelidir.

IV — Rahatsız Edici Bir Yanılgı

1984 - 1986 yıllarında Türkiye'nin cari işlemler açığı yılda ortalama 1.3 milyar dolarlık bir düzeyde seyir etmiş; 1987'de açık bir milyar dolara yakın bir seviyeye kadar inmişti.

1988 yılında ekonomideki derin resesyona etkisinde ithal talebinin nispeten durulması, ihracatın artış hızını kaybetmesi, birikmiş dış borçların faiz yükünün artması, bunlara karşılık turizm gelirlerinde hızlıca bir yükseliş olması gibi ihtimaller dikkate alındığında; 1988 yılı cari işlemler açığının da, bir milyar doların biraz altında bir düzeyde ortaya çıkması beklenirdi. Oysa resmi makamlar özellikle 1988 sonbaharında; 1988 yılında cari işlemlerin açık değil fazla verdiği iddiasıyla ortaya çıkmışlar ve 1988 yılı Dış Ödemeler Denge-

si Tablosunu 1.503 milyar dolarlık bir cari işlemler fazlası ile yani, 1987'ye nazaran 2.5 milyar dolarlık bir iyileşmeyle yayınlamışlardır. Resmi makamlar 1989 yılı içinde de Dış Ödemeler Dengesi Tablosunu cari işlemlerde fazlalık gösterir şekilde yayınlamaktadırlar. Yılın 10 aylık devresi için cari işlemler fazlası olarak geçici kaydıyla verilen rakam 747 milyon dolardır (Bakınız Ek Tablo I). Yani Hükümet kısaca memlekete demektedir ki; «Türkiye dış ödemelerinde 1988 yılında 1.5 milyar dolarlık bir cari işlemler fazlası vermiştir; 1989 yılında bu fazlalık bir milyar dolara inseye de gene tatmin edici bir düzeyde devam etmektedir. Piyasada döviz boldur. İsteyen alabilir. Zaten döviz rezervlerimiz de artmaktadır. Karaborsa da kaybolmuştur.» Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi'ni izleyen okuyucularımızın hatırlayacakları gibi; biz, Hükümetin 1988 sonbaharında, Dış Ödemeler Dengesi Cari İşlemlerinde büyük bir fazlalık olduğu, 50 yıllık bir sorunun kendilerince halledildiği, Türkiye'nin artık bir döviz sorunu olmadığı gibi iddialarla ortaya çıkmasının hemen ertesinde; Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla bu iddaların doğru olamayacağını, Hükümetin özellikle son zamanlarda aldığı tedbirlerle (Biraz ileride açıklayacağız.) Türkiye'ye kısa vadeli bir sermaye ve döviz akımını teşvik ettiğini, bir sermaye hareketi niteliği taşıyan bu kısa vadeli spekülasyon fon akı-

mının Ödemeler Dengesi Hesaplarında yanlışlıkla veya kasten döviz gelirleri arasında gösterilmiş ve böylece cari işlemlerde bir fazlalık olduğu yanlışlığını yapmış olabileceklerini belirtmiş⁽⁴⁾ ve konuyu sorumlularla açıklıkla tartışmaya hazır olduğumuzu kaydetmiştik.

Aradan süre geçip Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarının ayrıntıları üstünde durabilme imkânını bulduktan sonra şimdi çok daha bir güvenle ifade ediyoruz ki: Türkiye'nin 1988 ve 1989 yılı Dış ödemeler Dengesi Hesapları sağlıklı düzenlenmemiştir. Türkiye 1988 ve 1989 yıllarında cari işlemlerinde idda edilen fazlalıkları vermemiştir. Hatta; birtakım spekülasyon sermaye hareketlerinin Ödemeler Dengesi Hesaplarında yanlışlıkla veya kasten, sermaye hareketleri ve rezerv hareketleri bölümleri yerine cari işlemlerde, döviz gelirleri arasında kaydedilmesinden; yani kısa vadeli sermaye hareketinden doğan bir kısım kaynakların bir döviz geliri olarak kabul edilip cari işlemlere işlenmesinden kaynaklanmıştır.

Konuyu evvela 1988 yılı için ele alalım: Resmi istatistiklere göre Türkiye'nin 1988 yılında sağladığı iddia edilen 1.5 milyar dolarlık cari işlem fazlasının 1.035 milyar doları yılın son üç ayında yani 1988 Ekim - Aralık döneminde elde edilmiştir (Bakınız Ek Tablo I). Türkiye gibi yüksek enflasyon ortamında, döviz kuru enflasyon oranının çok gerisinde ayarlanan, ithalatı giderek libere edilen, gümrük himayesi iyice zayıflatılıp aşağıya doğru geriletilen, ihracatındaki teşvik önlemleri hızla kaldırılan, yakın geçmişinde her yıl ortalama bir milyar doların üstünde açık vermiş az gelişmiş bir memleket, 1988'in son üç ayında birdenbire cari işlemlerinde nasıl bir milyar dolarlık bir fazlalık vermiş olabilir? Çok kısa bir dönemde böyle büyük bir fazlalık elde etme mucizesi nasıl yaratılabilmiştir?

(4) Bakınız: K. Kurdaş; «Dış Borç Birikimi ve Ödemeler Dengesi Hesapları. Bir Gözlem», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Kasım 1988. K. Kurdaş; «Ek Açıklama», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak 1989. Ö. Akgücü, A.S. Akat, K. Kurdaş; «Hükümetin Türk Parasına ve Dövizle İlişkin Olarak Aldığı Son Ekonomik Önlemler», Açık Oturum, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Eylül 1989.

Bu mucizedeki yanılığın gayet açıklığı :

Türkiye 1988 Ağustosundan itibaren eski tutumunu birden terk ederek döviz kurunu yüksek enflasyonun çok altında ayarlamaya başlamış; verilen çeşitli beyanlarda da kamuoyunda bu tutumun bundan sonra da devam edeceği, yani döviz kurunun enflasyonun altında ayarlanacağı kanısı uyandırılmıştır (ki nitekim bundan sonra da böyle yapılmaya devam edilmiştir). Mevduat faiz oranları gene Ağustosun Ekimine; üç ay vadelielerde % 42'den % 67'ye; altı ay vadelielerde % 51'den % 72'ye bir yıl vadelielerde % 64'ten % 85'e çıkarılmıştır. Yani 1988'in Ağustos - Aralık döneminde Türkiye bir taraftan döviz kurunu enflasyon oranının gerisinde ayarlamaya başlarken, bir taraftan da ekonomide mevduat faizlerinde, dolayısıyla kredi faizlerinde birden bir sıçrama yapmıştır. Bu arada Türkiye'ye döviz ithali - ihracı; bankalar kanalıyla dışarıdan borçlanma hemen fiilen serbest bırakılmış denebilecek derecede gevşetilmiştir. Böylece Türkiye'deki faiz oranlarıyla dış memleketlerdeki faiz oranları arasında büyük bir fark (interest differential) yaratılmış; bu fark döviz kuru enflasyonun çok altında ayarlanarak takviye edilmiş; dövizin içden dışa, dıştan içe akışına kolaylıklar getirilerek (Bu kolaylıklar giderek daha da geliştirilip 1989 Ağustosunda tam bir serbesti düzenine ulaştırılmıştır.) elinde döviz fonları olan yerli, yabancı herkese âdeta «Dövizinizi Türkiye'ye getiriniz, bundan büyük kârınız olacaktır.» şeklinde bir çağrı yapılmıştır.

Bu çağrıya ilk uyanlar Türkiye'deki döviz tevdiat hesapları sahipleri olmuştur. 1988 Ekiminden başlayarak bu kişiler hesaplarındaki dövizleri TL'na çevirip, aldıkları Türk Liralrını bankalara %80 - % 82 faizle bir yıl vadeli hesaplara yatırmışlardır. Yaptıkları hesap kolayca tahmin edilebilir.

Bu hesap şöyledir : Döviz tevdiat hesabı sahipleri dövizlerini tevdiat hesaplarında tutarsalar bir yılda % 8 faiz alacaklardır. Aynı yılda döviz kuru Hükümetin tutumuna göre ancak % 25 - % 30 oranında ayarlanacaktır; dövizlerini eski hesaplarında tutmaları halinde yıllık gelirleri % 8 faiz artı % 30 devalüsyon maksimum % 38 olacaktır. Halbuki bu dövizleri eski hesaplarından çekip TL olarak bir yıl vadeli banka hesaplarına yatırırlarsa ellerine % 82 faiz veya vergisi de dikkate alınırsa en az % 74 dolayında bir faiz geliri geçecektir. Bu alternatif, yani paralarını döviz tevdiat hesabından çekip TL ile bankalara bir yıl vadeli yatırma alternatifini, bu dövizleri ilk hesaplarında muhafaza etme alternatifine nazaran % 74 eksi % 38, yani en az % 36 daha fazla bir geliri sağlayacak demektir. Döviz tevdiat hesabı sahipleri bu % 74 faizle değerlendirdikleri Türk Liralrını isterlerse bir yıl sonra cari döviz kuru üzerinden döviz çevirebileceklerdir. Bu değiştirme döviz % 30 arttığına göre 1.74/1.30 yaklaşık 1.40 oranında olacaktır. Yani bu operasyonu yapmakla ellerine tevdiat hesaplarından aldıkları ve Türk Lirası mevduata koydukları her dolar için 1.40 dolar geçecek, % 40 reel bir rant sağlayacaktır. Sermaye piyasalarında % 40 bir reel getiri dünya ölçülerinin yaklaşık dört katı bir reel gelir düzeyini temsil eder. Hesaplarını bu şekilde yapan her döviz tevdiat hesabı sahibinin 1988 Ekiminden itibaren bankalara hücum edip dövizlerini Türk Lirasına çevirdiklerini ve Türk Liralrını yüksek faizle vadeli mevduat hesaplarına yatırdıklarını tahmin etmek zor değildir. Nitekim Ekim, Aralık 1988 döneminde sadece üç ayda bankalardaki vadeli tasarruf mevduat hesaplarında üç buçuk trilyonluk bir artış olmuştur. Bu artışın önemli bir kısmının (o zamanın cari kurlarıyla yaklaşık 1.5 milyar dolara tekabül eden bir kısmı-

nın) döviz tevdiat hesaplarından çekilen ve Türk Lirasına çevrilen dövizlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kısaca; Hükümetin enflasyon karşısında döviz kurunu yavaş ayarlamak, içerdeki faizleri yükseltmek ve sermaye hareketlerini kolaylaştırmak şeklinde yaptığı düzenlemeyle yaklaşık 1,5 milyar dolarlık bir döviz, tevdiat hesaplarından TL'na çevrilip TL olarak bankalara yatırılmıştır. Döviz tevdiat hesaplarında 1,5 milyarlık bir düşme, bir çekilme olmuştur.

Döviz tevdiat hesapları yukarıdaki izahatımızda belirtildiği gibi bir nakit, bir likit harekettir. Bankaya konmuş bir para başka bir hüviyetle gene o banka sistemine yatırılmıştır. Bu hareketler dış ödemeler dengesi hesapları açısından sermaye hareketleri ve karşılığında döviz rezerv hareketlerine girebilecek nitelikte hareketlerdir⁽⁵⁾. Dünyanın her yerinde de öyle kaydedilir. Fakat bu defa Türkiye'de 1988 sonunda döviz tevdiat hesaplarındaki bu azalışın ve çekilmenin sermaye hareketleri bölümü ve rezerv hareketleri bölümü yerine cari işlemler kesiminde, görünmeyen kalemler bölümünde, diğer görünmeyen gelirler kısmına normal cari bir gelirmiş gibi konduğu anlaşılmakta-

(5) Muhasebe tekniği olarak döviz tevdiat hesabına ilk geçtiği zaman, Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarının Sermaye Hareketleri bölümünde bir sermaye girişi (+ işaretli) ve Döviz Varlıkları veya Rezervlerinde eşit bir artış (— işaretli) olarak kaydedilir. Döviz tevdiat hesabından çekildiği zaman ise Sermaye Hareketlerinde borç ödemesi veya sermaye azalışı, çıkış olarak (— işaretli), Döviz Varlıkları veya Rezervi kaleminde de rezerv azalışı (+ işaretli) şeklinde gösterilir. 1988 Ekim-Aralık dönemi Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarında bu işlemlerin yapıldığını gözleyemiyoruz.

dır⁽⁶⁾. Yani kısa vadeli bir döviz (fon) hareketi, Türkiye'nin 1988 Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarında cari işlemlere kaydedilmiş bulunuyor. Bu hem teknik bakımdan hem mantık bakımından açık bir yanılgıdır. İster kasten ister yanlışlıkla yapılmış olsun 1,5 milyar dolar dolayında bir kalem 1988 sonu ve 1989 başlarında sermaye - rezerv hareketleri yerine cari işlemler gelirleri arasına kaydedilmiştir. Bu hatalı kayıt, Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarının niteliğini değiştirmiş; gerçekte Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabında açık varken, ekonomideki bütün şartlar da bunu dikte eder durumdayken, bu bölüm fazla verir bir görüntü içine getirilmiştir. Kamuya da öyle takdim edilmiştir. Böyle bir tutum 1989 Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarında da daha düşük bir düzeyde de olsa devam etmiş; ve yanlış tutum 1989 Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarını da etkilemiştir. Böylece, **evvela** döviz tevdiat hesapları kanalıyla Türkiye'nin 1988 ve 1989 Cari İşlemler Hesabı yanlış bir görünüm içinde kamuoyuna takdim edilmiş olmaktadır.

İkinci olarak; ekonomide yaratılan şartlar icabı, döviz tevdiat hesaplarını takiben Türkiye'nin içinde ve dışında dövizle likit fonları olan diğer her kuruluş ve kişinin de bu durumdan (ki çok aşırı bir kâr vardır) faydalanmak için harekete geçtiği kolayca tahmin edilebilir. Aşırı fazla değerlenmiş döviz kuru, yüksek iç mevduat ve kredi faizleri ve sermaye hareketlerindeki serbesti Türkiye üzerinde spekülâtif kısa vadeli fon akımını işletmek için ideal bir zemin yaratmıştır. Bu çerçeve içinde 1988 ikinci yarısı, özellikle son üç ayından baş-

(6) Ekim-Aralık 1988 döneminde Görünmeyen Gelirlerdeki «Diğer» adlı kalem, üç ayda bir milyar dolarlık bir artış göstermiştir.

layarak ve 1989 yılı zarfında Türkiye'ye, dışarıda likit fonları olan yabancılar, Türkiye'de yerleşik yabancı bankalar, Türkiye'deki yerli bankalar kanalıyla önemli miktarlarda kısa vadeli döviz fonlarının getirilip, Türkiye ekonomisinde değerlendirildiği tahmin edilmektedir. Dışarıda mevduatı, sermayesi, dövizli olan Türk uyruklu özel ve tüzel kişiler de tabiiyle hesaplarını yapıp aynı imkândan yararlanmışlardır. Bu durumdan Türk iş adamları da, Türkiye'deki şirketler ve kuruluşlarda faydalanmaya çalışmışlardır. İş âlemi içinde, sanayide çalışan bir insan olarak Hükümetin âdeta özel davetiye göndererek yaptığı çağrıya, hesabını bilen her kuruluşun uyduğunu yakından biliriz.

İş âlemi bakımından yapılan hesap son derece basit olmuştur. 1988'in ikinci yarısında, 1989 başlarında Türkiye'de kredi kullanan bir sanayi teşebbüsünü en az % 90 faiz ödemektedir. Oysa bu teşebbüs yaratılan spekülâtif ve permisif ortamda dışarıda bir kredi bulsa, bu krediye % 10 hatta % 14 faiz verse, bu krediyi Türkiye'ye getirirse, Türk parasına çevirse ve ihtiyaçlarında kullansa veya varsa Türk bankalarındaki % 90'la işleyen TL kredilerini kapatsa, bu operasyonun kendisine maliyeti; % 14 dövizle ödediği faiz artı döviz kurundaki % 30 yükselme, yani en fazla % 44 olacaktır. % 90'la, % 44 arasında % 46 dolayında bir fark vardır. Yani bu mekanizma sayesinde iş âlemi ucuz kredi bulabilme olanağına kavuşmuştur (7). Tabii bundan olabildiğince faydalanmıştır.

Türkiye'ye gelen normal sıradan işçilerimizin bile bu spekülâtif atmosferi

hemen keşfedip faydalandığı tahmin edilebilir. «Ek Tablo I» incelenirse, 1988'in son üç ayında özellikle 1989 yılı içinde işçi dövizlerinde, 15 ayda eskiye kıyasla 1.243 milyon dolarlık bir kabarma olduğu görülecektir.

Bu kabarmanın bir kısmının, işçilerin dış memleketlerdeki mevduatlarını Türkiye'deki uygun şartlardan yararlanmak için, Türkiye'ye getirip Türkiye'de yatırıma koymalarından kaynaklandığı tahmin edilebilir. Burada onların da bir sermaye transferleri bahis konusudur. İşçilerimiz Türkiye'deki imkânları keşfedince Avrupa bankalarındaki mevduatlarını Türkiye'ye getirmeyi tercih etmişlerdir ve bundan da büyük kâr sağlamışlardır. Türkiye'ye sermaye transferi yapan diğer Türk vatandaşları veya kuruluşları gibi dışarıdaki bankalardan % 8, maksimum % 10 faiz alırlarken paralarını Türkiye'ye getirip % 70 % 80'le değerlendirdikten sonra cari döviz kurundan geri götürmekle en az % 40 reel faize kavuşmuşlardır. Böylece 1988 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye çok büyük hacimde hem döviz tevdiat hesapları operasyonları, hem yukarıda işaretlediğimiz çok çeşitli kısa vadeli spekülâtif fon akımı sebebiyle büyük bir fon akımı olduğu tahmin edilebilir. Bu fon akımının bir kısmının da döviz tevdiat hesapları gibi cari işlemlere kaydedilmesi çok muhtemeldir. Rakamlar da o kanıtı vermektedir. Böylece Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarında bilinerek ya da bilinmeyerek cari işlemler muameleleri arasına kaydedilen kısa vadeli sermaye hareketleri sebebiyle cari işlemler, hem 1988 hem de 1989'da fazlalık görmekteydiler. Açıktır ki, bu yapay bir fazlalıktır.

Bu fazlalığın Türkiye'ye çok yüksek bir maliyetle (% 35 - % 40 dolayında reel bir faizle) mal olduğunu kaydetmeye de zorunluluk vardır. Yu-

(7) Operasyon, eski Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DCM) macerasını hatırlatmaktadır.

karıda bahsini yaptığımız spekülâtif fon akımı yalnız yüksek maliyetli olmakla da kalmamıştır. Aslında bu akım son derece eratik ve tehlikeli bir sermaye hareketidir. Çünkü fon sahipleri Türkiye'de döviz kurlarının gerçekçi bir şekilde tekrar hızla enflasyon oranına yaklaşıp veya onun üstünde bir şekilde ayarlanmaya başlanması halinde, hesapladıkları kârları realize edebilmek için derhal ellerindeki Türk Liralarnı dövize çevirmeye teşebbüs edeceklerdir. Bu da Türkiye bakımından muazzam bir döviz krizinin başlangıcı olur.

Yukarıdaki gözlemlerimizi özetlersek; Türkiye 1988 ikinci yarısında aldığı tedbirlerle teşvik ettiği, kısa vadeli döviz akımı sayesinde, bir yandan cari işlemlerdeki gerçek açıklarını finanse eder ve fazla dövizlerle de döviz rezervlerini arttırırken; diğer yandan, Dış Ödemeler Dengesi Hesaplarında önemli bir makyaj yapmak olanağını bulmuştur. Kamunun karşısına da dış ödemelerde cari işlemleri fazla veren, döviz rezervleri artmış, etraf dövizle dolu, karaborsası ortadan silinmiş bir memleket görünüşüyle çıkmış ve gerçekte bir hayalden ibaret olan bu durumu çok yanlış siyasi bir propaganda için sonuna kadar da kullanmıştır. Yapay tedbirlerle ekonomiye ne kadar pahalıya mal olduğunu yukarıda belirttiğimiz bu fonların, Türkiye'nin ekonomik istikrarı için son derece tehlikeli olduklarına ise hiç kimse değinmemiş tir.

V — Hatalı Politikalara Niçin Saplanıyoruz?

Evvelki kısımlardaki açıklamalarımız Türkiye'nin, ekonomisini kısa sürede çok vahim sıkıntılar içine düşürecek; gereksiz kısa vadeli, pahalı, spekülâtif dış borçlara sokarak dış ödemelerde ani ve ciddi krizleri davet edecek politikalar izlemekte olduğunu

açıkça göstermektedir. Şimdi herkesin aklına gelebilecek soru şu olacaktır : Türkiye 1980'li yılların başında bir süre ekonomik politikasında iyi kötü gerçekçi ve sağduyulu bir tutumu benimsediği halde şimdi niçin bu tip olumsuz politikalar içine düşmektedir?

Resmî makamların bu durum için ileri sürdükleri calı (düzmece) argüman, Türk ekonomisini konvertibiliteye geçişe hazırladıkları şeklindedir. Biz bu argümanda temel bir yanlışlığı görülenlerdeniz.

Ekonomisi, ticari ilişkilerde bulunduğu milletler grubunda cari olan enflasyon oranının 14-15 kat üstünde bir enflasyon içinde olan; önemli bir kısmını kısa vadeli borçların teşkil ettiği birikmiş dış borçları, Gayri Safi Millî Hâsılasının % 70'inin üstüne çıkmış; iç faiz oranları ile dış faiz oranları arasında muazzam bir fark bulunan az gelişmiş bir memleket; gümrük himaye duvarını indirip, dış ticaretinde tam liberasyona gidecek bir yandan da sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırarak böyle bir çerçeve içinde döviz kurunu cari enflasyon oranının 1/3'üne yakın düzeyde ayarlayamaz; böyle bir çerçeve içinde konvertibiliteye kesinlikle geçemez. Söz konusu memleket bu tedbirlerle kısa sürede kendi ekonomisini çökertir. Pahalı ve elverişsiz koşullarla bulabileceği kısa vadeli spekülâtif dış borçlarla durumu bir süre idare etse de çok geçmeden mutlaka şiddetli bir krize sürüklenir.

Az gelişmiş, ağır dış borç yükü altında bir memleket için konvertibiliteye geçebilmenin yolu; evvela ve öncelikle dış ödemeleri dengeye getirecek gerçekçi bir döviz kuru politikası izlenmesi; hatta hafif Az Değerlenmiş (Under Valued) bir kur politikasını benimsemesi ve onunla paralel olarak ekonomideki yıllık enflasyon oranını mutlaka uygar âlemde

cari enflasyon oranının düzeyine, mümkünse o düzeyin bir miktar altına indirebilmesinden geçer. Böyle bir memleket için daha başlangıçta sermaye hareketlerinin bütünüyle serbestleştirilmesi bir fantazi olur. Bu tedbirleri alabilen az gelişmiş bir ülke giderek yeniden ciddi kalkınma hamlesini başlatabilir ve ancak ondan sonradır ki konvertibiliteye geçiş sorununu akli bir ortamda tartışmaya açabilir.

Türkiye'nin özellikle son iki yılda izlediği hatalı politikaları izah için ileri sürülen bir diğer görüş, bu politikaların A.T.'ye hoş görünmek veya A.T. ile entegrasyona yardım etmek, entegrasyona hazırlıklı olmak amacıyla alındığı şeklindedir. Bu politikaların A.T.'de bazı mehafili memnun edeceği tahmin edilebilir. Çünkü söz konusu politikalar Türkiye ihracatının dış rekabet gücünü azaltıp zamanla sıfırlayarak, Avrupa pazarlarında Türk ihracatının tehdidini hafifletecek; bir süre sonra da bu tehdidi yok edecektir. Buna karşılık alınan tedbirler Türk pazarlarını asgari himaye ile A.T. sanayiinin, tarımının, hizmet kesimlerinin mallarına, hizmetlerine ardına kadar açmakta olan politikalarlardır. Buna rağmen izlenen politikaların A.T. ile entegrasyon şartlarının hazırlanmasında bir yardımcı olması beklenemez. Bilakis bu politikalarla Türkiye ekonomisi zayıflayacağından, belki de çökeceğinden, dış borç sorunu daha da büyüyeceğinden, bütün bu tedbirler ve gelişmelerin entegrasyon için gerekli uyum şartlarını ortadan kaldırması çok daha olasıdır.

1988 sonbaharında alınan tedbirlerin yani; fazla değerlenmiş kur politikasına geçiş, ekonomide yüksek faiz oranlarını idame ve sermaye hareketlerini serbestleştirme politikalarının içeride ve dışarıda birtakım eşedosta havadan büyük kazançlar sağ-

lamak için kararlaştırıldığı ve o maksatla uygulamaya konulduğu, veya tedbirlerin hedefinin enflasyonu kontrol etmek olduğu şeklindeki tartışmaya açık veya dedikodu niteliğindeki iddiaları bir tarafa atarsak; bizim, Hükümetin son iki yıldıkı davranışını izah için bulduğumuz en tutarlı görüş şudur: Türkiye'nin kesin rakamları bir türlü kapsamlı bir şekilde ve samimiyetle toplanıp kamuoyuna açıklanmamakla beraber, 45 milyar dolar dolayında bir dış borç yükü olduğu bilinmektedir. Bu borç yükünün yıllık faiz tutarı 1988 - 1989 döneminde üç milyar dolara yaklaşmıştır. Bu üç milyar dolarlık faiz ödemesi Türkiye'nin Gayrı Safi Milli Hâsılasının yaklaşık % 5'inin dışarıya aktarılması demektir. Bu aktarma ya Türkiye'de mevcut tasarruf hacmi % 5 daha arttırılarak, yani mesela tasarruf hacmi % 20'ye, bu % 25'e çıkarılarak sağlanabilir veya tasarruf hacmi % 20'de kalırsa bunun 1/4'ü (% 25'i) dış faiz ödemelerinin hizmetine aktarılarak sağlanabilir. Düşünülen her iki hal şekli de, ister tasarruf hacmini 1/4 arttırmak, ister mevcut tasarruf hacminin 1/4'ünü dış ödemelere aktarabilmek, ekonomide çok ciddi tedbirler alınmasını gerektirir.

Türkiye'de maalesef Hükümet bu tip ciddi ve bilimsel politikaları izlemek karakterinde ve arzusunda gözükmektedir. Geçmişteki deneyimlerimiz bunu bize açıkça anlatmıştır. Siyasal oportünizme de fazlaca düşkün olan bir ekip karşısında olduğumuz inkâr edilemez. O halde sorun nasıl halledilecektir? Bizim kanımızca Hükümet bu soruna çıkış yolunu, dış borçların faiz ödemeleri için yeniden dışa borçlanıp, oradan kaynak bulma istikametinde aramıştır. Ancak bu yeni dışa borçlanma resmi kanallardan, bankalardan kolayca yapılamaz. Çünkü Türkiye'nin önemli bir birikmiş dış borç yükü vardır. Çok açık orta-

ya çıkış beraberinde bazı riskler getirilebilir. Resmi kanallardan, bankalardan bir miktar fon sağlansa da faizin önemli bir kısmını başka imkânlardan, başka türlü aranje edilecek yeni dış borç imkânlarından faydalanaarak karşılamak gerekecektir. Ancak, bu yeni dış kaynakların sağlanması dış alacaklıların ve içeride kamuoyunun dikkatini fazla çekmeden yapılmalıdır. Bu maksada uygun bir düzenleme konvertibiliteye geçme ve A.T.'ye şimdiden uyum sağlama gibi bir sis dumanı⁽⁸⁾ arkasında, döviz kurunun enflasyonun çok altında ayarlanması, iç ekonomide faizlerin yüksek tutulması, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması gibi tedbirlerde bulunmuştur.

Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, ekonomiye maliyetleri inanılmaz ölçüde ağır olsa da, çok spekülative ve tehlikeli bir hüviyet taşıyorsa da, kısa devrede bu tedbirlerle Türkiye'ye önemli miktarda kısa vadeli fonların akımı sağlanmış; ister döviz tevdiat hesaplarından ister yabancı sermayedarların Türkiye'ye getirdikleri dövizlerden, ister bankaların getirip Türkiye'de değerlendirip geriye götürdükleri fonlardan, işçilerin ekstra dövizlerinden, Türk vatandaşlarını yurda geri getirdikleri paralardan önemli bir döviz fonu elde edilmiş; bunlarla birikmiş dış borçların faiz yükü karşılandığı gibi fazla kısımlarıyla döviz rezervleri takviye olunmuş, Dış Ödemeler Dengesi Hesapları gene bu örtülü kısa vadeli fon akımının yardımıyla makyaja tabi tutularak cari ödemeler fazla veriyormuş gibi kamunun önüne çıkılmış ve bütün bu gelişmeler ve tasvip edilemeyecek davranışlar siyasi bir böbürlen-

me edebiyatının malzemesi olarak kullanılmıştır. Sonuç, Türk ekonomisi üzerinde gelecekte bedeli çok ağır olacak bir rehnin tesis edilmiş olmasıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Hükümetin son iki yılda izlediği politikalar, zaten derin bir resesyonda olan ekonomiyi ciddi yeni sıkıntılara ve çok ağır maliyetli kısa vadeli yeni dış borçların yükü altına almak istidadındadır. Bu sıkıntı ve yüklerin ekonomiyi gerçek bir çöküntü ve krize sürüklememesi için acil tedbirler aymaya ihtiyaç vardır. Alınmasını son derece gerekli gördüğümüz bu tedbirlerin başlıcalarını aşağıda özetle sıralayarak yazımızı bitirmek istiyoruz.

- Türkiye döviz kurunu acilen, ihracatını teşvik edecek; ekonomisini dışa karşı asgari ölçüde koruyacak; dış ödemeler hesaplarının cari işlemlerini gerçekten dengeye getirecek, bir Denge Kuru düzeyine çıkarmalı ve gelecekte de bu politikaya ısrarla devam etmelidir. Bunun için döviz kuru başlangıçta önemli bir ayarlamaya tabi tutulmalı, sonra her ay, en az ekonomideki enflasyon oranında artırılarak, ekonomide iç fiyatlarla dış fiyatlar arasında akılcı bir bağlantı yeniden tesis edilmeli ve bu bağlantı bilinçli bir biçimde sürdürülmelidir. Döviz kurunu enflasyonun biraz üstünde ayarlayarak bir miktar Az Değerlenmiş bir düzeye çıkarmak da özellikle önerilmeye değer. Böyle bir kur Türkiye'nin dışa daha hızla açılmasında, ekonomisine zarar vermeden liberasyon hareketlerini devam ettirmesine olanak verir; ve ihracatla döviz getiren muameleleri teşvik için birtakım özel teşvik tedbirlerine başvurulmasına da ihtiyaç bırakmaz. Gerçekçi, daha doğrusu Az Değerlenmiş bir döviz kuru Türkiye'nin dö-

(8) Bu sis dumanı içinde ithalatın tam liberasyonu, gümrük himaye duvarının zorlu bir biçimde indirilmesi de vardır.

viz gelirleri alanında yeni sağlıklı hamleler yapması için yeterli bir teşviktir.

• Döviz kurundaki Fazla Değerleme acilen ortadan kaldırılmak kaydıyla, dış ticaretteki liberasyon tedbirleri ve gümrük vergi ve resimlerinin aşağıya çekilme hareketi muhafaza edilebilir. Daha alta bir süre inilmemesi uygundur; ama hiç olmazsa bugünkü düzey yukarıda ileri sürdüğümüz şartlara uymak kaydıyla devam ettirilebilir. Gerçekçi döviz kurunun sağladığı etkili bir himaye sağlıklı bir ekonomik gelişme için yeterli olacaktır.

banka ve
ekonomik
yorumlar
Aylık Dergi

Ciltlenmiş
eski sayıları :

(1990'da Fiyatlar)

(Mevcut Ciltler - KDV Dahil)

1965 yılı cildi : 10.000 TL

1966 yılı cildi : 10.000 TL

1967 yılı cildi : 10.000 TL

1987 yılı cildi : 20.000 TL

1988 yılı cildi : 25.000 TL

1989 yılı cildi : 30.000 TL

Önemli Not : (1) Öğrenciliğini belgeleyenlere % 50 indirim uygulanır. (2) Ödemeli postalama yapılmaz. (3) PTT ile gönderilmesini isteyenlerin cilt bedeline taahhütlü posta pulu karşılığı 1650 TL ilave ederek önceden havale çıkarmaları gerekmektedir.

İSTEME ADRESİ :

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon : 526 34 11

• Türkiye ekonomisinin ağır borç yükü dahil halen içinde bulunduğu koşullarda ve gelişme aşamasında, sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri bütünüyle kaldırmak kanımızca erken ve zararlı olur. Özellikle dış borçlanma üzerindeki talep ve kontroller, döviz kuru gerçekçi bir düzeye yerleştirilene, enflasyon kesinlikle önlenip Türkiye'deki faiz düzeyi ile dış memleketlerdeki faiz onları arasındaki fark (faiz deferasansı) asgariye indirilene ⁽⁹⁾ veya tamamen kaldırılana kadar bu kontroller mutlaka muhafaza edilmelidir. Aksi halde Türkiye ekonomisi spekülatif kısa vadeli dış borç ve sermaye hareketlerinin önünde fırtınaya tutulmuş bir gemiye döner. Dış borçlarda ağır yüklere ve dar boğazlara girer.

• Türkiye ekonomisinin yıllardır içinde sürüklendiği şiddetli enflasyonist ortam, bir an evvel köklü bir biçimde kontrol altına alınmalıdır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'de enflasyon oranı ticari ilişkilerde bulunduğu kadar uyarı alemde cari oranların düzeyine bir an evvel indirilmelidir. Türkiye'de enflasyon modern bir devletin yapabileceği şekilde ciddi bir kontrol altına alınıp, o kontrol altında tutulmadığı sürece: Türkiye'de adaletli, hızlı, dengeli bir kalkınma beklemek beyhude olur. Böyle bir ortamda «konvertibiliteye geçiyoruz», «A.T. ile uyum sağlıyoruz», «çağ atlıyoruz» gibi sloganlar da sadece politikacıların kullanabileceği bilimsel değeri olmayan boş sözler olarak kalmaya mahkûm olurlar.

⁽⁹⁾ Faiz farkını; içerideki faiz oranlarını aşırı düşürüp negatif yaparak (son zamanlarda bu nitelikte bir hareket gözlenmektedir) ortadan kaldırmaya çalışmak hatalı olur. Fark; döviz kuru gerçek düzeyine çıkarılarak ve ekonomide enflasyon hızı düşürülerek, azaltılmaya veya kaldırılmaya çalışılmalıdır.

T A B L O I

Ödemeler Dengesi Hesapları (Milyon Dolar)

	YILLIK 1987	OCAK-EYLÜL 1988	YILLIK 1988	OCAK-EKİM 1989
Carı İstisnalar Dengesi	-982	458	1.503	747
- Dış Ticaret Dengesi	-3229	-1.792	-1.800	-3.590
. İhracat (FOB)	10.322	8.294	11.846	9.184
! Mal İhracatı - FOB	10.190	8.120	11.662	9.054
! Transit Ticaret	132	174	184	130
. İthalat (FOB)	-13.551	-10.076	-13.646	-12.774
! Mal İthalatı - CIF	-14.158	-10.544	-14.340	-12.663
! Aitlen İthalatı	-121	-28	-32	-801
! Transit Ticaret	-88	-90	-96	-63
! Navlun-Sigorta (1)	816	586	822	753
- Görünmeyenler Dengesi	-171	731	1.133	1.450
. Görünmeyen Gelirler	4.111	4.483	5.945	5.979
! Turizm	1.479	1.860	2.355	2.268
! Diğer (2)	2.635	2.623	3.590	3.711
. Görünmeyen Giderler	-4.282	-3.752	-4.812	-4.529
! Turizm	-448	-300	-358	-497
! Dış Borç Faizi	-2.507	-2.234	-2.799	-2.395
! Diğer (3)	-1.327	-1.218	-1.655	-1.637
- Karşılıksız Transfer	2.419	1.519	2.170	2.837
. Özel Gelirler	2.088	1.285	1.825	2.588
! İsci Dövizi	2.021	1.233	1.755	2.476
! Bedelsiz İthalat	67	52	70	89
! Göçmen Transferleri	0	0	0	23
. Özel Giderler	-22	-11	-14	-32
. Resmî Transfer (4)	352	245	364	531
SERMAYE HAREKETLERİ	2.010	-230	-701	497
- Yabancı Sermaye	110	200	352	442
. Portföy Yatırımları	-29	0	-4	0
. Uzun Vadeli Sermaye	1.573	355	936	107
. Kredi Kullanımı	3.462	2.981	4.305	3.407
. Dresoner	568	410	549	268
. Dış Borç Anapara	-2.657	-2.936	-3.927	-3.568
!!! TEMEL DENGE	672	1.023	2.781	1.296
- Kısa Vadeli Sermaye (5)	356	-785	-1.979	-52
. Varlıklar	-945	-731	-1.428	723
. Yükümlülükler	1.301	-54	-551	-775
NET HATA VE NOKSAN	-459	559	345	975
ÖDEMELER DENGESİ FİNANSMANI (6)	0	0	0	0
KARŞILIK KALEMLERİ (7)	424	-167	-261	-59
REZERV HAREKETLERİ	-993	-630	-888	-2.160
- IMF	-344	-407	-467	230
- Resmî Rezervler	-649	-223	-421	-1.930

(1) Gecici

(1) İthalatta yapılan navlun ve sigorta ödemeleri.

(2) İhracatla ilgili navlun ve sigorta gelirleri ve diğer.

(3) Yabancı taşıyıcılara yapılan navlun ve sigorta ödemeleri ile yabancı sermaye ikrar transferi ve diğer.

(4) ABD hibe yardımı ve NATO enfastrüktür ile Türkiye'deki misyonların resmî döviz harcaaaaları ve yurtdışındaki vatandaşların bedelli askerlik için gönderdikleri dövizler.

(5) Resmî kuruluşlar ve mevduat bankalarının kısa vadeli ticari kullanımları ile geri ödemelerinin net bakiyesi.

(6) Merkez Bankası'nın ödemeler dengesinin finansmanı için orta ve uzun vadeli borçlanmaları ile Dünya Bankası'nın program kredileri.

(7) Rezervlerdeki kur değişiklikleri.

Sermaye Piyasası

Yrd. Doç. Dr.
MEHMET BOLAK

İSTANBUL Menkul Kıymetler Borsası, 1990 yılına çok hızlı bir giriş yapmış, Aralık ayında yaşanan yüksek oranlı artışlar, Ocak ayında da devam ederken, diğer başka olay ve gelişmeler de Borsa'yı ayın en çok konuşulan konularından biri haline getirmiştir.

Özellikle yılın ilk 20 gününde beklenmedik düzeylerde artış gösteren İMKB İndeksi 3800 mertebelerine yükselmiş, ancak ayın sonlarına doğru, artış eğilimi yerini hızlı bir düşüş eğilimine bırakmış ve «26 Ocak 1990, Cuma» günü kapanış fiyatları ile İMKB İndeksi 3274. 34 puan olmuştur. Aynı tarih itibarıyla, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi de 6793.38 puana ulaşmıştır. Bu değer, 1989 yılı Aralık ayı sonuna göre % 37.49 oranında bir artış anlamına gelmektedir.

Yılın ilk günlerinden itibaren bakıldığında, gerek hisse fiyatlarında, gerek işlem hacimlerinde büyük artışlar kaydedildiği görülmektedir. İlk onbeş gün içinde hemen her hisse ortalama olarak % 50 civarında değer kazanırken, günlük işlem hacmi de, 50 - 60 milyar lira civarlarına yükselmiş, hatta «16 Ocak 1990» günü 80 milyar liraya ulaşmıştır. Aralık ayının bazı günlerinde de aynı hatta daha yüksek işlem hacimlerine ulaşılmış olmakla birlikte, o zaman işlem hacmini bu denli yükselten faktör, özellikle Türkiye Fonu için yapılmış blok alımlar olmuşken, bu seferki yüksek değerlerin daha ziyade küçük tasarruf sahiplerinin taleplerinden kaynaklandığı bilinmektedir.

Talepteki bu artış, aracı kurumları müşterilerinin emirlerine yetişemez hale getirmiş, tasarruf sahiplerinin bir kısmı, almak istedikleri hisseleri bir türlü alamazken, alınabilen hisselerin tasarruf sahibinin eline geçmesi de neredeyse on günü bulan süreler almaya başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, aracı kurumlar, küçük miktarlardaki talepleri kabul etmemeye, müşterilerinin verecekleri emirler için 20 milyon, 30 milyon TL gibi alt sınırlar getirmeye başlamışlardır. Yine aynı sorunun bir uzantısı olarak, Bursa'da bir işlem biriminin (lot), 200 hisseden 500 hisseye çıkarılması gündeme gelmiştir.

Borsa gelişimini bu şekilde sürdürürken, ortaya çıkan bir haber olaylara yeni bir boyut kazandırmıştır. Çukurova Elektrik A.Ş.'ne ait sahte hisse senetlerinin piyasada bulunduğu ve Borsa kanalından geçerek tasarruf sahiplerinin eline ulaştığı haberi Borsa'da olumsuz etki yaratmıştır. Olayın boyutları kesin ola-

rak bilinmemekle birlikte, Mali Polisin yaptığı aramalar sonucu, İstanbul'da 18, Adana'da 1 milyar TL civarında piyasa değerine sahip sahte Çukurova hisseleri ele geçirilmiştir. Borsa yönetimi, konu üzerinde gerekli titizliği göstermiş, zarara uğrayan yatırımcıların zararının tazmin edilmesi ve sorumluların yakalanabilmesi için girişimleri başlatmıştır.

Sonuç olarak, olayın sorumlularının bir kısmının göz altına alınması da sağlanabilmiş olmakla birlikte, yatırımcıların güven duygularının zedelenmiş olduğu ve diğer hisselerde de aynı sorunun mevcut olup olmadığı kaygısının Borsa'nın gelişimine belli bir sekte vuracağı kuşkusuzdur. Olayın enteresan yönü, bu haberin duyulmasının hemen ardından Borsa'da fiyatların yükselmeye devam etmesi, hatta Çukurova hisselerinin diğerlerinden daha hızlı yükselmesi olmuştur. Ancak bu durum bir iki gün devam ettikten sonra, işlem hacmi azalmaya, fiyatlar da hızla gerilemeye başlamıştır.

Fiyat eğiliminin tersine dönmesinin tek nedeni Çukurova hisselerindeki sahtekârlık olayı da değildir. 24 Ocak Kararları'nın yıldönümü olan «24 Ocak 1990, Çarşamba» günü, Borsa binasına bombalı bir saldırı girişiminde bulunulmuş, ancak bombanın saldırganın elinde patlamasıyla, girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bütün bu gelişmelerin ardından, gerek güvenlik, gerek mevcut kart uygulamasına rağmen Borsa salonunun aşırı kalabalık olması gerekçeleriyle, Borsa yönetimi, günlük seansların yatırımcılara kapalı olarak, sadece aracı kurumların elemanlarının katılımıyla gerçekleştirilmesi kararını almıştır. Kara tahta uygulamasının esprisini azaltan ve yatırımcıları kendi kararlarından ziyade, aracı kurum elemanlarının beceri ve inisiyatiflerine mahkûm bırakan bu uygulama şekli, ayın son günlerindeki fiyat düşüşlerinde, Çukurova'daki sahtekârlık olayından daha fazla etkili olmuştur. Temennimiz, Borsa'nın yeni yapılmakta olan binasına taşındığında daha büyük bir, hatta birkaç salona kavuşması, bilgisayarlaşmanın artması ve mevcut sorunların azalmasıdır.

Hisse senedi fiyatlarındaki artışlar gözden geçirildiğinde, ay içinde, birinci pazardaki tüm hisselerin fiyatlarının arttığı gözlenmektedir. Ayın en çok prim yapan hissesi Yapı Kredi Bankası (% 268.85) olmuş, Nasaş % 215.79'la onu takip etmiştir. Ay içinde % 100'ün üzerinde değer kazanan diğer hisseler de Metaş (%195.45), Enka Holding (% 176) ve Şişe Cam (% 145) olmuşlardır. Ege Gübre (% 77.27), Gübre Fabrikaları (% 69.56), Demir Döküm (% 68.18) Çukurova (% 66.67), T. İş Bankası (B) (% 64.44) ve Yasaş (% 61.76) yüksek oranda prim yaparlarken, geri kalan hisseler de % 20 - 40 arasında değer kazanmışlar, değer kaybeden değil ama en az prim hisse % 1.61 ile Ege Bira olmuştur.

Yeni yılın ilk sermaye artırımını da Kepez Elektrik tarafından gerçekleştirilmiş, % 100 oranında bedelli artırımla, ödenmiş sermaye 10 milyar liradan 20 milyar liraya yükseltilmiştir. Yıl içinde yapılacak sermaye artırımlarının ve 1989 yılı kârından dağıtılacak payların şirketler tarafından gelecek aylarda ilan edilmeye başlanacağı beklenmektedir. «Tablo 1»de, 1986 yılı başından beri Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi kapsamında yer alan 39 şirketin sermaye kat-sayıları verilmiştir. Sermaye katsayıları, 1990 yılı başındaki «ödenmiş sermaye»

rakamlarının, 1986 yılı başındaki değerlere bölünmesiyle oluşturulmuştur. Diğer bir deyişle, şirketlerin ödenmiş sermayelerinin dört yıl içinde kaç katına çıktığını göstermektedirler. Tablonun ikinci sütununda da 1990 yıl başı ve 1989 yıl başı «ödenmiş sermaye»lerin oranları verilmiştir. Değişik türde hisse senetlerine sahip olan ve sadece (B) tertibi, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi kapsamında yer alan İş Bankası bu incelemeden dışında tutulmuştur.

Şirketlerin ödenmiş sermayeleri toplamının son yıl içinde 2,5542 katına, dört yıl içinde 9.1978 katına çıktığı görülmektedir. Dört yıl içinde sermayesini artırmayan şirket kalmamıştır. Ancak bu süre içinde sermayesini en düşük oranda artıran şirketler, Güney Bira, Makina Takım, Sarkuysan, Eczacıbaşı ve Ege Bira olmuşlardır. Bunların içinde Makina Takım, Sarkuysan ve Eczacıbaşı 1989 yılı içinde hiç sermaye artırımını yapmamışlardır. Dolayısıyla, 1990 yılı içinde yüksek oranda sermaye artırımına gideceklerini tahmin etmek mümkündür. Bu yıl sermaye artırımını yapmamış Bağfaş, Kartonsan, Olmuksa, Polylen, Rabak ve Siemens de 1990 yılı için yüksek oranda artış şansı taşımaktadırlar. Öte yandan dört yıl içinde en yüksek oranda sermaye artırımları, Gübre Fabrikaları (71.43 kat), Akçimento (62.5 kat), Çukurova (62.5 kat), Good-Year (48.25 kat) ve İzmir Demir Çelik (35.93 kat) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu beş şirket, geçen sene de yine ilk beşi oluşturmaktaydılar.

TABLO 1
Sermaye Katsayıları

Şirket	90/86	90/89	Şirket	90/86	90/89
Akçimento	62,5	2,5	Koç Yatırım	5,3333	1,6
Anadolu Cam	5,3857	1,45	Kordsa	18	3
Arcelik	5	1,6666	Koruma Tarım	3,3	2,2
Aymar	3,5714	1,6666	Brisa	6,25	2,5
Bağfaş	10	1	Makina Takım	2	1
Bolu Çimento	10,5	10,5	Metaş	5	2
Çelik Halat	10	2	Nasaş	8,47	3,63
Çimsa	15	2	Olmuksa	4,0740	1
Çukurova El.	62,5	2,5	Otosan	4,6245	1,6
Döktaş	7,7777	1,5	Polylen	10	1
Eczacıbaşı Yat.	3	1	Rabak	5,3571	1
Ege Bira	3	3	Sarkuysan	2,88	1
Ege Gübre	15	1,6666	Sifaş	18	2
Erdemir	10	10	T. Demir Döküm	7,5	1,5
Good-Year	48,2469	2	T. Siemens	7,5	1
Güney Fab.	71,4285	5,102	T. Şişe Cam	7,1349	2,0125
Güney Bira	2	2			
Hektaş	4,95	2,2			
İzmir D. Çelik	35,9281	3			
İzocam	7,2	3			
Kartonsan	5,4	1			
Kav	25	5			
Koç Holding	5	1,4285			
			Ödenmiş Sermayeler Toplamı		
			(Milyon TL)		
			1986 :	169.752	
			1989 :	611.290	
			1990 :	1.561.351	
			90/89 :	2,5542	
			90/86 :	9,1978	

Ocak ayı başında, İMKB İndeksi'nde ve birinci pazarda işlem gören hisse senetlerinde değişiklik yapılmıştır. Daha önce birinci pazarda işlem görmekte olan Polylen ve Pimaş, ikinci pazara alınmış, buna karşılık, Deva Holding ve Makina Takım hisseleri ise ikinci pazardan birinci pazara alınmışlardır. Bilindiği gibi Makina Takım daha önce birinci pazarda işlem görmekte olup, 1989 yılı içinde ikinci pazara alınmıştır. Öte yandan, İMKB İndeksi'nin hesaplanmasında da değişiklik yapılmış, daha önce şirketlerin piyasa değerlerindeki değişimin ağırlıksız aritmetik ortalaması şeklinde, diğer bir deyişle:

$$\text{İMKB}_t = \sum_{i=1}^{50} \frac{P_{i,t} \times N_{i,t}}{P_{i,0} \times N_{i,0}} \times 100$$

$P_{i,t}$: i hissesinin t zamanındaki fiyatı
 $P_{i,0}$: i hissesinin Ocak 1986 fiyatı
 $N_{i,t}$: i hissesinin t zamanında mevcut hisse senedi sayısı (ödenmiş sermaye/1000)

şeklinde hesaplanan indeks, 2 Ocak 1990 tarihinden itibaren piyasa değeriyle ağırlıklandırılmış aritmetik ortalama yani:

$$\text{İMKB}_t = \frac{\sum_{i=1}^{50} P_{i,0} \times N_{i,0}}{\sum_{i=1}^{50} P_{i,t} \times N_{i,t}} \times \frac{P_{i,t} \times N_{i,t}}{P_{i,0} \times N_{i,0}} \times 100$$

$$= \frac{\sum_{i=1}^{50} P_{i,t} \times N_{i,t}}{\sum_{i=1}^{50} P_{i,0} \times N_{i,0}} \times 100$$

şeklinde hesaplanmaya başlanmıştır. Bilindiği gibi Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi başlangıcından beri bu şekilde hesaplanmakta, ancak başlangıç dönemi 1986 yılı Ocak ayı değil 1974 yılı Ocak ayı olarak kabul edilmektedir.

İMKB birinci pazar hisselerinde yapılan değişikliğe paralel olarak dergimizin indeksi kapsamındaki hisselerde de değişikliğe gidilmiştir. Buna bağlı olarak, daha önce birinci pazardan ikinci pazara geçirilmiş olan Aymar, yıl başında ikinci pazara indirilmiş olan Polylen ve gerek işlem hacminin düşüklüğü, gerek indekse karşı duyarsızlığı ile indeks kapsamında anlam taşımayan ve yakında ikinci pazara geçmesi muhtemel gözüken Sifaş, derginin indeksinden çıkartılarak, yerlerine Pınar Süt, Teletaş ve Yasaş hisseleri alınmıştır. Bu değişikliğin gerektirdiği düzenleme indeksi hesaplanmasına yansıtılmış olup, yazının sonundaki tablo da bu değişikliğe uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

1989 Yılında Diğer Yatırım Araçlarının Getirileri

Geçen yılın aksine, bu yıl yatırım araçları içinde en yüksek getiriyi hisse senetleri sağlamıştır (% 529.05). Bu rakam, 1989 yılında dergimiz indeksi kapsamındaki 40 hisse senedine eşit miktarlarda yatırım yapmış bir yatırımcının sağ-

lamış olduğu verimdir. 1988 yılının son gününde değişik menkul kıymetlere yatırım yapmış ve 1989 yılının son gününde yatırımını nakde çevirmiş yatırımcıların sağladıkları verim oranları «Tablo 2»de verilmiştir.

Tablodan görülebileceği gibi, hiçbir yatırım aracının getirisi hisse senetlerinin getirisine yaklaşmamış, YKB hisse fon % 199.69 getiri sağlarken, Boğaziçi Köprüsü B tertibi gelir ortaklığı senetleri % 198.52, Keban Barajı B tertibi senetleri % 146.13, Keban-Oymapınar A tertibi senetleri de % 112.90 ile, % 100'den fazla getiri sağlayan menkul kıymetler olmuşlardır. Diğer yatırım araçlarının getirileri düşük düzeylerde kalırken, özellikle döviz ve altın, enflasyonun çok altında getiri sağlamışlar, diğer bir deyişle yatırımcılarına zarar ettirmişlerdir. Banka mevduat faizleri, sürekli değişikliğe uğramaları nedeniyle, «Tablo 2»ye dahil edilmemişlerdir. Ancak 1990 yılı Ocak ayı başı itibariyle, bazı bankaların mevduata uyguladıkları faiz oranları «Tablo 3»de verilmiştir.

Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Kasım ve Aralık aylarında çıkardığı gelir ortaklığı senetlerinin C tertibini de Ocak ayı içinde piyasaya çıkarmıştır. 2 yıl vadeli ve 100 milyar TL toplam değerli olup, Ziraat Bankası ve İş Bankası şubelerince satışa çıkarılan bu senetler de A ve B tertipleri gibi, elektrik ve köprü gelirlerine ortak olacaklardır. Senet sahipleri, toplam elektrik üretimi gelirlerinden 1. yıl % 1, ikinci yıl % 0.6, 1. Boğaziçi ve Fatih köprülerinin gelirlerinden ise her iki yıl, % 7 oranında pay alacaklardır.

TABLO 2
1989 Yılında Çeşitli Yatırım Araçlarının Verimi

Yatırım	Verim (%)	Yatırım	Verim (%)
Hisse senedi (ortalama)	529.05	Keban-Oymapınar (A)	112.90
Döviz		Keban-Oymapınar (C)	87.14
Dolar (serbest piyasa)	27.08	Köprü-Keban (B)	85.06
Mark (s. p.)	33.07	Köprü-Oymapınar (A)	83.36
İsviçre Frangı (s. p.)	23.34	Karakaya (A)	66.71
Sterlin (s. p.)	13.93	Karakaya (B)	54.98
Altın		Karakaya (C)	54.98
Cumhuriyet	30.03	Karakaya (D)	54.84
Reşat	41.17		
24 ayar külçe	27.98	Yatırım Fonları (en yüksek ilk 10)	
22 ayar bilezik	23.52	YKB Hisse Fon	199.69
Devlet Tahvili	48 — 65	Garanti Yatırım 1	67.16
Hazine Bonosu	48 — 65	YKB Kamu Fon	66.53
Özel Kesim Tahvili	65 — 85	YKB Sektör Fon	65.04
Banka Bonosu	60 — 75	YKB Karma Fon	64.61
Finansman Bonosu	65 — 85	Dışbank Mavi Fon	63.91
Gelir Ortaklığı Senetleri		Esbank Fon 1	63.11
Boğaziçi Köprüsü (B)	198.52	Tütünbank Fon	63.10
Keban Barajı (B)	146.13	İş Yatırım 1	62.59
		Mitsui Fon 1	62.32

TABLO 3
Mevduat Faiz Oranları (%)

Banka	Vadesiz	3 ay	6 ay	1 yıl	Banka	Vadesiz	3 ay	6 ay	1 yıl
Akbank	10	48	51	57	Osmanlı Bankası	10	47	50	57
Emlak Bankası	10	50	52	59	Pamukbank	10	52	55	62
Garanti Bankası	10	47	52	59	Türk Bank	10	51.5	54.5	60.5
Halk Bankası	10	50	53	59	Vakıflar Bankası	10	47	50	57
İktisat Bankası	10	48.5	51	56	Yapı Kredi Bankası	10	47	50	57
İş Bankası	10	47	51	57	Ziraat Bankası	10	50	53	59

Ay içinde piyasaya dört yeni yatırım fonunun katılma belgeleri sürülmüştür. Pamukbank ve Emlakbank, 5'er milyar lira değerindeki ilk yatırım fonlarının katılım belgelerini, Halkbank da 10 milyar lira değerindeki ikinci yatırım fonunun katılım belgelerini piyasaya sürerken, İş Bankası, 100 milyar TL değerinde dev bir fon oluşturmuş ve İş Bankası'nın kurduğu bu dördüncü fonun katılım belgeleri, piyasaya çıktıkları «17 Ocak 1990, Çarşamba» günü tükenmişlerdir. İş Yatırım 4'ün içeriğinde, Hazine bonusu, hisse senetleri, devlet tahvilleri, mark ve dolara endeksli Hasan Uğurlu Barajı senetleri gibi menkul kıymetler bulunmaktadır. İş Yatırım 4, halen bankalar tarafından oluşturulmuş en büyük yatırım fonu niteliğini taşımaktadır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Ocak	94.18	135.51	243.11	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38
Şubat	94.60	157.44	246.73	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	
Mart	97.99	165.21	249.65	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	
Nisan	101.49	152.04	235.43	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	
Mayıs	102.60	156.08	227.24	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	
Haziran	106.38	176.25	220.66	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	
Temmuz	106.22	176.40	207.07	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	
Ağustos	113.08	186.42	204.24	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	
Eylül	112.47	199.71	198.36	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	
Ekim	115.27	212.63	200.20	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	
Kasım	132.45	217.12	200.44	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	
Aralık	133.33	242.03	202.10	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	

Sayın Okurumuz,
1990 yılı abonenizi yenilediniz mi?
Bekliyoruz...

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Karı			Dağıtılan Kar Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1987 (Milyon TL)	1988 (Milyon TL)	1986 (Milyon TL)	1987 (Net)	1988 (Net)	1986 (Net)	Ocak 1989	Kasım 1989	Aralık 1989	Ocak 1990
1	AKÇİMENTO	—	39.375	6.953	5.192	3.784	168	36	235	2.200	3.700	4.700	6.500
2	ANADOLU CAM	20.000	18.850	5.203	9.791	2.549	50	60	30	1.825	5.300	7.700	10.750
3	ARÇELİK	100.000	40.000	39.087	51.661	16.131	80	92	63	3.775	11.000	18.000	20.000
4	BAĞFAŞ	—	40.000	9.313	27.734	7.005	85	40	55	1.275	4.800	5.900	7.800
5	BOLU ÇİMENTO	—	15.750	5.607	7.142	4.553	181,38	213,45	119,76	10.900	22.500	30.500	46.000
6	BRISA	150.000	67.500	23.102	49.639	11.236	63	103,20	32	3.400	5.000	8.000	15.500
7	ÇELİK HALAT	27.000	10.800	7.558	10.574	3.729	100	100	60	4.000	7.400	9.700	14.750
8	ÇİMSA	50.000	21.600	13.667	18.178	7.791	203,87	82,60	175	4.000	6.100	11.500	15.500
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	90.000	75.000	61.939	111.186	32.189	200	250	100	7.250	11.000	15.000	25.000
10	DÖKTAŞ	12.000	10.500	8.317	5.075	2.224	100	58,50	50	2.900	4.900	8.600	10.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	3.000	2.400	771	1.713	421	40	45	30	1.150	6.600	11.250	15.250
12	EGE BİRACILIK	12.600	12.600	3.315	18.926	1.560	35	130	20	5.000	9.500	15.500	15.750
13	EGE GÜBRE	12.000	12.000	1.720	1.512	2.603	50	18	60	940	1.950	2.200	3.900
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	384.000	119.616	435.558	41.097	55	175	23	5.750	58.000	11.250	12.750
15	GOOD-YEAR	23.448	23.448	9.058	15.536	3.108	100	60	200	4.200	6.500	8.200	12.250
16	GÜBRE FABRİKALARI	120.000	100.000	Zarar	Zarar	1.048	—	—	43,35	870	950	1.150	1.950
17	GÜNEY BİRACILIK	8.400	8.400	3.395	6.730	1.041	35	60	11	2.675	5.000	6.700	7.400
18	HEKTAŞ	10.000	5.940	2.173	5.041	1.014	35	75	36,16	2.400	4.200	7.300	10.000
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	150.000	150.000	5.721	Zarar	1.774	22,66	—	15,96	640	1.500	2.200	3.000
20	İZOCAM	10.000	9.000	2.250	6.569	367	35	120	16,80	5.900	6.000	10.750	15.000
21	KARTONSAN	27.000	27.000	4.478	8.580	1.054	35	20	17,91	1.325	5.050	7.300	10.000
22	KAV	12.000	6.000	3.694	7.967	4.221	130	75	300	17.100	23.500	18.500	21.500
23	KOÇ HOLDİNG	100.000	50.000	15.504	41.329	10.696	32,50	60	-15,60	2.875	10.750	18.500	26.500
24	KOÇ YATIRIM	100.000	16.000	2.826	7.385	2.622	35	50	39	2.175	5.700	9.100	11.750
25	KOROSA	150.000	67.500	24.507	44.293	11.116	96	96	110	3.675	7.500	6.800	8.700
26	KORUMA TARIM	20.000	7.425	5.239	14.105	2.169	66	111	30	4.375	6.800	9.100	11.750
27	MAKİNA TAKİM	3.000	1.560	Zarar	493	101	—	5	—	1.000	6.200	9.700	13.000
28	METAŞ	75.000	30.000	4.194	Zarar	352	15	—	—	700	1.000	1.100	3.250
29	NASAŞ	70.000	50.820	2.853	205	1.218	30	—	15	790	1.600	1.900	6.000
30	OLMUKSA	50.000	11.000	6.884	9.722	2.625	45	35	22	2.300	5.800	10.750	15.500
31	OTOSAN	40.000	43.730	24.346	55.685	Zarar	26,60	70	—	2.775	8.600	9.600	11.250
32	PINAR SÜT	18.000	3.600	1.057	2.378	266	22,13	37,80	10	1.200	5.300	7.000	10.000
33	RABAK	25.000	15.000	6.535	7.547	1.802	40	40	43	1.375	6.100	7.800	8.600
34	SARKUYSAN	30.000	7.560	5.158	11.020	3.132	75	90	60	2.625	15.000	24.000	27.500
35	TELETAŞ	—	20.000	31.372	39.190	—	120	85,60	—	3.400	7.000	9.200	13.750
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	50.000	30.000	12.131	13.880	11.801	103	41	80	2.200	3.650	5.500	9.250
37	TÜRK SİEMENS	—	10.500	7.313	15.542	5.728	81	68,50	106	4.050	17.500	20.500	32.500
38	T. İŞ BANKASI «B»	—	30.000	62.246	121.414	35.207	38,38	46,04	34,60	1.925	7.400	11.250	18.500
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	200.000	121.293,4	4.584	12.084	3.507	10	20	10	1.175	3.750	5.000	12.250
40	YASAŞ	—	10.800	1.428	2.969	252	35	20	10	620	2.450	3.400	5.500

VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE BUNUN POLİTİK VE EKONOMİK UZANTILARI ÜZERİNE

DOÇ. DR. M. KEMAL ÇAKMAN

BİLİYORUM; bir makaleye böyle başlanmaz. Ama bu sefer, bu makaleye böyle başlamak icap ediyor:

Örnek 1: Ankara'da «düzeylice» bir restoran. Günde yaklaşık 300 kişiye servis açar. Yıllık: 100.000 kişi. Kişi başına ortalama fatura: Yaklaşık 10.000 TL. Yaklaşık yıllık cirosu: 1 milyar TL. Restoran içinde kâr cironun yaklaşık yarısıdır. Yaklaşık vergi öncesi geliri: 500.000.000 TL. Vergi yasalarına göre vermesi gerekli vergi toplamı: Yaklaşık 240.000.000 TL. Vermiş olduğu vergi (1987): 6,5 milyon TL. Kaçırıldığı miktar: Yaklaşık 235+47 (KDV) = 280 milyon TL.

*

Örnek 2: Ankara'da başarılı bir diş doktoru. Günde ortalama 10, yılda yaklaşık 3.500 adet randevu verir. Başarılı ve ünlü olduğu için her saati doludur. Hatta randevuyu en erken ancak bir hafta, on gün sonrasına alabilirsiniz. Randevu başına ortalama faturası (muhafazakâr bir tahminle) 100.000 TL'dir. Yıllık cirosu yaklaşık 350 milyon TL. Net vergi öncesi geliri yaklaşık 250 milyon. Ödemesi gereken vergi: Yaklaşık 120 milyon. Ödediği vergi: 8.9 milyon.

KDV dahil kaçırıldığı miktar: Yaklaşık 130 milyon TL.

*

Örnek 3: İstanbul'da bir sarraf. Mal varlığı 2 milyarın üzerinde. On yıl evvelki mal varlığı bugünkü fiyatlarla 500 milyon kadar. 10 senedir ödediği ortalama gelir vergisi (1988 fiyatlarıyla) 1,5 milyon TL kadar. 10 sene boyunca kaçırmış olduğu gelir vergisi toplamı (1988 fiyatlarıyla) yaklaşık 750 milyon TL.

*

Örnek 4: Ankara'da bir canlı hayvan komisyoncusu. 15 sene evvel işe başladığında mal varlığı yok sayılacak düzeyde. Bugünkü serveti 2,5 milyar değerinde. 15 yıldır ödemiş olduğu yıllık ortalama gelir vergisi (1988) fiyatlarıyla yaklaşık 200.000 TL. 15 senedir kaçırmış olduğu vergi miktarı toplam 1 milyar TL'nin üstünde.

Bu örneklerden onbinlerce verilebilir. Anlaşılan odur ki, Türkiye'de sayısı yüzbinlerle ifade edilebilecek ve genellikle kendi işinde çalışan serbest meslek erbabı, küçük sanayici, otel, lokanta v.b. gibi hizmet işletmeleri sahipleri ve bir kesim esnaf, net vergi öncesi gelirleri üye-

rinden % 1 – % 5 oranında vergi ödemektedirler. Bunların, «yalan matrah beyanı» yoluyla kaçırdıkları gelir vergisi ve KDV toplamı, 1988 fiyatlarıyla 8 trilyon TL'yi (bir olasılıkla da) yaklaşık 10 trilyon TL'yi bulmaktadır. Bu rakamlara, emlak vergisinde düşük matrah gösterildiği için kaybedilen birkaç trilyon TL ile «emlak» kaleminde «sermaye kazancı vergisi» (capital gains tax) uygulanmadığı için gayrimenkul spekülasyonu yoluyla (alım satım vergisi hariç) elde edilen gelirlerden alınması gerekirken alınmayan vergiler dahil değildir. Vurgulamak gerekir ki, dünyanın hiçbir gelişmiş kapitalist ekonomisinde, bir iki yıl evvel 100'e aldığını bugün (reel fiyatlarla) 400'e satan bir spekülâtörün elde ettiği kârdan «sermaye kazancı vergisi» alınmazlık edilmez : Bizimkisi ise arabesk kapitalizm olduğu için, böyle bir vergi konulmamıştır. Bu kalemdeki potansiyel vergi kaybı da birkaç trilyon TL'yi bulmaktadır; ve bu da, Prof. Dr. Dündar Sağlam'ın tabiriyle, «Türkiye'nin kanayan yaralarından biri»dir. Fakat bu makalede, biz, bu son iki kalem vergi kaybı üzerinde değil de, «yalan matrah beyanı» yoluyla kaçırılan 8-10 trilyon TL'lik gelir vergisi kaçacağı üzerinde duracağız.

Maliye Bakanlığı, ilk kez bu yıl (*), beyannameye tabi gelir vergisi mükelleflerinin beyan ettikleri vergi-öncesi gelirlerin dökümlerini yayınlamıştır. Bu dökümlere göre, ortalama vergi öncesi memur maaşı bugün 600 bin TL/ay iken, beyannameye tabi mükelleflerin beyan etmiş oldukları

ortalama vergi-öncesi aylık gelirleri (1988 fiyatlarıyla) çeşitli mesleklerle göre aşağıdaki gibi rapor edilmiştir (1) : Kuyumcular 497 bin; müteahhitler 402 bin; lokantalar 417 bin; dış-protez laboratuvarları 307 bin; tekstil imalâtçıları 347 bin; konfeksiyon ticareti yapanlar 370 bin; mobilyacılar 324 bin; seyahat ve turizm işletmecileri 431 bin; elektronik ev aletleri imalâtçıları 517 bin; bakkaliye ve süpermarketler 296 bin; deriden mamul eşya üreticileri 391 bin; elektronik ev aletleri satıcıları 546 bin; noterler 4.978 bin; doktorlar 358 bin; un ve un mamülleri sanayicileri 208 bin; eğitim hizmetleri 256 bin... Anlaşılan odur ki, noterler hariç bu gruplar, yasal olarak ödemeleri gereken verginin % 5 – % 10'unu ödeyip, yaklaşık % 90 – % 95'ini «yalan matrah beyanı» yoluyla kaçırmaktadırlar. Vurgulamak gerekir ki, bu, 25 yıldır böyledir ve 25 yıldır böylesine aşırı oranlardaki gelir vergisi kaçakçılığına hükümetler göz yummaktadır.

Aynı tür sonuçlara makro verilere bakarak ve mantık yürüterek de varılabilir. Maliye Bakanlığı'nın yayınladığı verilere göre, beyannameye tabi toplam 673.172 mükellefin 1988 yılı için beyan etmiş olduğu vergi-öncesi yıllık gelir toplamı 3,5 trilyon civarındadır; bu, 1988 yılı GSMH'sinin yaklaşık % 3'üne tekâbül eder. Maaş ve ücretlilerin GSMH'deki payı % 15 civarında ve tarım sektörünün payı da yaklaşık % 15 olarak kabul edilirse, bu demektir ki kâr, rant ve faiz'in GSMH içindeki payı % 67 civarındadır. Oysa bu çok saçmadır.

(*) **Dergi'nin Notu** : Yazı, daha önce kaleme alınmış olmakla beraber, 1 Kasım 1989 tarihinde tamamlanmıştır.

(1) Türkân Buğdaycı; Günaydın Gazetesi, 28.5.1989 ve 23.9.1989, s. 5; Maliye Bakanlığı kompütür dökümlerine atfen.

Kâr, rant ve faizin payı (yüksek olmakla beraber) bu düzeyde değildir; olamaz. Demek ki rakamlarda bir hata vardır. Hata da şudur : GSMH'nin % 3'ünü kazandıklarını beyan eden (ve çoğunluğu gelir dağılımının en üst dilimlerinde yer alan) bu 673 bin küsur mükellef, gelirin % 3'ünü değil, aslında yaklaşık % 30'unu elde etmektedir.

Fakat bu demektir ki, söz konusu 673 bin iş sahibi, ortalama olarak, gerçek vergi-öncesi kazançlarının ancak % 10 kadarını beyan etmekte ve sadece bunun üzerinden vergi ödemektedir. Bu hesaba göre söz konusu 673 bin iş sahibinin toplam yıllık vergi öncesi geliri, beyan etmiş oldukları gibi 3,5 trilyon değil, 35 trilyon civarındadır; ve ödemeleri gereken vergi de en az 11 trilyon kadardır. Oysa bunlar yaklaşık 1 trilyon vergi ödemişlerdir. Demek ki, 1988 yılında sadece gelir vergisi cinsinden 10 trilyon TL bilinçli bir şekilde, yalan matrah beyanı yoluyla kaçırılmıştır. Ve bu oldukça muhafazakâr bir tahmindir. Ve söz konusu vergi kaçırma yöntemi, hukuksal açıdan, dolandırıcılık kapsamına girer.

10 trilyon TL ne demektir? 10 trilyon TL, 1988 yılı (KİT yatırımları dahil) toplam kamu yatırımlarına yakın bir rakamdır; ve de 1988 yılı bütçe açığının 3 misline tekabül eder. Bu demektir ki, eğer devlet gerçekten nerede güçlü olması gerektiğini doğru tespit edip gerekli reformları yapabilecek politik iktidarlar üretebilmiş olsaydı, Türkiye 1988 yılında önemli sayılacak bir bütçe açığı vermeden kamu yatırımlarını % 50'den fazla arttırabilirdi.

Bunun, enflasyon ve kalkınma açısından ne anlama geldiği son de-

rece açıktır. Enflasyona etkisi şöyle özetlenebilir: Söz konusu 10 trilyonluk kaçak, hem bütçe açığını kapatıp hem de kamu yatırımlarının önemli bir şekilde artabilmesi için sağlıklı bir kaynak teşkil edeceği yerde, piyasaya, hizmet ve mal talebi olarak dökülmekte; bir kısmı da yurt dışına transfer edilmektedir ki, bu ikinci kısmın hayali ihracatı finanse etmekte bir araç olarak kullanıldığına dair emareler de vardır. Bu 10 trilyondan yurt-içi tasarruf enstrümanlarına yatırılanlar, tasarruf oranında artış olarak olumlu bir etki yapmaktaysalar da, söz konusu etki, burada önerilen reform yapılmış olsaydı gerçekleşmiş bulunacak pozitif etki ve etkileşimler yanında minüskül kalmaktadır. Kısacası, yalan matrah beyanı yoluyla TC Maliyesi'nden göz göre dolandırılan bu büyük meblağın önemli bir kısmı piyasaya şu veya bu şekilde dökülmekte ve talep yönünden kaynaklanan enflasyonist baskılarda bulunmaktadır.

İki noktayı hemen vurgulamak gerekir: (i) Enflasyonu önlemek için «talep menajmanı» (talep yönetimi) adı altında, Milli Gelir'den aldığı pay % 15'in altına düşmüş bulunan ücretli ve maaşlıların gelirlerinden daha da kısımaya yeltenmek budalaca bir davranış olur⁽²⁾. Talep enflasyonu an-

(2) ABD'de örneğin, bu oran % 70 civarındadır. Kendi işinde çalışanların «imputed» ücretleri de dahil edilirse, söz konusu oran % 75'tir. Keza Batı Avrupa'da da benzer rakamlar geçerlidir. Enflasyon % 80'e yakın seyrederken ve düşme emaresi de göstermezken, 1990 yılı için ilan edilen % 15'lik memur katsayısı artışına bakılırsa hükümet, maaş ve ücretlerin payını daha da düşürmek niyetindedir.

çak, yukarıda tanımlanan olgunun üstüne gitmekle önlenabilir. Enflasyonist baskıların önünü almak başka türlü mümkün değildir. (ii) Burada önerilen reform ertelendikçe, Türkiye'de kamu maliyesi sorunu ve enflasyon (ve dolayısıyla ekonomik politik problemler) giderek daha da içinden çıkılmaz bir hal alacak ve Latin Amerikanizasyon sürecine girmiş olan Türkiye büyük bir olasılıkla, tam kalkınmayı idame ettirebilir potansiyel üretmek üzereyken, bir Arjantin gibi tikanıp kalacaktır. Vurgulamak gerekir ki, 1988 Yılı Bütçesi'nin yaklaşık yarısı transfer harcamalarına gitmiştir. Bu harcamaların aslan payını da, geçmiş iç borç faiz ve anapara ödemeleri almıştır. Eğer TC Hükümetleri eskiden (örneğin Demirel döneminde) devletliğin gereğini yaparak vergi kaçakçılığını önleyici reformları gerçekleştirmiş olsaydı, 1988'de bütçe açığı verilmediği gibi sağlıklı kaynaklarla finanse edilebilecek kamu yatırımları, gerçekleşmiş bulunan makyasın belki iki misli civarında olabilecekti. Ama geç hiçten yeğdir; ve eğer eskiden yapılmış olması gerekip de yapılmamış olan şimdi yapılmaya başlanırsa, aynı tür analizi yapıp aynı tür cümleyi beş on yıl sonra da yazmak gereği doğmayabilir.

Özetle ve panoromik bir biçimde yinelemek gerekirse; bütçe açıkları ve enflasyonu gidermek, Türkiye'de yaratılan servet ve zenginliğin fizik kapitale dönüştürülmesindeki tikanıklığın üstesinden gelmek ve dolayısıyla kalıcı bir kalkınma sürecine gerekli tasarruf ve yatırım kapasitesi yaratmak için; burada önerdiğimiz reformun ve uygulamanın yapılması şarttır. «Değildir.» diyenler, ya gerçeklerden ya da iktisadın kanunlarından

bihaberdirler. Bu bağlamda işaret etmek gerekir: Sayın Özal, Türkiye'de tasarruf oranının son iki yıldır % 28'e doğru yükseldiğini söylemektedir. Gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlik ve de istatistiki açıdan bazı şaibeli hesaplamalara dayanan bu rakam ve iddia için şunu söylemek isteriz :

Yüksek gelir gruplarına yapılan büyük ölçekli gelir transferleri sonucu tasarruf oranı elbette bir miktar yükselecektir; fakat bunun idame ettirilebilmesi kuşkuludur. Çünkü sanayi, eğer Güney Kore örneğinde olduğu gibi hemen hemen tamamen yurt-dışı pazarlara yönelik olarak örgütlenmiş ve yapılandırılmamış ise, yurt-içi pazardan kaynaklanan talebin güçlü ve geniş tabanlı olmasına muhtaçtır. Bunun içinse gelir dağılımında eşitlik istikametinde gelişmeler gerekir. Amiyane tabiriyle söylemek gerekirse, Türkiye'de 4. dereceden bir devlet memuru ve bir öğretmen ayda 500.000 liranın altında gelir elde ederken, sanayi mamullerine, özellikle dayanıklı tüketim malları ve konuta, efektif talep yaratamaz. 400 milyon kazanıp 10 milyon gelir vergisi ödeyenler ise, sayıca görece küçük bir kesimdir ve zaten genellikle yerli değil ithal malı dayanıklı tüketim malı talep ederler ve de bu sınıftan olup da yerli malı kullananların talebi de sadece yenileme talebi olarak tezahür eder. Dolayısıyla «zengin»lerden (yani gelir dağılımının üst % 5 veya üst % 10'undan) gelen tüketim malı talebi ile yerli sanayi yeterli efektif talep sağlanması olası değildir. Nitekim, «Özal Politikaları» 1989'da Türkiye'deki büyüme oranını sınırlamıştır; reel ve oransal olarak duraklamış olan kamu yatırımlarının yanısıra talep yetersizliği yüzünden

(senelerdir yeni üretici kapasite yaratmamış olmasına rağmen) özel sektör yatırımlarında da bu yıl önemli bir duraklama olmuştur. Bu bağlaçlara kısaca değindikten sonra makalenin ana temasına dönmek istiyorum.

1988 yılı kamu açığı (resmi rakamlara göre) 3 trilyon civarında gerçekleşmiştir. Demek ki, yalan matrah beyanı yoluyla kaçırılan gelir vergileri kanunda belirtildiği gibi toplanabilseydi, kamu açığı kapanmakla kalmayacak, geriye enflasyonu artırma riskosu olmadan harcanabilecek 7 trilyon TL kadar bir para da artacaktı. Bu 7 trilyon (artı 1 trilyon kadar kamu borçlanması) ile Türkiye'nin toplam kamu yatırımları 1988'de oluşmuş bulunan miktarın % 70'i kadar artırılabilirdi. Bu da, Türkiye'yi, düşük enflasyon ile birlikte yüksek ve idame ettirilebilir bir GSMH artış oranına kavuşturabilirdi.

Bunun neden yapılmadığına veya yapılmadığına dair bir dizi bahane ileri sürülebilir. Bu ölçüde vergi kaçırmalarına göz yumulan kesimin tasarruf ve yatırım yaptıkları ve bu göz yummanın özel sektör yatırımlarını olumlu etkilediği iddia edilebilir. Oysa bu yanıltıcı bir genellemedir. Bu tür vergi kaçakçılığına tevessül eden kişiler, çok büyük bir çoğunlukla, kaçırdıkları paraları tüketme ve/veya menkul, gayrimenkul, altın ve döviz alımlarına yöneltmekte ve/veya yurt dışına kaçırmaktadırlar⁽³⁾.

Bu tür kişiler arasında üretici yatırımlara yönelenler yok mudur? Elbette (oranları az da olsa) vardır. Fakat devlet vergi kaçakçılığını önleyici kapsamlı ve etkin tedbirler almış olsaydı, bu kişilerin o şartlar altında da yatırım yapmaya yönelmiş olacak-

ları kabul edilebilir. Başka bir tabirle, 400 milyon yıllık vergi öncesi geliri olup ta 10 milyon vergi ödeyen kişi, eğer üretici yatırımlar yapmayı ve işini büyütüp yeni iş sahaları açmayı aklına koyduysa, 400 milyonluk yıllık gelirinden 10 milyon öderken de, 160 milyon öderken de bu tür yatırımı gerçekleştirir.

Hükümetin vergi kaçıkçılığı üzerine neden gitmediğine dair diğer bir argüman, Hükümetin bunu bilinçli bir politika olarak göttüğü savıdır. Bu savı göre; «sermayedar»ın çıkarını koruyan ANAP Hükümeti böyle bir uygulamaya gitmek istemez, tabiatı itibarıyla de gidemez. Bu argümanın geçerliliği konusunda kuşkuluyum. Çünkü, eğer «sermayedar çevrelerin gerçek ve uzun vadeli çıkarları» gerçekten korunmak isteniyorsa, bu boyutta ve bu oranlarda vergi kaçakçılığına bir son vermek şarttır. Çünkü aksi takdirde tüm iç (ve daha sonra da dış) dengelerin bozulması kaçınılmaz hale gelecektir. Nitekim 1989 senesi için öngörülen bütçe açığı 4.5 trilyon TL'dir ve büyük bir olasılıkla gerçekleşen miktar 7 trilyon kadar olacaktır. İç borç faiz ve anapara ödemelerinin bütçeye oranı, dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu boyuttaki bütçe açıkları benzer boyutta yeni borçlanma gereksinimi yaratmakta; yeni alınan borçlara ise (giderek yükselen enflasyonist konjonktürde) enflasyona

(3) Uluslararası ve sermaye çevrelerine hitap eden (Business Oriented) bir derginin yazdığına göre, 1980-1988 arasında Türkiye'den kaçırılan, Avrupa ve ABD menkul değerler piyasalarına yatırılan paraların yekünü 16 milyar dolar civarındadır. Bu da yılda 2 milyar dolar veya yaklaşık 4 trilyon TL'lik bir transfer demektir.

paralel bir biçimde yükseltilmek zorunluluğu duyulan moneter faizler ödenmekte; bu ise, iç-borç servisinin bütçeye oranının giderek yükselmesine (ve buna paralel olarak kamu açığının giderek büyümesine) yol açmaktadır.

Yüksek enflasyon oranı, devlet tahvillerine yüksek moneter faiz oranı uygulamasını gerektirir. Bu ise gelecekteki bütçe açıklarını büyütür. Hükümet bu fasit daireden (idareten) kurtulmak için, devlet tahvillerine piyasada satılabilecek düzeyde (yarışmacı) bir faiz uygulamaktansa, Merkez Bankası tebliğleri zoruyla, negatif reel faiz ödeyen tahvillerin bankalarca tutulmasına icbar edici düzenlemelere gitmiştir. Özel bankalar, buradan kaynaklanan zararı telafi etmek için, kredi faizleri ile tasarruf mevduatına ödenen faizler arasındaki aralığı açmak zorunda kalmaktadır. Bunun ise yatırımları azaltan, yeni işyeri açmak isteyenleri yüreksizlendiren ve özel sektörde finansal problemler yaratan etkileri vardır. Kamu bankaları için söz konusu «zarar», bu bankalara yatırılan resmi mevduatın faizsiz olması yoluyla telafi edilmekteyse de, en son analizde bu tür uygulamaların faturası, (açık finansman söz konusu olduğunda ortaya çıkan etkileşimler yoluyla değilse bile) şu veya bu şekilde toplum tarafından ödenmektedir denilebilir. Bu fasit daireden tek bir çıkış yolu vardır. O da, dünyanın hiçbir gelişmiş ülkesinde görülmeyen boyutlara ulaşmış bulunan yalan matrah beyanı yoluyla vergi kaçırma olgusuna göz yummaya derhal bir son vermektir.

Hükümet yetkilileri vergi konusunda birşeyler yapıldığını veya yapılabileceğini söyleyip durmaktadırlar. Fakat

Maliye Bakanlığı'nın Ekim başında yayınladığı bilgilere göre, bu yılın ilk sekiz ayında ödenen gelir vergisinin sadece % 15'i işverenlerce ödenmiştir; ve vergi daletsizliğinin derecesi giderek artmaktadır. Bu arada Sayın Maliye Bakanı, işadamları ile yapılan çeşitli toplantı ve seminerlerde, kanunlarda vaz'edilen oranlarda vergi ödemelerini, işadamlarından, kâh rica-minnet, kâh tehditler ile istemiştir. Oysa bir devletin maliyesi, sözlü ve kişisel rica ve tehditlerle idare edilemez: Çağdaş bir vergi toplama ve denetleme sistemi kurarak ve uygulayarak idare edilir.

ANAP iktidarının vergi konusunda getirdiği en son iki somut yenilik «götürü vergi» uygulamasının kaldırılması ve «expense account» (yani beyannameye tabi mükellefe, kişisel harcamalarından yüklüce bir kısmını masraf göstererek vergiden düşebilme) imkânının tanınmasıdır. Bunlardan birincisi, vergiyi görece fakir kesimlerden toplama tutkusuna sahip «arabesk kapitalizmimiz»in bir yansıması, ikincisi ise ABD'yi örnek almak (değil de ABD'deki sistemin ruhunu almadan bir parçasını ithal etmek) olgusuna yeni bir örnektir. Gelişmiş bir piyasa ekonomisindeki uygulamalardan örnek almak övülecek bir şey olabilir. Ama neyi örnek almayı iyi bilmek gerekir. ABD'de mükellef, ödemesi gereken verginin, bir rakınız % 90'ını, % 10'unu bile kaçırmaya cesaret edemez; ve de bir yıl evvel 100'e aldığını 200'e sattığında, yüklüce bir «sermaye kazancı vergisi» öder. Bu davranışında rol oynayan en belli başlı âmil de, ABD'li mükellefin daha kültürlü oluşu, vergi ödeme alışkanlığı ve geleneğine sahip oluşu falan değildir. Bu davranış-

ta rol oynayan en belli başlı faktör, ABD'de (ve diğer gelişmiş kapitalist ekonomilerde) devletin, burjuva sınıfının çıkarlarını temsil etmesine rağmen, hukuk devleti ve sosyal adalet prensipleri çerçevesinde, **icbar edici bir vergi toplama sistemini** istisnasız müeyyideleriyle ve etkin bir biçimde yerleştirip uygulayarak **devlet otoritesi mefhumunun gereğini yerine getirmiş olmasındır**. Böyle bir vergi toplama sisteminin ne olduğu ise sır değildir. Ana hatlarıyla özetlersek, söz konusu sistem şöyle kurulur ve işletilir :

İşin ilkönce altyapısı süratle kurulur: Merkezi bir «main-frame» kompütür ve kompütüre data işleyecek yüzlerce kişi için yeterli büyüklükteki bir bina... Bu arada gerekli yasal düzenlemeler yapılarak her vatandaşın bir vergi numarası verilir. Hatta, bu numara hüviyet cüzdanı numarası ile aynı olabilir. Genel yasal düzenlemeyle, her türlü menkul ve de her türlü gayri menkul alım ve satımına müteallik belgelerin, (işlem Türkiye'nin neresinde yapılmış olursa olsun) bu merkeze gönderilmesini sağlayacak zorunluluk getirilir. Böylece banka tasarruf ve cari hesapları, tahvil ve hisse senedi alım, satımları; altın ve döviz alım, satımları için olduğu kadar her tür gayri menkul alım, satımına ilişkin belgeler merkeze gönderilir; ve bunlar kompütür hafızasındaki «random-access» disklere (1) satanın, (2) alanın ve (3) varsa aracı olanın kaydına gereği gibi işlenir. Doğayısıya kişilerin servet (asset) durumlarındaki yıllık değişimler, istendiği zaman elde edilebilir duruma getirilir. Gene bu arada, ve gene yasal düzenlemelerle, 1984 senesinde belediyelerce yapılmış olan gayri men-

kul değerleri yeniden takdir ve minimum m² değeri tespitleri, bütün ülke çapında bir kereye mahsus olmak üzere yapılır; ve de aynı kanunla bu meblağların her n. senede n-1'inci sene için (sözgelimi DİE'nin veya Maliye Bakanlığı'nın ilan ettiği) toptan eşya fiyatı endeksine bağlı olarak arttırılacağı hükme bağlanır.

Bu yasal, fiziksel ve organizasyonel altyapı çalışmaları tamamlanırken, Hükümet yapılmak isteneni gerekçeleriyle ve nedenleriyle birlikte halka zaten monopolünde tuttuğu TV, ve de ayrıca basın aracılığıyla anlatır. Bunun, Türkiye'nin gelişmesi, çağdaş medeniyet ve refah düzeylerine doğru tökezlemeden yol alması için neden zorunlu olduğu içtenlikle ve açıklıkla anlatılır. Gene bu arada vergi yasalarında, geçişi kolaylaştırmak ve gerek vatandaşları, gerekse sermaye çevrelerini korkutmamak için vergi oranlarında bazı düzenlemeler yapılabilir ve % 50'lik vergi diliminin başladığı sınır yükselttilirken, alt seviyelerde sosyal adalete yönelik bir miktar müterakkiyet de getirilebilir. Veya «müterakkiyet» sistemin yerleşmesinden sonraya da bırakılabilir. Gene bu «kavşak»ta (juncture'da) radyo ve TV ile yeni düzenleme ve uygulamaların geçmişe şamil hiçbir yükümlülük yaratmayacağı, ancak uygulama tarihinden itibaren söz konusu olabilecek kaçakçılık girişimlerine cezai müeyyide uygulanacağı açıkça belirtilir ve bu konuda millete teminat verilir.

Bundan sonra, uygulama başlatıldığında, gelir vergisi beyannamesi veren mükelleflerden rastgele örneklemeye yoluyla seçilecek örneklere bakılır. Beyan ettikleri matrah ile servet durumlarındaki net değişiklik kom-

pütür hafızasından döküm «çağrılarak» karşılaştırılır. Servet durumundaki değişikliğin, beyan edilen gelir ile açıklanamayacak derecede yüksek olduğu durumlarda mükellef görüşmeye davet edilir. Hesap çıkarılır. Aradaki farka, enflasyon oranı artı % 10- % 15 gibi yüksek tespit edilmiş olan faiz ve kaçak miktarının bir katsayısı ile çarpımı kadar ceza kesilir. Ama uygulamaya, gerekli propaganda yapılmadan ve kamuoyuna önceden duyuru yapılmadan geçilmez.

Türkiye'de böyle bir uygulamaya geçilmesi önerimize karşı çıkanlardan bazıları, bunun, arzulanır olmakla birlikte «olamayacak» bir şey olduğunu iddia etmişlerdir. Denmiştir ki: «Çok iyimlersiniz. ANAP sermaye çevrelerinin çıkarını gözetin bir iktidardır. ANAP ve Özal'dan böyle bir uygulamaya girmelerini beklemek abestir.» Abes olabilir. Ama ileri sürülen bu nedenle değil. Bunun gerçekten geçerli bir neden olduğuna inananlara sormak gerekir: «ABD ve Batı Avrupa'da bu uygulamayı başlatan ve nesillerdir sürdürülen hükümetler sermaye çevrelerinin çıkarını gözetin hükümetler değil miydi?» O zaman da şu argüman öne sürülüyor: «Efendim, oralar da eğitim, kültür ve iş ahlâkı düzeyi yüksek. Onların toplumsal bilinçleri de yüksek (vesaire). Biz de ise tersi.»

Bu argümanın da geçersiz olduğunu iddia edebiliriz. Yansız bir değerlendirme derhal ortaya koyar ki, ABD'de veya Avrupa'da vergi kaçakçılığı hiç olmuyor denebilecek kadar minüskül boyutlarda gerçekleşiyorsa bunun nedeni; eğitim, kültür, toplumsal bilinç falan değil; onların devletlerinin yukarıda ana hatlarını çizdiğim istisnasız icbar edici bir sistemi uyguluyor olmasıdır. Daha genelleyerek

söylemek icap ederse; onlarda devlet, nerede güçlü ve sert olmak gerektiğini doğru ve iyi tespit etmiştir; ve hukuk devleti olmanın sınırları içinde gereğini yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bizde ise, bir yandan «devleti dolandırarak köşeyi dönmek» bir gelenek ve bir spor haline dönüşmüşken ve insan haklarına aykırı bazı uygulamalardan gocunmamış bulunan bazı hükümetler «güçlü devlet» (vesaire) gibi sloganları bol bol kullanırken; diğer yandan da devletin gerçekten gücünü göstermesi gereken bu hayati ekonomik-politik alanda inanılmaz bir zaaf içinde kalmaya devam etmişlerdir; ve böyle bir uygulamayı başlatmaktan kaçınmışlardır.⁽⁴⁾

Yukarıda bazı detaylarıyla da tanımladığımız bu uygulamanın icbar edici niteliği, vergi kaçakçılığı olgusunu, en geç 6-7 yıl içinde hiç yok denecek düzeye indirmeye yetmektedir. Böyle bir uygulamaya geçildikten sonraki beş yıl içinde Türkiye'nin kamu maliyesi hale yola girer ve kamu açıkları ya sıfırlanır, ya da büyüme hızını arttırmaya yönelik kamusal alt-yapı ve sanayi yatırımlarına hız verme amacıyla ölçülü bir borçlanma yapılır.

Türkiye bu tür bir uygulamaya başlamakta zaten yaklaşık 20 sene ka-

(4) Bir devlet düşünün : «Güçlü olma» gereksinimini o denli şiddetle duysun ki, yüzlerce vatandaşına işkence yapılmasına göz yumabilsin ve fakat öte yandan da kanunlarla vaz'edilmiş hükümlerle ödemesi gereken vergilerin yaklaşık % 95'ini, maliyesinden, neredeyse dil çıkararak kaçırın mükelleflerine, sadece bugünlerde değil, son çeyrek yüzyıldır göz yumuyor olsun... İşte benim (ki, hayal gücümün neredeyse sonsuz olduğunu söylediler) hafsalamın almadığı budur.

dar geç kalmış bulunmaktadır. Nitekim ülkenin son on yıldır iktisadi açıdan çektiklerinin temelinde yatan (ve her nedense gerek sağ, gerek sol, gerek akademik, gerekse idarî çevrelerce pek üstünde durulmamış olan) olguların başında bu gelmektedir. Eğer Türkiye AP'nin tek başına iktidara geldiği 1965–1971 döneminde bu reformları cesaretle ve dirayetle yapabilecek bir başbakaına sahip olsaydı, büyük bir olasılıkla bugün ülkenin kişi başına düşen milli geliri 1000 civarında değil, 2000–3000 dolar civarında gerçekleşirdi; üstelik demokratik düzen, olasılıkla, arada iki kez inkıtaya uğramamış olurdu.

Fakat ne yazık ki nasıl Sayın Demirel 1965–1971 dönemini bu boyutta heba ettiyse, Sayın Özal da 1983–1988 dönemini aynı şekilde (üstelik,

(⁵) Söz konusu yazılardan sadece bana ait olanları tarih sırasına göre veriyorum :

(i) Çakman, K.; «Kaynak Sorununa Olası Bir Çözüm», Dünya Gazetesi, 27 Aralık 1983.

(ii) Çakman, K.; «Türkiye'deki Stagflasyonun Kökenleri Üzerine», Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 1-2, 1985.

(iii) Çakman, K.; «Tax Evasion - A Policy Failure of the Özal Government», Briefing, July 11, 1988.

(iv) Çakman, K.; «Dış Borç Açığına Sürüklenen Türkiye'de İç Tasarruf Açığı, Bütçe Açığı ve Vergi Kaçakçılığı», İktisat Dergisi, Temmuz 1988.

(v) Çakman, K.; «Tehlike Çanları ve Türkiye'nin Kamu Maliyesi Sorunu», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Eylül 1988.

(vi) Çakman, K.; «Türkiye'nin Kamu Maliyesi Sorunu, Özal'ın Yapmadıkları ve Bunun Ekonomik İmlemleri», Dünya Gazetesi, Kasım 1988.

bu konuda yol gösterici yazıların da yazılmış olmasına rağmen) heba etmiştir (⁶). Son bir yıldır bunun ceremesinin yaklaşmakta olduğunun bilincinde altından yarı farkında olmasının yarattığı haleti ruhiye ile bir yandan tarafsız ve politika üstü bir mevkiye yani Cumhurbaşkanlığı'na seçilme olasılığının hesaplarını yapmakta, diğer yandan da elde etmiş olduğu iki başarı ölçütünü (yani, Türk ekonomisinin bir miktar dışa açılmış olmasını ve de cari işlemlerin 1988'den itibaren fazla vermeye başlamış olmasını) tekrarlamaktadır. Oysa söz konusu iki başarı TL'nin değerinin ve ücretlerin onulmaz bir biçimde düşürülmesi, evvelki nesillerde yapılmış olan yatırımlardan elde edilmiş kapasitenin sonuna dek kullanılması ve de (1988 yılına kadar) ihracata önemli ölçüde vergi iadesi teşvikleri uygulanması gibi yöntemlerle elde edilmiş, gerek iç ve gerekse dış faturası fazlasıyla yüksek bir başarıdır.

Bu arada Türkiye'de sanayi yatırımları tavsamış; işçi ve memurun reel geliri 1980–1988 arası 100'den 30–40 civarına düşmüş; zaten hiçbir zaman iyi örnek olarak gösterilemeyecek durumda olan gelir dağılımı iyice bozulmuş; ücretlerin milli gelirdeki payı % 15 civarı gibi absürd bir rakama varıncaya kadar inmiş; 1983–1988 arası Türkiye'nin toplam dış borç yükü 20 milyar dolardan 44 milyar dolar civarına yükselmiş; borç servis oranı (onca övünülen ihracat artışlarına rağmen) iki katının üstünde bir artış göz-

◆ Öğüt vermek kolay, örnek olmak zordur.

La Rochefoucauld

termiş⁽⁶⁾; iç borçlar reel olarak iki misline çıkmış ve de iç borç servisinin bütçeye oranı % 50 gibi bir rakama doğru yükselmiştir. Enflasyon, kemer sıkma ve «talep kontrolü» (demand management) denemelerine rağmen 1982-1986 arası % 30-% 40'lık bir tabanın altına düşmemiş; ve 1989 yılında % 70'i aşarken, aynı yıl büyüme hızı da sıfırlanmıştır.

24 Ocak 1980'den bu yana «kemer-sıkma» ve «talep-kontrolü» ile hükümetlerin anladığı, ücretli ve maaşlı kesimin reel gelirlerini düşürmek olmuştur. Oysa Türkiye'de bu kesimin reel gelirlerini düşürerek ne tasarruf oranı kalıcı bir şekilde yükseltilebilir ne de toplam efektif talep kontrol edilebilir. Toplam efektif talebin % 15'inden az bir kısmına sahip kesimleri daha da fukaralaştırarak, kim, hangi talebi kontrol altına alabileceğini nasıl olmuş ta sanabilmiştir, bu da şayan-ı hayret bir şeydir.

Geçenlerde Sayın Rüştü Saraçoğlu kamu harcamalarını «aşırı» ve «enflasyonun başlıca nedeni» olarak nitelemiş ve harcamaların kısılması

(6) 1988 ve 1989 yıllarında Türkiye cari işlemler açığı vermemiştir. Dolayısıyla bu son iki yıl dış borç miktarına önemli bir net ekleme yapılmamıştır. Buna rağmen 1983-1987 arasında yapılmış olan hızlı borçlanmanın da etkisiyle, Türkiye'nin borç servis oranı ve toplam borç/ ihracat oranı iç açıcı değildir. Nitekim 1989 tarihli World Bank Raporu, en ağır borçlular sıralamasında Türkiye'yi 7'nci sıraya oturtmuş ve enflasyon oranı en yüksek 20 ülke arasında saymıştır. Refah sıralamasındaki yerimiz ise 120 ülke arasında 65'inci olarak belirtilmektedir. Bu verilere bakılırsa, «Türkiye'nin kafeni yirttiği» iddiası sadece «wishful-thinking» (olmayacak şeyi olacak diye düşünmek) gibi görünüyör.

gerektiğini söylemiştir. Merkez Bankası Başkanı olan bu zat, ABD'de iktisat öğrenimi görürken, Amerikalı muhafazakârların (o ülke için belki de haklı olarak) ileri sürdükleri klişeleşmiş lafları bir hikmetmiş gibi ileri sürmekte beis görmemiştir. Halbuki kamu harcamalarının yatırım kalemi kısıldığı takdirde, zaten sıfırlanma eğiliminde olan ekonomik büyüme hızı negatif değerlere düşecektir. Kaldı ki, Türkiye'de, sulamadan tutun da eğitim ve sağlık hizmetlerine kadar ivedi fon bekleyen bir sürü altyapı yatırımı vardır. Diğer kalem, yani personel harcamaları ise zaten minimum düzeyin altına düşürülmüştür: Devletin öğretmenine, doktoruna, mühendisine ödediği maaşlar gülünç derecede azdır. Öyleyse, kamu harcamalarına «aşırı» diyen Sayın Saraçoğlu, alternatif olmak bir yana, sözlerinin iktisadi anlamını ve ekonomik kalkınma açısından uzantılarını kavrayamadan konuşmuş izlenimini vermektedir. Gözlem yapma, rakam okuma ve mantık yürütme yeteneğine sahip herkes takdir edecektir ki, Türkiye'nin bu bağlamdaki sorunu, kamu harcamalarının «aşırı» olması değil, ücretli ve maaşlı gelirleri haricindeki gelirlerden, gayri menkullerden ve spekülâtif sermaye kazançlarından alınması gereken dolaysız vergilerin alınmamasında ve/veya kaçırılmasına göz yumulmasında yatmaktadır. Şöyle ki:

Bu ülkede eğitim hizmetlerinden sağlık hizmetlerine, GAP Projesi'nden otoyol yapımına, demiryolları şebekesinin genişletilmesi ve modernleştirilmesinden çevre ve kirlilik sorunlarının çözümüne kadar sayısız alanda projeler finansmana susamıştır. Kamu harcamaları (ve yatırımları) kısılursa, yapılması gereken bütün bu iş-

ler nasıl yapılacaktır? Demek ki kamu yatırımlarının kısılması değil, tersine artırılması lazımdır. Fakat bu durumda, kamu açıklarının daha da artmaması için gerekli olan finansmanı sağlıklı kaynaklardan sağlamaya başlamak maksadıyla bu makalede ana hatlarını çizdiğimiz kapsamlı bir kamu maliyesi reformunun yapılması şarttır. Söz konusu finansman, iç ve dış borç alınarak (bırakınız uzun vadede orta vadede bile) ekonomiyi ve hatta rejimi sukut ettirme tehlikesi yaratmadan sağlanamaz.

İç tasarruf oranının yükseltilmesi ve dolayısıyla yatırımların sağlıklı finans kaynaklarına dayanarak artırılması ve dolayısıyla kalkınma hızımızın («kabul edilebilir» enflasyon oranlarının varolduğu bir ortamda) yüksekçe düzeylerde tutulabilmesi için yapılması gereken birçok şey vardır. Fakat bunların öncelik sırasına bakılırsa, en yüksek önceliğe sahip önlem, kamu maliyesi sorununun kapsamlı ve dirayetli bir şekilde çözülmesi, yani vergi kaçaklarının, yukarıda belirttiğimiz türden kapsamlı bir sistem içinde önlenmesidir. Devlet en asli ve en birincil fonksiyonlarından biri olan vergi toplama işini dirayetli ve adaletli bir biçimde icra etmeye bir kere başladıktan ve uygar bir Batılının inanamayacağı boyutlara ulaşmış bulunan vergi kaçakçılığına göz yummaktan (ve hatta göz kırpmaktan) vazgeçtikten sonra; «yatırım vergi ideleri» ve «hızlandırılmış amortisman» uygulamaları ile özel sektör yatırımları da doğru dürüst teşvik edilebilir; ve edilmelidir. Yoksa, mükellefe karşı, «Beni dolandırın, sonra çok zengin olmaya başladığınız zaman da nasıl olsa onca parayla iş kurar yatırım yaparsınız... Herhalde!...» gibisinden bir yaklaşı-

mın benimsenmesi halinde dünyanın en zengin ülkesi bile fakirliğe ve sosyal-politik bunalımlar geçirmeye mahkûm olur.

Ayrıca işaret etmek istiyoruz: Bazı politik sözcüler «Türkiye'de artık darbe olmaz.» derken, bana öyle geliyor ki, karanlıkta ısıklık çalıyorlar. Çünkü bu denli aşırı boyutlara ulaşmış bir vergi anarşisinin, bunun doğal sonucu olan stagflasyonist gidişatın (1989 büyüme tahmini yaklaşık 0, enflasyon % 75), bunun politik ve ekonomik uzantılarının istikrar ve demokratik düzeni, kısa vadede değilse bile orta vadede ağır biçimde yaralanması kaçınılmazdır. Eğer bu makalede ana hatları çizilen reform ve bunun yanısıra dört-beş önemli alanda gerekli düzenlemeler behemahal yapılmazsa, gelecek 6-7 yıl içinde bir darbe olasılığı yüksektir. Bu önerme'nin «askeri rejime davetiye çıkarmak» şeklinde yorumlanmamasını dileriz. Bu bir arzunun ifadesi değil, «eğer» tümelecindeki şartın yerine getirilmemesi halinde olması muhtemel gelişmeler hakkında gerçekçi bir tahmindir.

Yanlış anlamaya mahal vermemek için yinelemek istiyoruz: Bu makalede önerdiğimiz reformların hızla, fakat sermayeyi, serbest meslek erbabını ve esnafı ürkütmeden uygulamaya konması lazımdır. Bu da sosyalist veya sosyal-demokrat bir partinin veya bir ihtilal hükümetinin değil, bir burjuva partisinin görevidir. Böyle bir reformu bir Ecevit'e kıyasla bir Demirel ve bir Deniz Baykal'a kıyasla bir Turgut Özal çok daha rahatlıkla kabul ettirebilir(di) ve yapabilir(di); eğer tabii, devlet adamlığına soyunmuş biri için gerekli vizyon ve «fore-sight» (uzak görüş) sahibi ise (olsaydı)... Parantezleri koyduk çünkü bu

iş için en ehven dönemler 1966-1971 ve 1983-1987 yıllarıydı. Şimdi korkarız artık Sayın Özal için olmasa bile ANAP için çok geç; çünkü bu tür reformların meyveleri ancak 3-4 yıl geçtikten sonra alınabilir. Sayın Özal ise oy kaybı gibi küçük endişelerle mutlak bir politik üstünlüğe sahip olduğu 1983-1987 döneminde bile bu işe girişecek liderliği, politik cesareti (yani gerçek bir devlet adamına yaraşır türden politik cesareti) ve vizyonu gösterememiştir.

İroniktir: Çünkü, eğer bu cesareti ve vizyonu gösterebilmiş olsaydı, ANAP'ın oy potansiyeli şimdiki gibi % 15 düzeylerine düşmeyecekti. Ayrıca şu da ironiktir: Bu makale yaklaşık 1 yıl evvel yazılmıştı. Birkaç ufak değişiklikle o günkü kadar güncel kalmış olması, benim dehamdan ziyade Özal Hükümeti idaresindeki Türkiye' de temel bazı noktalarda hiçbir değişikliğin olmamış bulunduğunun ispatıdır denilebilir. Tabii aksini iddia etmek isteyenler varsa, bu ancak benim gururumu okşar; ama ben yanılığım içinde gururum okşansın istemem doğrusu. Bu son paragrafı 1 Kasım 1989 günü yazıyorum. «İroni» kelimesinin anlamını bilmeyenler bile yaşamdaki tezahürlerini görüyorlardır, eminim. Gazetelere bakıyorum, saçı ağarmış milletvekilleri, Osmanlı usulü belden yukarı kısımlarını yere paralel hale sokup Sayın Özal'ın elini öpüyorlar. Sayın Özal Cumhurbaşkanı seçilmiştir; ama bu arada ANAP da bitmiştir. Gelecek genel seçimlerde ANAY'ın % 15 düzeyinde oy alması bile kuşkuludur. Ayrıca ANAP'ın bölünüp parçalanması ve parçalarının da % 10'luk barajın altında kalması da mümkündür. Dolayısıyla 286 ANAP milletvekilinin büyük çoğunluğunun si-

yasi hayatları uzun sürmeyeceğe benzemektedir. Öyleyse, tek başına iktidara (hasbelkader de olsa) geldikten sonra 5 yıl içinde partisini bu hale düşüren eski Genel Başkan'ın elini, bu sayın milletvekilleri ne maksatla öpmüş olabilirler? Herhalde, millete «ironi» kelimesinin anlamını tatbiki bir şekilde anlatabilmek için!...

♦♦

Biliyorum iktisadi içerikli bir makaleye böyle son verilmez; ama bu sefer, bu makaleye böyle son vermek icap ediyor. Sanırım, bu konuda ki bu yedinci yazımı bir sanat devinin bir sözüyle noktalamak uygun olur. Çünkü sanatçılar, hele dev sanatçılar, derinden yakaladıkları bazı evrensel gerçekleri öylesine «öz» ve çarpıcı bir biçimde ifade edebilirler ki; biz salt sıradan ölümlülerin, dünyevi kargaşadan kopamadan yazdıkları ufalır, ufalır ve o «öz» sözün alt kümelerinden sadece birine bir örnek olma durumuna düşüverir.

«Against stupidity even Gods themselves contend in vain.» (*)

GOETHE

(*) **Dergi'nin Notu:** «Budalalığın karşısında Tanrıların bile elleri böğürlerinde kalır.»

◆ **Kendin için düşündüğün, başkalarının senin hakkında düşündüğünden daha kıymetlidir.**

Latin Atasözü

◆ **Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.**

Türk Atasözü

Endüstriyel Gelişmede Bilimsel Araştırmanın Rolü

PROF. DR. UĞUR ERSOY

1. GİRİŞ

GÜNÜMÜZDE ülkelerin gücü ve saygınlığı büyük ölçüde o ülkenin teknolojik düzeyine dayanmaktadır. Bu nedenle, tüm ileri ülkeler bir teknoloji yarışı içindedir. Bu yarışın temposu her geçen gün biraz daha hızlandığından, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum git-tikçe büyümektedir.

Kalkınmanın, insanca yaşamının ve hatta varolmanın endüstrileşme ile mümkün olabileceğinin bilincine varan gelişmekte olan bazı ülkeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra endüstrileşme sürecine girmişlerdir. Brezilya, Taiwan, Kore, Hindistan ve Meksika'nın yanısıra, Türkiye de endüstrileş-

me çabasına giren ülkeler arasında yer almaktadır. Endüstri devrimine seyirci kalmış, 20. yüzyılın ortasına kadar gerekli alt yapıyı oluşturamamış ülkelerin endüstrileşme çabası, bu konuda araştırma yapanlarca «Geç Endüstrileşme» olarak adlandırılmaktadır. Batılı ülkelerin 1950'li yıllara gelinliğinde eriştikleri düzey gözönünde bulundurulduğunda, onları kısa zamanda yakalamayı hedefleyen «Geç Endüstrileşme» çabasındaki ülkelerin başarı şanslarının ne denli az olduğu açıkça görülür. Nitekim yukarıda adları sayılan ülkelere birçoğu, 30-40 yıllık yoğun çabaya rağmen başarılı olamamış, en azından hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Buna karşın, sayısı az da olsa bazı ülkeler zoru başarmış ve «endüstrileşmiş ülke» sınıfına katılmışlardır. Bu konuda en çarpıcı örnek Güney Kore'dir. Ülkemizde başarı ve başarısızlığın nedeni birçok kez tartışılmış ve bu konuda birçok yazı yazılmıştır. Ancak üzülerək söylemek gerekir ki, bu tartışmaların büyük bir çoğunluğu bilimsellikten uzak, dedikodu biçiminde ve önyargılı olmuştur. Halbuki yurtdışında bu

Dergi'nin Notu: Yukarıdaki yazı, Sayın Prof. Dr. Uğur Ersoy'un, dergimizde daha önce yayınlanan iki yazısının devamı ya da tamamlayıcısı niteliğindedir. Bunlardan birincisi bu yazının sonunda yer alan «Kaynakça»da belirtilmektedir. «Türk Üniversite Sistemi ile İlgili Öneriler» başlıklı ikinci yazı ise, Dergi'nin Kasım 1987 tarihli 11'inci sayısının 33'üncü sayfasında çıkmıştır.

konuda birçok ciddi araştırma yapılmış, istatistiksel veriler toplanmış ve bunlar yayınlanmıştır.

Yazar, bu tür araştırmaların ışığında, başarının büyük çapta endüstrileşme için gerekli alt yapı sorununun bilincine varılmasına, gerekli planlamanın ve yatırımların yapılmasına bağlı olduğuna inanmaktadır. Bu yarıda, endüstrileşme için gerekli alt yapı kısaca tanıtılacak ve ülkemizin endüstriyel alt yapı konusundaki tutumu irdelenecektir.

2. ENDÜSTRİYEL GELİŞMEDE ALT YAPI

Geç endüstrileşmenin teknoloji transferi ile başlaması doğaldır. Teknoloji transferini iyi seçip, planlayan ülkeler bu ilk aşamada hızlı bir kalkınma sürecine girerler. Ancak, teknoloji transferi ile kalkınma çok uzun süre devam edemez. Ülke, endüstrileşmede belirli bir düzeye ulaştıktan sonra «teknoloji üretimine» geçmek zorunludur. Bu yapılmadığında, endüstriyel ilerleme mümkün olamayacak ve teknoloji üreten ülkelerle ara açılmaya başlayacaktır. Teknoloji üretmeyen ülke dış pazarlarda etkin rekabet yapamayacağı gibi, iç pazarlarını da yavaş yavaş teknoloji üreten ülkelere bırakmak zorunda kalacaktır. Bu gerçek ülkemiz sanayicilerinin ve yetkililerinin büyük bir çoğunluğunca kabul edilmektedir. Buna karşın, teknoloji üretimi için gerekli alt yapının niteliği ve öneminin yetkili ve ilgililerce tam olarak kavrandığı söylenemez.

Teknoloji üretimi, teknoloji transferinden çok farklı, karmaşık, sağlam bir alt yapı ve planlama gerektiren bir süreçtir. Teknoloji üretiminin en önemli alt yapısı, yetişmiş insan gücü ve temel araştırmadır. Yetişmiş in-

san gücünde mühendisin yeri çok önemlidir ve bu süreçte iki tür mühendise gereksinme vardır. Birinci tür mühendis, planlanan işlemlerin uygulayıcısıdır. İkinci tür mühendis ise düşünen, araştıran, planlayan ve yaratan elemandır. Teknoloji transferine dayanan üretim, birinci tür mühendisle yetinebilir ama, teknoloji üretimi ikinci tür mühendis olmadan mümkün değildir. İşlevlerinin farklılığı nedeni ile bu iki tür teknik elemanın eğitimlerinin farklı olması da doğaldır. Uygulayıcı mühendisin eğitiminde temel amaç, ona birtakım bilgilerin aktarılmasıdır. Eğitimde, belletilen bilgilerin uygulama alanına aktarılması da önemli bir yer tutar. Bu tür eğitimde, düşünsel yeteneklerin geliştirilmesi ve genel kültür de yer almakla birlikte, ağırlık bilgi aktarımı ve uygulamadır. Bu amaçlı bir eğitimi veren kurumun adı üniversite de olsa, niteliği «Meslek Okulu»dur.

İkinci tür teknik elemanın eğitiminde temel amaç, düşünmeyi, irdelemeyi, planlamayı, araştırmayı öğretmektir. Bu tür eğitimde bilgi aktarımı ve uygulama elbette vardır, ancak ağırlık yukarıda sayılan yeteneklerin geliştirilmesindedir. Bu tür eğitim, kurumun adı ne olursa olsun, «üniversiter eğitim»dir. Temel araştırma, üniversiter eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Sınıflarda ve laboratuvarlarda bilinenin aktarılmasının yanısıra, tartışma ve irdelemelerle gerçeğin bulunmasına çalışılır. Tartışma bu nitelikteki bir eğitimin temelini oluşturduğundan, özgür tartışma ortamı vazgeçilmez bir önkoşuldur.

Temel araştırma (bilimsel araştırma), belirli bir konunun veya sorunun sistematik bir biçimde incelenerek, özgün sonuçlara varılması ola-

arak tanımlanabilir. Bu tür bir araştırma, yalnız o araştırmanın yapıldığı ülkede değil, dünyanın diğer ülkelerinde de ilgi uyandırmalıdır. Temel araştırmanın uygulamalı araştırmadan en önemli farkı, evrensel olması ve uygulanma koşulu bulunmamasıdır. Gelişmekte olan bir ülkenin endüstrileşmesinin ilk aşamasında, teknoloji transferine dayanan üretiminde veya transfer edilen teknolojinin bazı ufak değişikliklerle geliştirilmesinde, «uygulamalı araştırma» yeterli olabilmektedir. Ancak, teknoloji üretiminin «temel araştırma» olmadan başarılı olabilmesi olanaksızdır. Bugün «endüstrileşmiş» veya «geç endüstrileşmiş» hangi ülkeye bakarsak bakalım, o ülkede temel araştırmaya büyük önem verildiğini ve kaynak aktarıldığını görürüz. Temel araştırma çeşitli özel ve kamu kuruluşlarında yapılabilir, ancak bu tür araştırmanın anakaynağı üniversitelerdir. Daha önce de vurgulandığı gibi, temel araştırma üniversiter eğitimin ayrılmaz parçasıdır.

Özetlemek gerekirse, teknoloji üretiminin en önemli alt yapısı, üniversiter eğitim ve temel araştırmadır. Dolayısıyla her iki işlevi de birlikte yüklenen üniversiteler teknoloji üretimine geçmeyi planlayan veya geçmiş olan ülkeler için hayati önem taşıyan kurumlardır. Bundan 20 yıl kadar önce OECD Bakanlar Asamblesi, Avrupa'nın A.B.D.'nin teknoloji alanındaki dev adımlarına ayak uydurmadığını görerek, bunun nedenlerinin araştırılmasını istemiştir. Bakanlar Asamblesi'nce benimsenen ve Prof. Ben David tarafından kaleme alınan raporda, A.B.D.'nin Avrupa'yı geride bırakmasının nedenlerini 2. Dünya Savaşı sonrasında aramanın yanlış ol-

duğu belirtildikten sonra, A.B.D.'nin 19. yüzyıl sonunda avantajlı duruma geçtiği savunulmaktadır. Bu tarih A.B.D. Üniversite sisteminin kurulduğu tarihtir. Görüldüğü gibi Ben David, A.B.D.'nin teknolojide bu düzeye gelmesinde en önemli etkenin Üniversite sistemi ve onun ayrılmaz parçası olan temel araştırma olduğuna inanmaktadır. Bu görüş OECD'ce de benimsenmiş ve bazı reformlar yapılması için ilke kararları alınmıştır.

Teknoloji üretimi alt yapısının iki önemli ögesi olan üniversiter eğitim ve temel araştırmanın gerekli düzeye getirilebilmesi, bilinçli bir planlama ve büyük yatırımlarla mümkündür. Tüm bu yatırımlardan sonuç alınması da uzun zaman almaktadır. Başka bir deyişle, teknoloji üretiminin alt yapısı uzun vadeli planlama ve yatırımlar gerektirmektedir ve bunların maliyeti çok yüksektir. Bu nedenle zengin ülkeler bile üniversiter eğitim ve temel araştırmayı az sayıda kurumlarda toplamakta ve kaynakları yaymaktan kaçınırmaktadırlar. Yüksek düzeyde eğitim ve bilimsel araştırma yapan bu kurumlar, «Center of Excellence» olarak adlandırılmakta ve teknoloji üretiminin itici gücü olarak işlev görmektedir.

3. ÜLKEMİZİN DURUMU

Ülkemizdeki endüstrileşme 1950'den sonra hız kazanmaya başlamıştır. İlk aşamada doğal olarak teknoloji transferi ile işe başlanmıştır. Yapılan bazı yanlışlıklara karşın, endüstrimiz ithal teknoloji ile oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir. Endüstri için gerekli alt yapıya sahip olmayan ülkemiz endüstrileşmenin yanısıra alt yapı yatırımlarına yönelmek zorunda kaldığından, endüstrileşmeye ayrılan

kaynak hiçbir zaman istenen düzeye erişememiştir. O yıllarda, mevcut üniversitelerimizde eğitim görmüş teknik elemanlar, teknoloji transferine dayanan endüstrinin gelişmesinde genelde yeterli ve başarılı olmuşlardır. Bu elemanlar ithal teknolojiyi aynen uygulamakla kalmamışlar, ürünleri bazı ufak değişikliklerle geliştirmeyi de başarmışlardır. Sonuçta Türkiye dünya literatüründe az sayıda ülkenin yer aldığı, «Geç Endüstrileşen Ülkeler» kategorisine girmeyi başarmış, iç pazar yanında, endüstri ürünü ihraç eder duruma gelmiştir.

Endüstrileşmede belirli bir düzeye erişmiş olan ülkemizin daha uzun bir süre teknoloji ithali ile ilerlemesi, hatta bugünkü yerini koruması mümkün değildir. Türkiye bugün endüstriyel gelişmede, «teknoloji üretimi» aşamasına gelmiştir veya gelmek üzeredir. Teknoloji üretimi alt yapısını oluşturmanın uzun vadeli yatırımlar gerektirdiği bir önceki bölümde vurgulanmıştı. Teknoloji üretimi aşamasına yaklaşan ülkemizde alt yapının ne durumda olduğunu kısaca irdelemekte yarar vardır.

Üzülerek söylemek gerekir ki, ülkemizde bilimsel veya temel araştırmaya kesinlikle önem verilmemektedir. Daha da kötüsü, bu tür araştırmayı planlaması ve yapması gereken kurumlardaki birçok eleman ve araştırma politikasını oluşturması beklenen yetkililerin çoğunluğu temel araştırmanın ne olduğunu bile tam kavramamışlardır. İlk, orta ve yüksek öğretimde ezbere dayanan, araştırma bir tarafa, tartışmayı bile dışlayan bir eğitimin sonucunun böyle olması şaşırtıcı değildir. Okullarımızda, araştırmanın ve bilimsel buluşların geceli gündüzlü çalışma ile mümkün ola-

cağını vurgulamak yerine, Newton'un yerçekimi kanununu başına elma düşmesi sonucu bulduğu anlatılarak, ilham kavramı ön plana çıkarılmaktadır. Bugün üniversitelerimizde bile çağdaş araştırmanın bir ekip işi olduğunu, bu işe büyük mali kaynak ayrılması gerektiğini, planlama ve örgütlemenin zorunlu koşullar olduğunu kavrayanların sayısı azdır. Bu söylenenler acıdır, ancak çözüm için durum gerçekçi olarak gözler önüne serilmeli ve soruna doğru teşhis konmalıdır. İstatistiksel veriler de ülkemizin bilimsel araştırmalardaki durumunun pek iç açıcı olmadığını göstermektedir. Ülkemizdeki bilimsel araştırmaya ayrılan kaynak, Gayri Safi Milli Hâsılının (GSMH) ancak % 0.25' idir. Bu yüzdenin abartılmış olduğuna işaret etmekte yarar vardır. Kamu sektöründe adı «Araştırma Dairesi» olup da araştırma ile yakından uzaktan ilgisi olmayan kuruluşların bütçesi de bu yüzdenin içinde yer almaktadır. Bu oran endüstrileşmiş ülkelerde % 2.5 ile % 4.0 arasında değişmektedir. Ülkemizdeki bilimsel araştırmaya dayanan uluslararası yayın sayısı her yıl biraz artmaktadır. Ancak, dünya sıralamasında uzun süredir 44. ile 47. sıralarda yer almaktayız. Yunanistan ve Mısır bu sıralamada bizim üstümüzdedir. Zaman zaman Nijerya'nın bile bizden üst sıralara tırmandığı görülmektedir. Araştırmaya GSMH'dan bu denli az pay ayıran bir ülke için bu sıralama şaşırtıcı değildir.

Üniversitelerimizin durumu da maalesef iç açıcı değildir. 1980 öncesi gerçek üniversiter eğitim ve bilimsel araştırma yaygın olmamasına karşın, her iki konuda da birtakım kıvılcıklar ve umut verici atılımlar göz-

lenmekteydi. YÖK'ün gelmesi ile mevcut sivri tepeler hızla törpülenmiş ve tüm üniversiteler birer meslek okulu-na dönüştürülmüştür. Özgür tartışma ortamı yok edilmiş, belirli merkezlerde oluşan araştırma grupları, rotasyon ve terfi ile ilgili getirilen yeni kurallar ve baskı ile dağıtılmış, öğrenci sayısı anormal artırılarak yüksek düzeyde eğitim olanaksız kılınmıştır. Getirilen bürokrasi ve kısılan kaynaklarla «temel araştırma» baltalanırken, maddi ve manevi özendirmelerle öğretim üyelerinin «uygulamalı araştırma»ya kaymaları sağlanmıştır. Tüm bu önlemlerle araştırmacı öğretim üyelerini yurtdışına veya özel sektöre gitmeleri âdeta teşvik edilmiştir. YÖK'ün koyduğu temel ilkeler ve bunları uygulamaya yansıtın yönetmelikler sık sık değiştirilerek üniversiteler çalışamaz duruma getirilmiştir. Bugün birçok konuda dönüp doluşıp 1980 öncesine gelinmiştir, ancak geride bir enkaz bırakılarak. Bundan bir süre önce yazdığım bir yazıda belirttiğim gibi, üniversitelerle böylesine sorumsuzca oynanması ülkemize birkaç yıl değil, bir çağ kaybettirmiştir. Türkiye bunun bedelini çok ağır ödeyecektir. Acı olan, üniversiteler ameliyat masasına yatırılıp acemi cerrahlarca kesilip biçilirken, yetkili mercilerin ve sanayicilerimizin ameliyat masasında yatanın ülke ve kendi gelecekleri olduğunun bilincine varamamaları ve bu operasyona seyirci kalmalarıdır.

Özet olarak söylemek gerekirse, bilimsel araştırmaya verilen öncelik, ayrılan kaynak ve üniversitelerimizin durumu vakit geçirilmeden değiştirilmediği taktirde, ülkemizin teknoloji üretimine geçmesi hayalden öteye gidemeyecektir.

4. YENİ BİR SANAYİ DEĞİ, GÜNEY KORE

Bu başlık bugün batılı araştırmacılarca sık sık kullanılmaktadır. Bizim ülkemiz için bazı öneriler oluşturmadan önce, en başarılı «geç endüstrileşen» ülke olarak gösterilen G. Kore modelini tanımakta yarar gördük. Bir ülkedeki uygulamanın ne denli başarılı olursa olsun diğer bir ülkeye aynen uygulanmasının doğru olmadığına inanmaktayız. Bu nedenle Kore modelinin ülkemizde aynen uygulanması gibi bir öneriyi de kesinlikle düşünmüyoruz. Ancak, benzer koşullarla işe başlamış bir ülkenin başarısının nedenlerinin bilinmesinde ve bunlardan ders alınmasında da yarar görüyoruz.

Kore uygulaması maalesef ülkemize bilinçli veya bilinçsiz yanlış yansıtılmıştır. Bu konuda yazılan birçok yazıda, Kore mucizesinin Amerikan sermayesi ve yabancı uzmanlarca gerçekleştirildiği savunulmakta, bu sermaye ve uzmanlar çekildiğinde Kore endüstri ve ekonomisinin çökeceğine işaret edilmektedir. Gerçeği derinlemesine araştırmadan, kolay ve kestirme yargılara varma alışkanlığımız birçok konuda olduğu gibi bu konuda da bizi büyük bir yanılgıya düşürmüştür.

Kore, bundan 25 yıl önce sanayileşme sürecine girmiş ve işe teknoloji transferi ile başlamıştır. Elde yeterli kaynak olmadığından dış borç alınmış, ancak bu borç çok bilinçli kullanılarak, kısa ve uzun vadeli üretime dönüştürülmüştür. Şöyle ki, en fazla dış borç alınan 1973-1979 döneminde dış borcun GSMH'ya oranı, 1973 öncesi ile aynı düzeyde kalmıştır. Merkezi otoriter hükümet sana-

ye birçok teşvik getirmiş, ancak teşvik, kaliteli mal üretip ihraç edebilen firmalar için geçerli olmuştur. Kaliteli mal üretemeyip dış pazarda rekabet edemeyenler teşvik edilmemiştir. Tüm bankaların millileştirilmiş olması ve hükümet kontrolünde bulunması, kredilerin belirli firmalara kaydırılmasına ve kredi koşullarının firmaya göre ayarlanmasına olanak sağlanmıştır. Otoriter rejim, merkezi planlama yapılması ve saptanan ilkelere tavizsiz uygulamaya konulmasını kolaylaştırmıştır. Sendikalara izin verilmediğinden, ücretler düşük düzeyde tutularak ucuz mal üretilebilmiştir. Ancak Kore ile ilgili ciddi araştırma yapanların tümü, Kore başarısının düşük ücrete bağlanmasının yanlış olacağına işaret etmektedirler. Nitekim Kore'den daha düşük ücret veren birçok ülke bu başarıyı gösterememiştir.

G. Kore endüstrileşmesinin ilk aşamasında dış sermaye ve yabancı uzmanlardan yararlanmıştır. Ancak, endüstri geliştikçe dış sermayenin yerini yerli sermaye, yabancı uzmanların yerini de Kore'liler almıştır. Kore yasaları yabancı şirketlerin barınmasını son derece zorlaştırmıştır.

Kore'de endüstrileşme ile ilgili araştırma yapanların tümü, diğer birçok faktörün etkisini kabul etmekle birlikte, başarının esas nedeninin ülkenin eğitim ve araştırmaya verdiği önem olduğunu savunmaktadırlar. Endüstrileşmenin ilk aşamasında bile birlikte, başarının esas nedeninin üniversitelere büyük yatırımlar yapmış ve araştırma üniteleri kuran özel sektöre vergi indirimleri uygulamıştır. 1967'de Kore'de üç araştırma laboratuvarı varken, bu sayı bugün 140'a yükselmiştir. 1970 yılında GSMH'dan

araştırma için ayrılan pay % 0.4 iken, 1985'da % 2.0'ye yükselmiştir. Hükümet bu payı 2000 yılına kadar % 5.0'e yükseltmeyi planlamaktadır; (gelişmiş batı ülkelerinde bu oran % 2.5 - % 4 dolaylarındadır).

G. Kore'de yüksek düzeyde eğitime de özel bir önem verilmektedir. Uzun süre askeri yönetimin egemen olduğu bir ülkede, akademik kariyeri seçen bir gence binbaşı maaşının üstünde ücret ödenmesi ilginçtir. Eğitime verilen önem sonucu, son 10 yılda doktoralı eleman sayısı yedi kat artmıştır. Bugün Kore'de her 1000 kişiden 22'si temel bilimler veya mühendislik fakültesi mezunudur.

Özetlemek gerekirse, Kore'nin başarısı bir mucize değildir. Yeni endüstri devi olarak adlandırılan Kore bu düzeye gelmesini eğitim ve bilimsel araştırmaya verdiği önceliğe bu konularda izlediği politikaya ve yaptığı yatırımlara borçludur.

5. ÜLKEMİZ İÇİN ÖNERİLER

Ülkemizin teknoloji üretimi aşamasına geldiği veya en azından bu aşamaya yaklaştığı artık genelde kabul edilmektedir. Ancak, teknoloji üretiminin sağlam bir alt yapı gerektirdiğinin, buna ilişkin yatırımların uzun vadeli olduğunun ilgililer ve yetkililerce tam olarak kavrandığını söylemek zordur. Alt yapının iki temel direği olan, üniversiter eğitim ve bilimsel araştırmayı yetkililer hâlâ ülkemiz için lüks bulmaktadırlar. Eğitim ve araştırma ile ilgili yatırımların maliyetinin son derece yüksek olduğu doğrudur. Ancak, enerjisiz sanayileşme mümkün olmayacağı gibi, yetişmiş insan gücü ve bilimsel araştırmaz bir teknoloji üretimi de mümkün değildir. Bu durumda Türkiye vakit geçirmeden

sözö edilen altyapı sorunlarının çözümü için gerekli adımları atmalıdır.

Kaynakları kısıtlı olan ölkemiz, teknoloji üretimi ile ilgili alt yapı yatırımlarını son derece bilinçli ve planlı yapmalıdır. Her şeyden önce Hükümet ve sanayiciler alt yapının önemini kavramalı ve bu tür yatırımlara öncelik vermelidir. Devlet araştırmaya bugünkünün çok üstünde kaynak sağlamalı ve vergi indirimi gibi bazı önlemlerle özel sektörü de araştırma üniteleri kurmaya özendirmelidir. TÜBİTAK'ta reform yapılmalı ve gerekli mali destekle bu kurmun sağlıklı çalışması sağlanmalıdır. Araştırmanın GSMH'daki payı, % 0.25'ten en az % 2.0'ye çıkarılmalıdır. Bilimsel araştırma yapan ve araştırma sonuçlarını uluslararası saygınlığı olan dergilerde yayınlayan kurum ve kişiler maddi ve manevi desteklenmelidir.

Üniversitelerin her iki alt yapı sorununa katkıda bulunduğu daha önce söylenmişti. Üniversiter eğitimde, bilimsel araştırmanın eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiş ve bu tür eğitimin temel nitelikleri de kısaca özetlenmişti. Üniversiteler eğitim kaliteli eleman, çağdaş laboratuvar, kütüphane ve bilgisayar olanakları ve dış temas gerektirdiğinden, son derece pahalıdır. Bu nedenle, dünyanın en zengin ölkeleri bile kaynaklarını belirli sayıda üniversitede yönlendirerek, yüksek düzeyde eğitim ve bilimsel araştırmanın etkin bir biçimde yapılmasını sağlamaktadırlar.

Ölkemiz de, «tüm üniversiteleri eşit yapma» gibi gerçek dışı tutumlardan vazgeçmeli ve kaynaklarını belirli üniversitelerde yoğunlaştırmalıdır. Üniversiteler vakit geçirilmeden çağdaş bir statüye kavuşturulmalı, özgür tartışma ortamı, mali kolaylıklar,

dinamik bir işleyiş biçimi mutlaka sağlanmalıdır.

Bu önlemler biran önce alınmadığı takdirde teknoloji üretimi hayal olmaktan öteye gidemeyecek ve ülkemiz gelişmiş ölkeler arasında yer alamayacaktır.

KAYNAKÇA

- ERSOY, Uğur; «Çağımızda Araştırma, Uygulama, Üniversite İlişkileri», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 1987, Sayı 4, s. 39-53.
- BEN, D.; «Fundamental Research and the Universities», OECD, Paris 1968.
- AMSDEN, A.H.; «Asia's Next Giant», Technology Review, Massachusetts Institute of Technology, May-June 1989.

E S Yayınları Sunar:

VECDİ ÜNAY

BANKALARCA DIŞ TİCARETİN FİNANSE EDİLMESİ USULLERİ

Bankaları, bankacıları, bankacılık eğitimi gören gençleri, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan firmaları yakından ilgilendiren kaynak kitap

410 sayfa (büyük boy) - 15.000 TL (KDV dahil)

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Binbirdirek Mah., Sütlüce Sokak No. 8/2
Sutcuhanı - İstanbul
Telefon: 526 34 11

Not: Kitabı almak isteyenler, bedelini:

Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi'ndeki 768,
İş Bankası Törbe Şubesi'ndeki 15410,
Yığı Kredi Garanti Fonu Şubesi'ndeki 2269-9,
Akbank Törbe Şubesi'ndeki 443 nolu hesaplarımızdan birisine,
"kitap bedeli olduğuna belirterek" havale etmeli,
ad ve adreslerini tarafımıza bildirmelidir.
Ödemeli postalamaya çalışılmamaktadır.

Kredi ve

Akbank Kredi Kartları..Visa...Eurocard/MasterCard.
Çağdaş ödeme araçları... Kredili ve saygın.Akbank
Kredi Kartları'nda Alışveriş Kredisi, Nakit Kredisi...
Nakit çekme avantajı... 617 Akbank şubesinden...
ATM'lerden...Tüm dünyadaki üye bankalardan...
Gelin Akbank'a... Dilediğiniz zaman... Dilediğiniz
kartları seçin..Yurt içi,yurt dışı,ya da ikisini birden.

“Saygın Akbanklılar” arasına
siz de katılın. Rahat yaşayın...
Güzel yaşayın...

AKBANK
“Güveninizin Eseri”

Saygınlık

Ayrıntılı bilgi için lütfen
Akbank şubelerine ulaşın.

Akbank'la yaşamak güzel

DIŞ BASINDAN

Derleyen :
Doç. Dr.
NİLSEN ALTINTAŞ

YAKMAK İÇİN PARA (*)

ENERJİ tasarrufu için yapılan yatırımlar, çoğu kez enerji elde etmek için yapılan yatırımlardan çok daha hızlı olarak kendini öder. Öyle ise, niçin daha fazla koruma yapılmıyor?

Kömür madeni kazmak, petrol kuyusu açmak, nükleer enerji istasyonu kurmak... Tüm bunlar için karmaşık bir teknoloji gerektiği ve geri ödeme süresinin yıllar alması sebebiyle zarar çok büyük boyutlarda olacak. Oysa, yeni ve daha iyi bir sıcak su kazanı tesis etmek veya tavanları izole etmek ve yakıt masraflarını kısmak, yatırımın geri ödenmesini çok daha hızlandırır. İnsanlar daha fazla yeni enerji üreten tesisler kurmanın çevresel sakıncaları üzerinde uzun uzun düşünürken, bir yandan da şu bilmecenin cevabını merak ederler: Enerjiyi daha verimli kullanmak için yapılan yatırımlar çoğu kez daha ucuzken, niçin güç istasyonları kurulmaktadır?

Birçok sebepten dolayı, var olan enerji kaynaklarını sonuna kadar kullanmak, yenilerini geliştirmekten daha iyi olmalıdır. Enerji sektöründe koruma çok esnek. Büyük bir taahhüt işi üstlenilmektense, yapılacak iş küçük kısımlara bölünebilir ve işe bu şekilde girilebilir. Böylece doğacak çevre sorunları da azaltılmış olur.

Fakat en önemli nokta, maliyetlerin hızlı bir şekilde karşılanmasıdır. 1984'de Kanada'da gerçekleştirilen birtakım hesaplar, bir varil petrolün maliyetinin 22 ABD Doları olduğunu ve ortalama iç enerji kullanımının % 30 oranında azaltılması ile elde edilecek olan eşdeğerdeki bir varil petrol tasarrufunun ise yalnızca

(*) The Economist, 6-12 Ocak 1990.

13 ABD Doları'na mal olduğunu göstermiştir. Bir gaz fırınının randımanının artırılarak buna benzer bir tasarruf elde etmenin maliyeti de 8-10 ABD Doları kadardır. Karadan az uzakta petrol elde etmek gibi yeni bir enerjinin getirilmesi de varil başına 30 ABD Doları'na mal olmaktadır. Açıkçası, bir varil petrolün vereceği enerjiye eşdeğer enerji üretmenin 60 ABD Doları'na mal olduğu nükleer enerji tesisi yerine yeni bir gaz fırını daha iyi bir alışveriş olmaktadır.

Gerçekte, enerji verimliliği sağlamak üzere pek çok yatırım yapılmaktadır. 1973 yılından bu yana, OECD ülkelerinde 1 birim GSYİH elde etmek için tüketilen enerji beşte bir oranında düşürülmüştür. Bu değişiklikler, kısmen endüstriyel yapıda meydana gelen değişiklikler sonucu ortaya çıkmıştır. Örneğin, bir bilgisayar çalıştırmak için gerekli enerji bir türbini işletmek için gerekenden daha azdır. Bu nedenle, eski teknolojilerin yerini yeni ve enerjiyi daha verimli kullanan teknolojiler almıştır. Enerji kullanımında verimlilik 1973 yılından önceleri yavaş bir şekilde geliyordu. Enerji fiyatlarındaki yükselme, insanları bu konuda teşvik etmiştir.

Çok çeşitli alanlarda enerji verimliliği sağlamak mümkündür. 1937 yılında IEA (International Energy Agency) tarafından yapılan bir çalışmada, bu yüzyılın sonunda bilinen teknolojilerin enerji talebini, halen mevcut olan verimlilik seviyelerinin gerektirdiği taleple karşılaştırıldığında, ekonomik açıdan en azından bir çeyrek azaltacağı tahmin edilmektedir. IEA'nın tahminine göre, bu düşüşün üçte ikisi belki de tüketicilerin tasarruf arayışları sonucunda ortaya çıkacaktır.

1980'lerde ortaya çıkan bir gerçek, enerji fiyatlarındaki düşüşün yeni enerji tasarruf yöntemlerinin geliştirilmesini durdurduğudur. Kaliforniya Üniversitesi'nden bir grup, belli başlı endüstrileşmiş ülkelerin iç uygulamalarındaki verimliliği incelediklerinde, ülkelerin enerji tüketimlerinin belli bir platforma geldiğini fark ettiler. Birçok üretici uzun zamandan beri enerji tasarrufu sağlayan basit aygıtlar geliştirmektedir. Daha karmaşık teknolojilerin kendini 5-10 yıl içinde geri ödemesine rağmen, bugünkü düşük enerji fiyatları sebebiyle tüketiciler bunlarla ilgilenmemektedirler. Yeni arabalar bir galon yakıtla 1970'lerin başına göre çok daha fazla kilometre yapmaktalar. Ancak, bu değerler üç yıl öncesiyle kıyaslandığında, aradaki farkın pek fazla olmadığı anlaşılmaktadır.

Enerji fiyatları yükselse dahi, piyasada yeni kaynakların geliştirilmesinden vazgeçilip enerji tasarrufu sağlayacak yatırımlar yapma kararının alınması gibi rasyonel yaklaşımlara mâni olacak engeller vardır. Bunlardan en önemlisi, enerji tasarrufu yatırımları yapan kişilerin çoğu kez son derece hızlı kazanç sağlamak istemeleridir.

Yeni enerji kaynakları için yapılan büyük yatırımlarda belirgin biçimde alınan kârlılık oranı % 5 - % 10'dur. Buna karşılık, firmalar, enerji tasarrufu yatırımlarında, iç kârlılık oranının % 30'dan büyük ve geri ödeme süresinin 1-3 yıl arasında olmasını tercih etmektedirler. İngiltere'de SPRU (Science Policy Research Unit)'un gerçekleştirdiği bir çalışmadan, 1980'lerin başında, firmaların, ticaretin azalmasıyla mücadele ederken yatırımın kendini geri ödeme süresini daha da kısaltmaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Hızlı kazanç saplantısı ile, birçok firma yine de belli yatırımlar yapmakta isteksizler. 1980'lerin başında enerji tasarrufu için firmaları kandırmak üzere hazırlanan bir İngiliz planı sonucunda yenilenen su kazanlarının ortalama yaşı 41, birçoğunun yaşı ise 70'in üzerindeydi. Proje başladığında ortalama geri ödeme süresinin 3,7 yıl olması bekleniyordu. Petrol fiyatlarındaki artış, gerçek geri ödeme süresini 2 yıla düşürdü.

Özel girişimciler de enerji tasarrufu için yapılacak yatırımlara yüksek indirim oranları uygulamaktadırlar. Uzay, su ısıtıcıları, buzdolapları ve dondurucu piyasası üzerine ABD'de yapılan bir çalışma; kişilerin, daha fazla enerji verimliliği sağlamak için yapacakları ek harcamalar, elde edilecek tasarruf ile üç yıldan daha kısa süre içinde karşılanabilecektse, daha fazla ödemeye istekli olduklarını gösterdi. Birkaç ay olması beklenen bazı geri ödemeler, % 800'lere çıkan anlamsız indirim oranlarını gerektirmektedir.

Gizli Maliyetler

Tüketiciler tamamen de mantıksız olmuyorlar. Enerji verimliliğini artırmak için yapılan yatırımların gerçek maliyetleri, hem firmalar hem de özel girişimciler için görüldüğünden daha fazla olabilir. Firmalar, kıt yönetim zamanlarını tasarruf konusunda bilgi edinmeye de tahsis etmeliler, şayet yakıt faturaları toplam maliyetin nispeten küçük bir kısmını oluşturuyorsa, yöneticiler bunu dikkate almayabilirler. Ticari binaların yatırım maliyeti mal sahibine aittir, oysa bu şekilde kiracının kazancı da artmaktadır.

Özel girişimciler de, benzer şekilde, eğer oturdukları kendi evleri ise, kiralayacakları ev için ödeyeceklerinden daha fazlasını enerji tasarrufu için öderler. Bundan başka, enerji tasarrufundan çok fazla kazançları olacağını düşünenler, fakir kişilerdir. Bunlar, tamamıyla yeni bir buzdolabı veya daha iyi yalıtımın maliyetine parasının gücü en az yetebilen kişilerdir. On yıl önce, Jerry Havsman tarafından yapılan bir Amerikan araştırması, yıllık geliri 6000 ABD Doları olan kişilerin dayanıklı tüketim malı alımlarında % 89 indirim oranı düşünürken, yıllık geliri 50.000 ABD Doları olan kişilerin bu oranı % 5 olarak belirttiğini göstermiştir.

Hükümetler, mümkün olabilecek tasarruflar ile ilgili daha geniş bilgi sağlayarak bu engellerin kaldırılmasına yardım edebilirlerdi. Ayrıca, piyasada enerji tasarrufuna karşılık yeni yatırımlar lehine hile yapmaktan kaçınabilirlerdi. Örneğin, İngiltere evlerin yalıtımı için yapılan işlere katma değer vergisi yüklemekte, fakat içeride harcanan yakıtı bunu uygulamamaktadır. Böylece, kişilerin refahı için, yakıt faturalarını ödemelerine, yalıtım faturalarını ödemeleri için verdiği kadar çok daha fazla yardım yapmaktadır. Diğer ülkeler elektrik ve gaz fiyatlarını düşürmekte. Henüz hiçbir ülke Atlantik petrolünün ve kuruyan ormanların dış maliyetlerini kendi fiyatlarına dahil etmiyorlar. Bunlar olurken de, hâlâ enerji tasarrufu için yapılan yatırımların dar görüşlü müşterileri memnun etmeye yetecek yüksek kârlılığı göstermesi gerekmektedir.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (OCAK 1990)

Ülkeler	GSMH/GSYİH *	Toplam Fiyatlar *	Ücretler Kazançlar *	İşsizlik Oranı (%) (Baş Sana)	Dış Ticaret Dengesi ** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)		
							Para Piyasası 3 Aylık	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	3.0	4.8	4.1	5.3	-112.5	-113.9	8.11	10.00	8.20
Avustralya	5.4	6.9	7.5	6.0	- 4.0	- 15.9	17.33	20.00	17.00
B.Almanya	3.3	3.1	4.0	7.8	73.5	53.9	8.20	10.50	7.46
Belçika	b.d.	6.7	4.2	10.2	1.5	3.3	10.40	12.75	10.50
Fransa	3.2	5.0	4.0	9.5	- 7.6	- 4.8	11.13	11.00	11.31
Hollanda	4.7	1.7	1.5	5.3	4.3	6.1	8.83	10.75	8.83
İngiltere	1.9	5.2	9.3	5.8	- 39.2	- 34.5	15.22	16.00	15.19
İspanya	b.d.	3.8	5.3	16.0	- 27.3	- 11.1	15.34	16.25	7.25
İsveç	2.6	5.7	9.9	1.3	3.4	- 4.9	12.95	13.00	12.90
İsviçre	2.9	3.3	3.6	0.6	- 6.1	6.7	9.00	11.50	10.00
İtalya	2.8	5.7	6.4	10.8	-13.3	- 11.2	13.38	14.00	b.d.
Japonya	5.2	3.9	5.0	2.2	81.6	61.5	6.04	4.88	2.04
Kanada	2.3	0.5	5.1	7.7	4.6	- 14.9	12.10	13.50	12.00

Açıklamalar : (b.d.) Belli Değil ; (*) Yıllık Yüzde Değişim ;

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada İthalat F.O.B., İhracat F.O.B. ; Diğerleri C.I.F / F.O.B.

AVRUPA TOPLULUĞU'NDA 1992 EKONOMİK ENTEGRASYONUNA YAKLAŞIRKEN PARA PİYASASI SORUNLARI VE TÜRKİYE

YRD. DOÇ. DR. NURDAN ASLAN

GİRİŞ

ENTEGRE bir Avrupa piyasası yaratılması ile, Topluluğun her üyesinin, birtakım güçlüklerle birlikte yararlarla da karşı karşıya kalacağı bir gerçektir. 1975-1985 yıllarını kapsayan on yıllık bir dönemde büyüme hızının yavaşlaması nedeniyle iş çevrelerinden gelen baskı, Avrupa'ya ekonomik entegrasyona doğru itmeye ve Tek Avrupa Senedi'nin imzalanmasına neden olmuştur. 1992 yılından itibaren entegre bir Avrupa piyasasının yaratılmasını amaçlayan bu anlaşma AT'nin gerek politik gerekse ekonomik kararlarını etkilemektedir.

Anlaşmanın en önemli politik amacı, bilindiği gibi, hem kişiler, hem de mal, hizmet ve sermaye hareketleri üzerindeki engellerin kaldırılmasıdır. Ayrıca entegrasyondan sağlanan ekonomik kazançların, Avrupa'nın kalkınmakta olan ülkeleri ile paylaşılmasını sağlamak da önemli bir amaç durumundadır. Tek Avrupa Senedi'nin diğer bir politik amacı da sosyal politika, araştırma ve teknoloji konularında Topluluk işbirliğinin artırılmasıdır.

Bugün büyük Avrupa piyasasının oluşturulmasını kapsayan 1992 Eko-

nomik Entegrasyon Programı, önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Yatırımlarda yaşanan hızlı artış ve şirket birleşmelerinde görülen patlama, Avrupa iş çevrelerinin bu yoldaki çabalarını yansıtmaktadır. Ekonomik politikaların, liberasyonu ve kısa dönemde işsizliği arttırabileceği tehlikesine karşılık, uzun dönemde entegrasyonun bir sonucu olarak ekonomik büyüme ve istihdam düzeyini yükseltmesi beklenmektedir. Ancak, bazı yasal reformları tamamlamak, devlet tekellerini ortadan kaldırmak ve mali dengesizlikleri azaltmak amacı ile üye ülkelerde birtakım yasal düzenlemelere gerek duyulmaktadır.

Tek bir Avrupa piyasası yaratılması için mal, hizmet ve işgücü piyasasında gerekli yasal düzenlemelerin yüzde 90'ı 1988 yılı sonunda hazırlanmış, bunların yüzde 40'ı ise benimsenmiş durumdadır. Düzenlemelerin çoğu teknik engellerin kaldırılması ile ilgili olurken (ürünler için teknik standartların uyumlaştırılması –harmanizasyonu– gibi) fiziki engellerin kaldırılması süreci daha yavaş işlemektedir (1).

(1) IMF Survey, May 29, 1989, Volume 18, Number II, p. 166.

ECU'nun Durumu

1992 yılından itibaren üye ülkeler arasında kullanılacak bir ortak para birimi ihtiyacı doğması beklenmektedir. ECU halen, özel sektör işlemlerinde giderek yaygın bir şekilde kullanılırken, Avrupa parasal işbirliğinin güçlenmesi ile etkinliğinin daha da artacağı öngörülmekte ve geleceği tartışılmaktadır. ECU gelecek yıllarda bir Avrupa parası olacak mıdır, yoksa sadece doların zayıf olduğu zamanlarda mı popüler bir para birimi olmuştur? Bu konu, ECU ile ilgili tartışmalarda yoğunlaşmaktadır.

Aslında 1992 yılına kadar ECU'nun durumu belirsizlik içinde kalacaktır. Zaman içinde Alman Markı'nın değer kazanmasının, İtalyan Lireti'nin değer kaybetmesinin ve diğer bu tip dalgalanmaların telafi edilmesi amacıyla ile ECU'yu oluşturan para sepetinin ayarlanması gereği duyulmuştur. Ayrıca İspanya ve Portekiz'in AT'a girişi nedeni ile İspanya Pesetası ve Portekiz Escudosu da 10'lu para sepetine eklenmiştir.

ECU'nun değerinin yeniden belirlenmesi nedeniyle Avrupa'nın büyük ticari bankaları önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Çünkü bu bankalar, interbank piyasasında ECU cinsinden borç alıp vermektedir. Avrupa'nın büyük ticari bankaları ayrıca, normal olarak merkez bankalarının yaptığı bir fonksiyonu yerine getirmekte, dolayışındaki özel ECU'ların miktarını kontrol etmektedirler.

Aslında ECU'nun uzun vadeli geleceği parlak görülmektedir. Fakat yine de bu para biriminin yeniden değerlendirilmesi iyi yapılamazsa para piyasalarının alt üst olabileceği öngörülmektedir. Avrupa parasal birliği temelde istenildiği halde, uygula-

mada birçok engelle karşılaşılmakta, öncelikle ECU piyasasındaki araçların kaldırılması gerekmektedir.

Gerçekte halen küçük bir piyasa olan ECU piyasası gelişim aşamasında bulunmaktadır. 1988 yılı sonunda, ECU bonoları 40 milyar dolar piyasa değeri ile toplam uluslararası bono değerinin yüzde 4'ünü oluşturmuştur. 80 milyar dolar banka kredisi ile de ECU, karşılıklı borç verilen toplam paranın yüzde 2.5'ini kapsamaktadır. Birkaç Avrupa ülkesi merkez bankası, rezervlerinin küçük bir kısmını özel ECU'ya ayırmış bulunmakta, tüm AT merkez bankaları ise resmi ECU'ları ellerinde tutmaktadırlar. Ancak merkez bankalarının rezervlerindeki ECU oranını arttırmayışları dikkati çekmektedir⁽²⁾.

ECU döviz piyasasında, genellikle yatırımcılar için koruyucu bir ortam sağlayarak, sürekli istikrarlı bir görünüm arz etmektedir. Özellikle doların sürekli değışkenliği karşısında ECU borçlular için cazip bir para birimi olmakta, yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ancak bugün aktif para piyasasının eksigi, kısa vadeli senet yetersizliğı olmaktadır. Bu durum ise, faiz oranları yükseldiğinde para piyasası araçlarını kullanmada yatırımcı yeteneğini sınırlandırmaktadır.

Avrupa Para Sisteminde Görülen Gelişmeler

Bilindiğı gibi Avrupa'da parasal işbirliğine doğru ilk girişimler Werner Planı ve Snake düzenlemeleri ile olmuştur. Mart 1979'da uygulamaya başlatılan Avrupa Para Sistemi (EMS) ise, parasal entegrasyonun daha ile-

(2) Euromoney, March 1989, p. 54-55.

ri aşamalarına geçişte en son adım olarak görülmektedir. EMS, AET içinde para politikalarının uyumlaştırılması ve döviz kuru istikrarını sağlamak amacı ile düzenlenmiş bir sistem olmaktadır.

Aslında EMS'nin temel amacı, Avrupa'da bir parasal istikrar alanını oluşturmayı başarmaktır. Bu stratejinin odak noktasını ise «istikrarlı büyüme, tam istihdama aşamalı bir geçiş, yaşam standartlarının uyumlaştırılması ve bölgesel farklılıkların en aza indirilmesi» hedefleri oluşturmaktadır.

EMS; döviz kuru mekanizmasının (ERM) işletilmesi, ECU'nun yaratılması ve adım adım Avrupa Para Fonuna (EMF) yaklaşılması olmak üzere üç önemli unsuru içermektedir. ERM, sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemini ifade etmektedir. Mekanizmaya katılan her para, ECU'ya göre belirlenen merkezi bir kura sahip olurken döviz kuru mekanizması, bu kurlar etrafında oluşan bir band ya da sınırı tanımlamaktadır. Bu band merkezi kurların her iki yönünde yüzde 2.25 düzeyinde olmakta, bu oran İtalyan Lireti için yüzde 6 olarak belirlenmektedir. Üye ülkelerin sadece bu sınırlarda müdahale etme sorumlulukları bulunmaktadır. Ayrıca, İngiltere, bir EMS üyesi olmasına rağmen, ERM'ye katılmamakta, fakat pound, ECU olarak tanımlanan para sepetine dahil edilmektedir (3).

(3) Journal of Banking and Finance, 12 (1988), North-Holland, p. 506-507.

(4) The ECU, European Documentation, Periodical 6/1984, p. 16-17.

(5) Padoa-Schioppa T, The EMF: Topics for Discussion Banca, Nazionale de Lavoro, Quarterly Review, September 1980, p. 322.

Öte yandan on üye ülke parasının oluşturduğu bir sepet niteliği taşıyan ECU, iki fonksiyona sahip olmakta, hem bir belirleyici olarak, hem de bir temel gösterge aracı olarak işlev görmektedir. Bir belirleyici olarak ECU, merkezi kurları tanımlamada kullanılmaktadır. Bir gösterge aracı olarak ise, ECU, herhangi bir paranın piyasa değerinden olan sapmaları yetkililere göstermekte, böylece para politikalarının yeniden gözden geçirilmesini sağlamaktadır (4).

EMS ayrıca, kredi mekanizmasının tek bir fonda toplanması amacı ile bir fon (EMF) yaratılmasını öngörmektedir. Bu fon, uluslararası rezerv yaratma gücü ile, Topluluk içinde, uluslararası bir parasal otoriteyi gerektirmektedir (5).

Öte yandan, EMS içinde, ECU'nun bir gösterge aracı olarak işlev görmesinin üye ülkeler tarafından büyük ölçüde benimsenmesine rağmen, ECU hiçbir zaman bu fonksiyonu yerine getirememiş ve zamanla bu rol tamamlayıcı bir araç olarak kalmıştır. Bu mekanizmanın işlememe sebeplerinden biri, müdahale için ortak para belirleme sorununun çözülmemiş olmasıdır. Bir diğer sebep ise, ERM içinde İtalyan Liretinin farklı durumunun ve İngiliz Sterlini'nin bu mekanizma içinde yer almayışının zamanla bazı sorunlara yol açabileceği düşüncesidir.

Bugün EMS'nin başlangıç yıllarına göre daha başarılı olduğu görülmektedir. EMS'ye dahil para birimlerinin Alman Markı karşısındaki kısa dönemli (aylık) dalgalanmalarının, günümüzde, 1979 öncesine göre, önemli ölçüde daha az olduğu dikkati çekmektedir. EMS ile birlikte, ERM ülkeleri arasında görülen döviz riski

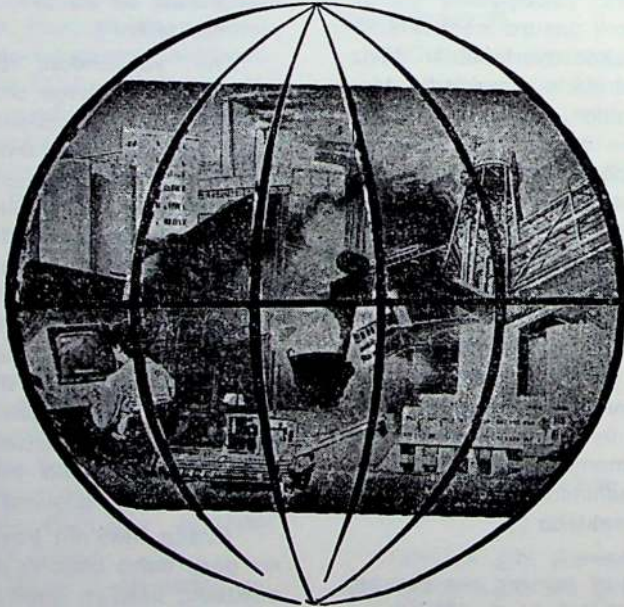
daha düşük bir düzeye inmektedir. Ayrıca, sisteme üye ülkelerde faiz oranlarında ve para bazının yurt içi unsurunda görülen değişmelerin azaldığı, dolayısıyla para politikalarının birbirlerine yaklaştığı gözlenmektedir. Öte yandan nominal döviz kurlarının, yurt içi fiyat düzeyleri trendlerine yerli hızla ayarlanabilmesi ve böylece, ERM ülkelerinde daha az bir döviz riski ile karşılaşılması nedeniyle EMS'de reel döviz kuru istikrarı yaşanmaktadır.

Bu gelişmelerin sonucunda üye

ülkeler, rezerv olarak ECU'nun kullanımı ve EMF'nin (Avrupa Para Fonu) kurulması ile ilgili hazırlık yapma eğiliminde bulunmaktadır. Ancak, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in de katılımı ile Topluluğun genişlemesi sonucunda, bu aşamaya geçişin daha zor olacağı beklenmektedir.

Öte yandan, EMS'nin üye ülkeler üzerinde politik, ekonomik ve ticari bir güce sahip olduğu bir gerçektir. Sistemden çekilmenin, geriye doğru atılmış büyük bir politik adım olarak değerlendirilmesi, sistemin politik gü-

Ciddi ve istikrarlı yönlendirme, tasarrufun güvencesidir.

**Türkbank, tasarrufun güvencesine
ve yönlendirilmesine
gösterdiği
öznen ve ciddiyetle, ülke ekonomisine
büyük katkıları sağlamaktadır.
Maddemiz, gururluyuz.**

**Dalma güvenle,
daha mutlu geleceğe.**

**TÜRK TİCARET BANKASI
TÜRKBANK**

cünü yansıtmaktadır. Ayrıca EMS kurulduğu zaman, Avrupa ülkeleri arasında gözlenen enflasyon oranı farklılıkları, sistemin başarısına katkıda bulunmuş, sistem enflasyona karşı bir silah olarak kullanılmış ve enflasyon oranının düşük olduğu ülkenin parası etrafında (Federal Almanya) toplanılmıştır. Sistemin ekonomik gücünü yansıtan bu durum ayrıca bir ticari güç ile de desteklenmektedir. Avrupalı tacirler tarafından sistem olumlu karşılanarak, ticaret artışı sağlanmıştır. Ancak, EMS'nin bu olumlu yönlerine karşılık, hâlâ birçok sorunu da bulunmaktadır. Özellikle sistem tam bir sermaye hareketliliği konusunda başarı gösterememiştir. Kambiyo kontrollerinin Temmuz 1990'da kaldırılması ile de çeşitli sorunların çıkması beklenmektedir. Ayrıca, EMS üyeliği ile, AT üyeliğinin aynı ülkeleri kapsamaması da sorun yaratmaktadır. Sistemin getirdiği bir diğer sorun ise, enflasyon oranını düşük tutmak amacı ile, EMS yardımı ile deflasyonist yönün güçlendirilmesi olmaktadır. Bu durum kuşkusuz, ödemeler dengesini ayarlamak zorunda olan ülkeler açısından sorun yaratmaktadır. Ayrıca EMS içinde büyük dış dengesizliklerin yaratılması, yeni düzenlemeler aracılığı ile bunların düzeltilmesi yoluna gidilememesi de sistemin bir diğer sorununu oluşturmaktadır⁽⁶⁾.

Tek Pazar ve Türkiye

AT'a tam üyelik başvurusunda bulunan Türkiye'nin, gerekli sürecin sonunda EMS'ye katılmasıyla birtakım yararlar sağlanacağı bilinmektedir. Her şeyden önce döviz kurları ile

ilgili belirsizlikler ortadan kalkarak sermaye, mal ve hizmet ticareti gelişecektir. Dış ödemelerde ortak para birimi kullanılarak ülkenin mali çevrelerde güvenilirliği artacak, kredi imkânları kolaylaşacaktır.

Ancak, kuşkusuz sisteme katılımın bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Öncelikle iç ekonomi ile ilgili kararların sistemin belirlediği politikalara uyma zorunluluğu bulunacak, bu nedenle uyum süreci içinde birtakım aksaklıklar ortaya çıkabilecektir.

Türkiye'nin AT'a tam üyeliğinin kabulü süreci içinde Türk Lirasının mutlaka konvertibl kılınması, TL'nin dış ülkelerde genel kabul görmesi gerekmektedir. Bunun için de özellikle enflasyonun oldukça aşağılara çekilmesi, hiç değilse yüzde 10 düzeylerine indirilmesi, gerçekçi bir döviz kuru politikasının izlenmesi, bütçe açıklarının giderilmesi zorunludur.

SONUÇ

Bugün AT bünyesinde benimsenen entegre bir piyasanın oluşturulması zor bir görev niteliği taşımaktadır. Tam ekonomik entegrasyon için gerekli politikaların uyumlaştırılmasında biraz aşama kaydedilmesine rağmen bu alanda alınması gereken daha çok yol bulunmaktadır. Özellikle parasal ve mali konular en kritik alanları oluşturmaktadır. Ayrıca mevcut üyeler arasında arzu edilen istikrar sağlanmaya çalışılırken, sistem içerisinde bu istikrarı bozabilecek yeni üyelerin Topluluğa katılmasına isteksiz davranılacağı açıktır.

Ancak, bölgesel bir interkonvertibilite sistemine dayanan EMS aracılığı ile 1992 Tek Pazarı'nın oluşturulması, ekonomik anlamda bir bütünleşmenin ötesinde bir parasal birliğin kurulmasını da sağlayacaktır.

(6) IMF Survey, January 9, 1989, Volume 18, Number 1, p. 11-12.

Kurum Temizliđi!

Kurum temizliđi, gösterilmeden görülen bir kurum kimliđidir.

Ancak temiz olanın, temiz göründüğünü herkes bilir... görür... hisseder... konuşur... ve not verir!

Sağlıklı, temiz bir çalışma ortamı, herkesin hakkı; verimliliğin ve çağdaş olmanın gereğidir.

Yumuşak, emici, dayanıklı, hesaplı özellikleri ve kalitesiyle İpek Kağıt ürünleri, çalışma hayatımızın vazgeçilmez, günlük, temel ihtiyaçları arasında yer alır.

Kurumsal temizliğe yönelik hizmetler boyutunda İpek Kağıt, Mendil, Kutu Mendil, Peçete, Havlu ve Tuvalet Kağıtlarında; Selpak, Solo, Silen markaları ile sağlıklı, hesaplı ve pratik çözümler sunuyor.

İpek Kağıt'ın kurumsal temizliğin "Kuruluş Özel" boyutunda sunduğu Peçete, Mendil ve Kutu Mendiller ise, kurumsal kimliğinizin simge ve mesajlarını özenle taşır.

Bu çağdaş çözümlerden, zaman yitirmeden yararlanmak için *Girişim Pazarlama A.Ş.'den, Cüneyt Çingitaş'ı (1-174 27 00) arayın... İpek Kağıt ürünleri Size hesaplı ulaştırılsın!*

İPEKKAĞIT

SERBEST MUHASEBECİLİK VE MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ

PROF. OSMAN FİKRET ARKUN

1 — GİRİŞ

ÇAĞIMIZDA, ekonomi alanının çeşitli bölümlerinde faaliyette bulunan büyük işletmeler topluma açılmakta ve bünyeleri gelişmektedir. Bu işletmelerin mali durumları, ortaklarının yanında, ilişki kurduğu kuruluşları, devleti, kredi müesseselerini yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca, çalışanlar da, işletmenin mali durumu ile ilgilanmekte ve bu konuda bilgi edinmek istemektedirler.

Öte yandan, bu işletmelerin durumu ülke dışında ilişki kurduğu kurum ve kuruluşları da ilgilendirmektedir.

Bu kişi ve kuruluşlar gerekli bilgileri işletmenin mali tablolarından elde etmektedirler. Bu sebepten mali tabloların, işletmenin gerçek durumunu açık ve seçik olarak belirtecek türde düzenlenmesi, yetkili ve güvenilir uzmanlarca onaylanması gerekmektedir.

İşletmelerin muhasebe kayıtlarına dayanılarak düzenlenen bilanço ve gelir tablosu gibi mali raporların incelenmesi ve denetlenmesi gerekli özel meslek mensupları tarafından yapılmaktadır.

Geçen ondokuzuncu yüzyılda ekonomi alanında görülen gelişmeler sonucu bünyeleri ve ilişkileri değişen

ve gelişen işletmelerin mali durumlarını gerekli bilgi ve formasyona sahip olarak inceleyen ve denetleyen bu uzmanlar önce İngiltere, sonra Avrupa ve öteki ülkelerde çalışmaya ve örgütlenmeye başlamışlardır.

Yeni kurulan Türk devletinde ekonomiye verilen önemle, çeşitli alanlarda kurulan işletmeler zamanla büyümeye ve gelişmeye başlamışlardır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında ülkemiz endüstrileşme sürecini hızlandırmış ve uluslararası ekonomik ilişkileri arttırmıştır. Böylece, endüstri, ithalât, ihracat, bankacılık, sigortacılık, turizm ve öteki alanlarda çalışan bu işletmelerde, mali tabloların düzenlenmesi ve denetlenmesinde çağdaş ülkeler paralelinde çaba gösterilmesi zorunlu bir hal almıştır.

Batı ülkelerinde, mali tabloların ve bunların dayandığı muhasebe kayıtları ve belgelerinin inceleme ve denetimi ile uğraşan uzmanların ülkemizde de belli bir disiplin altında örgütlenmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalar ilk önce konuyu aydınlatma yönünden ele alınmış ve devlet bünyesinde kamu ekonomi kurumları ile banka ve sigorta şirketlerinin denetimini ve vergi beyannamelerinin incelenmesini yapmakla görev-

li memur statüsünde elemanları kapsayan kuruluşlara yer verilmiştir.

Daha sonra, bu düzenlemenin yeterli olmadığı anlaşılarak ekonomi alanında muhasebe ve mali konularda faaliyette bulunmak üzere özel bir mesleğin kurulması için çalışmalar yapılmış ve tasarılar hazırlanmıştır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızlanan bu çalışma ve çabalardan ancak 1989 yılı ortalarında sonuç alınabilmiş ve mesleği düzenleyen kanun yürürlüğe girmiştir.

2 — Serbest muhasebecilik ve mali müşavirlik

13.6.198 tarihinde yürürlüğe giren 3568 sayılı Kanun;

- Genel hükümler
- Meslek odaları
- Meslek odaları birliği
- Çeşitli hükümler

olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır. Kanunun sonunda ayrıca sekiz geçici maddeye yer verilmiştir. Kanunda meslek mensupları;

- a — Serbest muhasebeci
- b — Serbest muhasebeci mali müşavir
- c — Yeminli mali müşavir

olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar bir yere bağlı olarak çalışamayacaklardır.

3 — Muhasebeci ve muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleğinin konusu

Mesleğin konusu, Kanun'un 2'inci maddesinde şöyle sıralanmıştır:

a) Genel kabul görmüş muhasebe prensipleriyle ilgili mevzuat hükümleri gereğince defterleri tutmak, bilanço, kâr ve zarar tablosu ve beyannameleriyle diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.

b) Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamalarıyla ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.

c) Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.

Yukarıda sayılan işleri bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara serbest muhasebeci mali müşavir denilir. Serbest muhasebeciler yalnız yukarıda (a) bendinde belirtilen işleri yapabilirler.

4 — Yeminli Mali Müşavirlik mesleğinin konusu

Yeminli mali müşavirler, yukarıda 3 no.lu arabaşlığın (b) ve (c) bentlerinde yazılı işlerin yanında tasdik işlerini de yaparlar.

Yeminli mali müşavirler, muhasebe ile ilgili defter tutamazlar, muhasebe bürosu açamazlar ve muhasebe bürolarına ortak olamazlar.

5 — Meslek unvanının haksız kullanılması

Kanunen kullanmaya yetkisi olmayanlar tarafından serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir unvanlarının veya bu unvan veya kavramlara karışacak veya onlara benzer her türlü unvan, ibare ve remizlerin kullanılması yasaktır.

Bu hükme aykırı davranışlar hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis, bir milyon liradan on milyon li-

raya kadar ağır para cezası uygulanacaktır.

6 — Mesleğe giriş koşulları

Bu kanuna tabi meslek mensupları için, her üç grup için ortak genel esaslarla birlikte öğrenim, staj ve sınav zorunluluğu getirilmiştir.

Bu koşulların kısmen ve tamamen dışında kalanlar da kanunda açıklanmıştır.

Ayrıca, geçici maddelerde mesleğin kuruluş döneminde bazı koşullarla özellikle staj ve sınav zorunluluğu aranmamaktadır.

7 — Meslek idaraları ve odalar birliği

Kanun serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirlerin odalar ve odalar birliği olarak örgütlenmelerini öngörmüş ve bu konuda çeşitli hükümler getirmiştir.

8 — Yasaklar

Meslek mensupları, kanunda yer alan işlerin yürütülmesi için işyerine bağlı olarak çalışamayacaklar ve ticari faaliyette bulunamayacaklardır.

Serbest muhasebeci ve mali müşavirler ortaklık bürosu ve şirket halinde çalışabileceklerdir.

Sorumluluk, işi yapan meslek mensubuna ait olacaktır.

9 — Ücret

Meslek mensuplarının alacakları asgari ücreti gösteren tarifeler 2 Ocak 1990 günlü Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

10 — Yönetmelikler

Kanunun 5'inci maddesine göre Maliye Bakanlığınca çeşitli yönetmelikler yayınlanmıştır.

2 ve 3 Ocak 1990 günkü Resmî

Gazete'de yayınlanan yönetmeliklerde meslek mensuplarının çalışmaları düzenlenmektedir.

Bunlardan 2 Ocak 1990 günlü bir yönetmelik yeminli mali müşavirlerin tasdik ve denetim işlemleriyle ilgilidir. Bu yönetmeliğin 9'uncu maddesine göre mali tablo, beyanname ve diğer belgelerin tasdik ve denetlenmesi ilgilinin talebi üzerine yapılacaktır.

Ancak, yönetmeliğin 9'uncu maddesinin ikinci bendiyle, bankalar ve sigorta şirketleri, dış ticaret sermaye şirketleri, sermaye piyasası kanununa göre menkul kıymetlerini halka arzetmiş olan veya arzetmiş sayılan şirketler, aracı kurumlar, yatırım ortaklıkları ve fonlar ve Bakanlığın gerek gördüğü diğer şirketler ve kuruluşların hesap dönemlerine ilişkin mali tablo ve beyannamelerini yeminli mali müşavirlere tasdik etmeleri zorunluluğu getirilmiştir.

Aynı maddenin üçüncü bendine göre, yeminli mali müşaviri seçmek zorunda bulunan gerçek ve tüzel kişiler tasdiki zorunlu mali tabloların ilgili bulunduğu hesap döneminin başına kadar seçtikleri yeminli mali müşavirleri odalar birliğine (geçici kurula) bildirmedikleri takdirde bu seçim birlik (geçici kurul) tarafından ilgili odaya yaptırılacaktır.

Yönetmelik 2 Ocak 1990 günü yayınlandığına göre bu durumun 1990 yılı için söz konusu olmaması gerekir.

11 — Denetim şirketleri, serbest muhasebeci ve mali müşavir

3 Ocak 1990 günlü Resmî Gazete'de yayınlanan yönetmeliğin geçici birinci maddesi, başka bakanlık ve kuruluşlarca düzenlenen bağımsız de-

netleme kuruluşları ve denetçilerin –banka ve sermaye piyasası denetleme şirket ve denetçileri gibi– 30.6.1990 tarihine kadar bu kanun ve yönetmeliklere göre gerekli düzenlemeleri yapmaları halinde, mesleki faaliyetlerine devam edebileceklerini hükme bağlamıştır.

Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği 3.1.1990 tarihine kadar, serbest muhasebeci ve serbest mali müşavir gibi çeşitli sınıflarla kanunda belirtilen faaliyette bulunan kişiler, geçici kuruldan izin almadıkça; kuruluşlar ise, kanun ve bu yönetmelik hüküm-

lerine göre ortaklık bürosu veya şirket olarak gerekli düzenlemeyi yapmadıkça; 1.1.1990 tarihinden itibaren hiçbir faaliyette bulunamayacaklardır. Bu, yönetmeliğin geçici 2'nci maddesinde açıklanmıştır.

3 Ocak 1990 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan tebliğin 63'üncü maddesine göre, kanunda öngörülen işleri meslek mensubu unvanını kazanmaksızın birden fazla müessese veya kuruluşta yapanların faaliyetleri, meslek unvanının haksız kullanılması sayılarak kanundaki cezai müeyyedelere tabi tutulabilecektir.

**"BİRA"
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

AYIN EKONOMİK OLAYLARI

DR. YILDIRIM KILKIŞ

1 989 yılı ile ilgili ekonomiye ait rakamlar belirlenmeye başlamıştır. Bunların başında enflasyon rakamları gelmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'ne göre toptan eşya fiyatları % 69,6; tüketici fiyatları ise % 68,8 artmıştır. Bu rakamlar 1988'e göre birkaç puanlık gerileme demektir. Bu durum karşısında Hükümet mensuplarının iyimser yorumlar yaptıkları gözlenmektedir. Sayın İşin Celebi KİT'lerin keyfi zam yapmalarının önleneyeğini ve bunun için ciddi tedbirlerin uygulanacağını ifade etmekte ve bu ifadenin içinde KİT'lerde verimlilik ilkelerine önem verileceği de yer almaktadır. Verimlilik alanında Avrupa Topluluğu (AT)'ndan % 75 geri olduğumuz, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından beyan edilmektedir. Bu rakamlar durumumuzu göstermekte ve enflasyonun aşağı çekilmesinin sadece arzu düzeyinde kalacağını ortaya koymaktadır.

Ülkemizin politik ve ekonomik yapısını gerçek yönleri ile bilmenin yanında, sorunlara daha soğukkanlı ve yapıcı yaklaşım alışkanlığı edinmemiz gerektiği 1990'da belirginleşmektedir. AT Komisyonu, ülkemizin ekonomik ve sosyal konularda yeniliklere ve çağdaş yapıya ulaşmak zorunda olduğunu ortaya koymakta; Türkiye Odalar Birliği, banka mevduat faizlerindeki düşüşlerin kredi faizlerine de yansımaları beklediklerini söylemekte; Merkez Bankası parasal program hedeflerini tespitinde gerçekçi olmaya ağırlık vermektedir. TUSİAD 1990'a daha ümitle bakmakta, 1990 için hazırladığı raporda, yapıcı öneriler yer almaktadır.

1990 yılında üretimin hızlandırılmasına yararlı olacak yatırım teşvikleri, aşağıda açıklandığı gibi, geçtiğimiz Ocak ayında yeniden düzenlenerek yayınlanmıştır. Bu tedbirlerin uygulanması ile canlanması arzu edilen sanayi ve hizmet yatırımlarının yanında tarımsal üretimin de gereken ilgiyi görmesi gerekmektedir. Nitekim, Ege ekici tütün piyasasının açılmasının ertelenmesi, bu kesimdeki üreticileri rahatsız etmektedir.

AT'a tam üyelik müracaatımızın ertelenmesi üzerine, gerek özel ve gerekse kamu mercileri konuyu ısrarla takip etmektedirler. Başbakan Yardımcısı Sayın Ali Bozer'in sabırlı, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) yöneticilerinin ısrarlı takip ve beyanları, 1990 Ocak ayında da sürmüştür. Bu çalışmaların devamının, 1992'den önce bir sonuç vermesi beklenmemekle beraber, yararlı ortamın gelişmesine, hiç şüphesiz katkısı olacaktır.

Yılbaşından itibaren oluşan genel ekonomik manzara bu şekilde belirtildikten sonra, 1990'ın ilk ayında ekonomik faaliyetlerle ilgili başlıca olaylar ve kararlar şöyle özetlenebilir.

Dış Ticaret Konuları

1989 yılında ihracatımızın, öngörülen düzeye gelmesinin mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. 11 milyar dolara ulaşması şüpheli olan ihracatımızın bu durumuna karşı ithalattaki artışın yarattığı olay, ticaret açığının büyümesidir. 1988'in ilk 10 ayındaki açığa nazaran 1989'daki dış ticaret açığının % 43 arttığı gözlenmektedir.

1990 Ocak ayı içinde ithalatı ve ihracatı ilgilendiren iki önemli karar uygulamaya girmiştir. 17 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanan yeni İthalat Rejimi, esas olarak şu değişiklikleri getirmektedir:

- İthalatta teminat uygulaması kaldırılmıştır.
- Müsaadeye tabi mallar listesi kaldırılmış, özel izin alınması gereken mallar listesi ihdas edilmiştir.
- Dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden ithalatta dış ticaret sermaye şirketlerine tanınan ayrıcalık kaldırılmıştır.
- İthalatta uygulanan Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu tutarları tek listede toplanmıştır.
- İthalat işlemlerine kolaylık getirilmiştir.

Yukarıda açıklanan başlıca değişikliklerle birlikte 7500'den fazla malın gümrük vergileri indirilmiş, 1250'den fazla malın da fon kesintileri düşülmüştür. Ayrıca, 2350'den fazla maldan fon kesintisi kaldırılmıştır.

İthalatta yapılan büyük değişikliklerden sonra, 26 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Para ve Kredi Kurulu'nun 90/3 sıra no.lu Tebliği ile, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)'ndan ihraç mallarına yapılan desteklerin kapsamı yeniden düzenlenmiştir. Buna göre; et, demir-çelik ve tekstil ürünlerine yapılan DFİF destekleri artırılmış; bazı tekstil ürünleri, oto yedek parçaları ve iş makineleri DFİF listesine alınmıştır. Bu desteklere karşılık, LPG tüpleri, krom, TVC stabilizatörleri, sülfirik kurşun ve yer fıstığından DFİF primleri kaldırılmıştır.

Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmeleri Tebliği

27 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan teşviklerle ilgili 90/5 no.lu Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Tebliği ile, her türlü gemi inşa, yat inşa ve gemi ithali yatırımlarında % 25 özkaynak oranı uygulaması kabul edilmiştir. Söz konusu 90/5 no.lu Tebliğ, ayrıca, 90/2 no.lu Tebliğ'in bazı maddelerinde de değişiklikler yapmaktadır. Teşvik belgelerinin revize edilmesinde % 30 üzerindeki yatırım tutarı değişiklikleri dikkate alınmayacaktır. Yatırım malları ithalatında, ithal bedeli ile ithal listesindeki bedel arasında % 20 oranındaki değişiklikler için DPT Müsteşarlığı'nın görüşünün alınmasına gerek olmayacaktır.

Gelişmiş yörelerde yapılan ve Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP)'nden yararlanmayan yatırımlardan, organize sanayi bölgelerindeki yatırımlarla, gemi inşa ve yat inşa yatırımları, gemi inşa ve onarım tesisleri, KKDP'den % 10 oranında yararlanacaklardır. Tebliğde belirtilen A veya Geçici A Grubu belgesi almış seyahat acentelerinin, yıllık en az bir milyar TL tutarındaki projeler kapsamında yapılacak yatırım harcamaları ile 100 yatak kapasitesinin üzerindeki turizm konaklama yatırımlarında, özkaynak oranı % 25 olarak tespit edilmiştir.

Diğer taraftan 18 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 90/4 no.lu Tebliğ ile, turizm konaklama tesisi ve liman yatırımları ile öncelikli turizm türleri için destekleme primi % 30 olarak değişmiştir.

Karayolu ile Şehirlerarası ve Uluslararası Yolcu ve Eşya Taşınmalarına İlişkin Yönetmelikler

18 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de karayolu ile birisi şehirlerarası diğeri uluslararası olmak üzere yolcu ve eşya taşımalarına ilişkin iki yönetmelik yayınlanmıştır.

- Şehirlerarası yolcu taşımacılığı hakkındaki yönetmelik; taşıma hizmetlerini, ülke ekonomisi ve sosyal hayatın gerektirdiği biçimde düzenli ve güvenli hale getirmek, otobüs ile taşıma yapacak kişiler ile acentelerin yeterlilik ve çalışma şartlarını belirlemek, taşımada çalışanların nitelikleriyle görev ve sorumluluklarını belirlemek, çalışma şartlarını tespit etmek ve gerekli denetim hizmetlerinin yapılmasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu amaca ilişkin olarak yönetmeliğin; taşımacılık yetki belgesi, acentelik yetki belgesi, taşıtların kullanımı, tarifeler, çalışma esasları, sigorta, denetim ve idari müeyyideler kısımlarında; konularla ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

- Karayolu ile uluslararası yolcu ve eşya taşımaları hakkında 21.4.1982 tarihinde yayınlanmış olan Yönetmelik'e, 1989 yılında ilave edilen ek maddelere, sigorta zorunluluğu da eklenmiştir. Ulaştırma Bakanlığı'nın, bu zorunlulukla ilgili tebliği, gerekli hükümleri belirtmektedir.

Sigortacılıkta Kamu Yasağı Kaldırıldı

Kamu kuruluşlarının, yalnız kamu iştirakii sigorta şirketlerince sigortalarını yaptırılmasıyla ilgili uygulama, Yüksek Planlama Kurulu tarafından kaldırılmıştır. Buna göre, özel sigorta şirketleri de kamu kuruluşlarının sigortalarını yapacaklardır. Yüksek Planlama Kurulu'nun bu kararı, özel sigorta şirketlerini sevindirirken, kamuya ait sigorta şirketlerinin tepkisine yol açmıştır.

Yeminli Mali Müşavirlik Ücret Tarifesi Konusu

1990 Ocak ayında, Yeminli Mali Müşavirlik sistemi ile ilgili konular epeyce işlenmiştir. Bu arada, mali müşavirlerin tasdik edecekleri belgeler 2 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bunlar içinde; yatırım indirimi, vergi iadeleri, yeniden değerlendirme, gelir ve kurumlar vergileri yıllık beyannameleri, mali tablolar, bildirimler, muhtasar beyannameler, geçici vergi bildirimleri gibi belgeler yer almaktadır.

3 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Yönetmelik'le Yeminli Mali Müşavirlik mesleği mensuplarının faaliyette bulunabilmeleri için Geçici Kurul'dan çalışma izni almaları, büro kurmaları, başka ticari faaliyette bulunmamaları ve reklam yapmamaları gerektiği açıklanmaktadır.

Serbest Mali Müşavirlik konusunda en çok tartışılan husus, yapılacak hizmetlerle ilgili ücret tarifeleri olmuştur. 2 Ocak 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan ücret tarifeleri, bu hizmetleri yaptıracak olan tüccar ve esnaftan gelen tepkiler üzerine 19 Ocak 1990 tarihinde indirilmek zorunda kalmıştır. Bu indirim, büyük şehirlerde % 50, kalkınmada öncelikli bazı illerde ise % 30 oranındadır.

Bir Fiyat İndirimi ve Devam Eden Zamlar

1990 yılında enflasyonun azaltılması herkesin ve Hükümet'in de en büyük isteğidir. Bu isteğe paralel olarak, 1990 Ocak ayında, Türkiye Demir-Çelik Fabrikaları'nca bazı demir-çelik ürünlerinin fiyatlarında % 5 ile % 20 arasında değişen oranlarda indirim yapılmıştır.

Ancak, Ocak ayı başlarında Otosan'ın ürettiği otomobillere % 6 ile % 8 arasında değişen oranlarda yapılan zam ile hızlanan fiyat artışları; 1 Şubat 1990'da İstanbul'da ekmeğe % 14,2, otobüs biletlerine % 20, dolmuşlara % 25, minibüs ücretlerine % 30 - % 35 oranlarında yapılan zamlarla devam etmiştir.

Reklam Veren Kuruluşlara Duyuru :

Reklam fiyatları Dergi'nin Ocak 1990 sayısından başlayarak şöyledir :

Arka kapak	: 1.000.000 TL
Ön kapak içi	: 600.000 TL
Arka kapak içi	: 500.000 TL
Tam sayfa (Ekonomik Yorumlar içinde)	: 400.000 TL
Tam sayfa	: 350.000 TL
Yarım sayfa	: 200.000 TL
Çeyrek sayfa	: 100.000 TL

Dergi'ye reklam veren Sayın Kişi ve Kuruluşların bizi anlayışla karşılayacaklarına inanıyor, peşin teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi

Abonelerimize ve Okurlarımıza Duyuru :

Artan maliyetler ve ağırlaşan piyasa koşulları nedeniyle;

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi

Ocak 1990 sayısından itibaren 12 sayı için : (KDV dahil) :

Yıllık Abone : 48.000 TL
Öğrenci Abonesi : 24.000 TL

Abone bedelleri posta ile adresimize konutta teslim gönderilebileceği gibi, aşağıda belirtilen İstanbul'daki banka hesaplarımıza da yatırılabilir. Lütfen sonucu tarafımıza bildiriniz.

Akbank Türbe Şubesi : 443
İş Bankası Türbe Şubesi : 15410
Yapı Kredi Çemberlitaş Şubesi : 2269-9
Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi : 768

Türk bankacılığında yeni bir boyut: Nixdorf teknolojisi.

Bütün dünyada ve Türkiye'de, hem teknoloji hem de iş dünyası için zaman boyutu giderek değer kazanıyor. Bilginin hızla işlenmesi, sonuçların hemen somutlaştırılması ve bunun mümkün olduğunca çok birime aynı zamanda yansıtılması...

Bu yüzden bankacılık çok yönlü bir alan: Ulusal ve uluslararası düzeyde uzmanlaşmayı gerektiriyor. Bir yandan günlük ve tekdüze, bir yandan da son derece karmaşık.

Bu zorlukların içinden çıkabilmek için, bütün dünyada birçok banka, Nixdorf'un Bütünsel Bankacılık Çözümü'ne başvuruyor. Özel olarak bankaların gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmış bir donanım ve yazılım birleşimi; buna ek olarak hizmet ve eğitim... Nixdorf'u bütün dünyaya tanıtan ve tercih nedeni yapan özellikler gelişen Türk Bankacılığında da başarının yolunu çiziyor. Dostlarıyla ilişkileri her gün daha çok gelişen Türkiye'nin birçok önemli bankasında Nixdorf'un Bütünsel Çözümü'nden yararlanılıyor. Türkler ve Almanlar, aynı değeri, aynı zaman içinde aynı hızı ve çözümleri paylaşıyorlar.

Bankacılar, bütünsel haberleşme sistemlerinin bir parçası olarak işleyebilecek bilgisayar istiyor. Bilgisayara sahip olmak da yeterli değil. Bunun ötesinde o bilgisayar sisteminin arkasında deneyimi ve bilgisıyla sürekli destek olacak bir kuruluş gerekiyor.

Nixdorf, donanım alanında modüler yapıya sahip. Teknolojinin gelişimine paralel olarak eski modül yenisiyle değiştirilebiliyor.

Aynı işlem, yazılımdaki gelişmeler için de geçerli. Evet, Nixdorf bilgisayar hep genç kalır ve uzun bir süre donanım ve yazılım yatırımı korunmuş olur.

Avrupa bankalarının yarısından fazlası Nixdorf'la çalışıyor. Bütün dünyada 150.000'in üzerinde terminal, bankalarda hizmet vermeyi sürdürüyor.

Bütün bankacılar Nixdorf'u tanırlar.

Şimdi siz de tanıyORSunuz.

Türk-Alman dostluğu geleceğe bakıyor.

NIXDORF
COMPUTER

Şimdi Türkiye’de iki “gerçek” kredi kartı var! İkisi de kredi, ikisi de Yapı Kredi’den!

Bugün batı ülkelerinde kredi kartlarından yalnızca ödeme aracı olarak yararlanılmıyor. Gerçek bir kredi kartı kredi de sağlıyor.

Türkiye’de de Yapı Kredi, VISA’dan sonra MasterCard/Eurocard ile şimdi iki “gerçek” kredi kartı sunuyor.

Yapı Kredi VISA ve Yapı Kredi MasterCard/ Eurocard ile:

- ▶ Türkiye’nin dört bir yanındaki binlerce işletmede bir imzayla alışveriş yaparsınız.
- ▶ Yaptığınız alışverişler için, ortalama bir ay boyunca hiçbir ödemede bulunmaz, bu süre için faiz ödemezsiniz.
- ▶ İsterseniz ödemelerinizi belirli bir süreyle sınırlanmadan, bütçenize göre ayarlıyorsunuz. Harcamalarınızın dörtte birini ödediğinizde, kalan miktarı geniş bir zaman dilimine yayabilir. Yapı Kredi’den gerçek anlamda kredi kullanırsınız.

▶ Hesabınızda para olmasa bile, 594 Yapı Kredi şubesinden, change bürolarından ve 170 TELEBANKA’dan nakit çekebilirsiniz.

▶ TELEBANKA’da ödeme yaparken, nakit çekerken çalışma saatlerine bağlı kalmazsınız. Yapı Kredi’nin kredi kartlarını TELECARD gibi de kullanır, günün 24 saati, yılın 365 günü, TELEBANKA’lardan hizmet alırsınız.

Yapı Kredi’nin VISA ve MasterCard/ Eurocard yurtdışı kredi kartları ise 160 ülkede kabul görür, para yerine geçer.

Yapı Kredi’ye gelin, bilgi alın. Yapı Kredi VISA ve MasterCard/Eurocard’ları yakından tanıyın. Dilerseniz birine, dilerseniz hepsine birden sahip olun.

Dünyada kredi kartı kolaylığından yararlanan 350 milyon kişi arasına siz de katılın.

Bugün “yeni bir hayat”a adım atın.

YAPI KREDİ
“hizmette sınır yoktur”